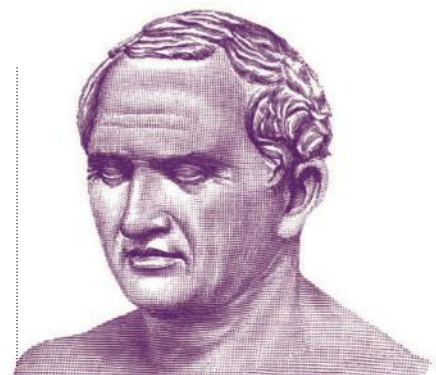

Was Cicero echt zo ijdel en zelfingenomen als hij in zijn brieven lijkt?

David Rijser classicus
BOEKEN C4-5

Olielek Antwerpen

Milieuschade dreigt in Zeeland en Vlaanderen

IN HET NIEUWS 3

Gorinchem
Ronselen van stemmen doen ze hier al 30 jaar

IN HET NIEUWS 6-8

Heldendom
Mythe 'Soldaat van Oranje' ontkracht

BOEKEN C14-15

Geurgenen

Jager-verzamelaars kunnen beter ruiken

WETENSCHAP 29

Advertentie

PAUL SIMON

IN CONCERT

A QUIET CELEBRATION

AFAS LIVE, AMSTERDAM

22, 24, 25 APRIL

INFO EN TICKETS VIA MOJO.NL/PAULSIMON

MOJO

ENERGIECRISIS

CPB: werk samen in EU aan gevolgen hoge energiekosten

Stijgende inflatie, afnemende groei en dalende koopkracht: om de schok van de Iran-oorlog op te vangen is samenwerking vereist, zegt het CPB.

Marko de Haan en Rosa Uijtewaal

DEN HAAG

Landen in de Europese Unie, werk alsjeblieft samen om de economische schok het hoofd te bieden die de Amerikaans-Israëliëse oorlog tegen Iran veroorzaakt. Die oproep doet het Centraal Planbureau (CPB) donderdag in een analyse van de economische impact van de hogere energieprijzen.

Sinds de oorlog nemen landen vooral nationale steunmaatregelen. Zo besloot buurland Duitsland de brandstofaccijns tijdelijk te verlagen, net als een handvol andere Europese landen. Nederland werkt aan een gericht steunpakket. Die maatregelen lekten deze week al deels uit. Het kabinet wil onder meer de motorrijtuigenbelasting voor bedrijfsauto's verlagen en trekt geld uit voor een energienoodfonds voor de armste huishoudens. In het Nederlandse pakket zit naar verwachting géén accijnsverlaging.

Het Centraal Planbureau wijst op het gevaar dat ieder land voor zich gaat, waardoor 'een ongelijk speelveld' kan ontstaan. Dat is gevaarlijk voor de concurrentiepositie van bedrijven.

Kleine groep hard geraakt

Het is verstandig om accijnzen niet te verlagen, zei directeur Pieter Hasekamp van het CPB donderdag. De kleine groep die hard geraakt wordt door deze crisis kun je helpen met tijdelijke, gerichte en snelle maatregelen.

Accijnsverlagingen zijn duur en ongericht, maar als buurlanden die wél doorvoeren, maakt dat Nederlandse keuzes vanwege grote prijsverschillen aan de pomp ingewikkelder, ziet Hasekamp. Vandaar de

oproep van het planbureau om steunpakketten te coördineren.

Het Centraal Planbureau beschrijft in drie scenario's de impact van de oorlog op de Nederlandse economie. Eén scenario gaat uit van de huidige verwachtingen van de financiële markt, in een ander zijn de energieprijzen tijdelijk hoger en in een nog ernstiger scenario houdt de crisis langer aan.

De inflatie loopt in het meest gunstige scenario op tot bijna 4 procent in 2026, en wordt naar verwachting hoger dan 5 procent in de slechtere scenario's. Dat ligt boven de volgens centrale banken gezond geachte 2 procent. Voor volgend jaar loopt de verwachting in de verschillende scenario's meer uiteen, tussen iets minder dan 2 tot meer dan 3 procent.

In het beste geval blijft volgens het CPB de koopkracht dit jaar gelijk

De groei van de Nederlandse economie neemt door de oplopende energieprijzen volgens het Centraal Planbureau in alle gevallen af. Hoe langer de oorlog duurt, hoe ernstiger die groei afneemt tot een groei van nagenoeg nul in 2027 in het somberste scenario.

Dat heeft gevolgen voor wat Nederlanders kunnen besteden. In maart was de verwachting nog dat de koopkracht met 1,4 procent zou stijgen. In het beste geval verwacht het Centraal Planbureau nu dat de koopkracht gelijk blijft aan afgelopen jaar. Voor 2027 verwacht het CPB dat werknemers met succes hogere lonen zullen eisen.

Ook Nederlandse bedrijven

voelen de gevolgen van de oorlog. Het CPB verwacht dat energie-intensieve sectoren hogere kosten kunnen doorberekenen aan hun klanten. Anders dan in 2022 is dit een mondiale crisis, de concurrentiepositie van Europese bedrijven is dus minder in gevaar. Bedrijven wereldwijd hebben last van de crisis.

Automobilist met laag inkomen

Bij wie komen de klappen van de oorlog het hardst aan? Mensen met een laag inkomen die de auto véél gebruiken merken de gestegen brandstofprijzen. Maar, nuanceert het CPB: van de 775.000 Nederlanders met een inkomen van hooguit 10 procent boven de armoedegrens heeft maar een derde een auto.

Zij geven dit jaar - als de prijsstijgingen beperkt blijven - gemiddeld 200 euro meer uit aan brandstof. Dat is 17 euro per maand. In 2027 worden die jaarlijkse extra kosten op 130 euro geschat.

Mocht de verstoring van wereldwijde energiemarkten langer aanhouden, dan betalen Nederlanders met een inkomen rondom de armoedegrens gemiddeld 300 of 325 euro meer in 2026. De prijsstijgingen aan de pomp komen voor deze groep neer op 1 tot 1,5 procent van hun besteedbare inkomen aan extra uitgaven. Mensen die de auto bovengemiddeld gebruiken en een zeer laag inkomen hebben kunnen in de twee scenario's die uitgaan van een langdurig conflict te maken krijgen met tot 1.250 euro extra brandstofkosten per jaar.

Doordat in de groepen met lagere inkomens grote verschillen zitten, is het lastig gericht beleid op te tuigen om specifiek de groep met de grootste problemen te helpen, ziet ook het Centraal Planbureau. Die lastige taak heeft het kabinet de komende tijd.

<p>■ NIEUWSBRIEVEN De hele dag op de hoogte nrc.nl/nieuwsbrieven/actueel</p>	<p>■ REDACTIE redactie@nrc.nl nrc.nl/overons</p>	<p>■ ABONNEMENTSVRAGEN ga voor meer informatie naar nrc.nl/service</p>
<p>■ Deze uitgave komt voort uit Algemeen Handelsblad (1828) en Nieuwe Rotterdamse Courant (1844)</p>	<p>■ PRIJS €4,70 Jaargang 56 no. 167 BELGIË € 5,70</p>	

IN HET LAND
ZWOLLE

SHEILA KAMERMAN

Twee zusjes kwamen met veertig kilo munten

De winkeldeur van munten- en edelmetaalhandelaar Arnold Drouven (67) in de Zwolse binnenstad klemt. Maar dat ontmoedigt niemand: regelmatig leggen klanten een dichtgevouwen zakdoek of suède zakje voorzichtig op de toonbank, tussen de vitrines vol munten en zilver.

Drouven buigt dan zijn hoofd met grijze krullen over de meegebrachte munt en bekijkt het kleinnood aan alle kanten met een vergrootglas. Oorsprong? Conditie? Materiaal? Hoe oud?

De liefde voor de munt begon bij Drouven op z'n achtste, met een halve gulden uit 1929 die hij van zijn oma kreeg. Hij raakte verslingerd en wilde alles weten van elke munt die hij wist te vergaren. Meteen na de middelbare school begon hij de muntenwinkel Civitat en werd numismaat, een muntendeskundige (*nummus* is Latijn voor munt).

Mannen - muntenverzamelaars zijn vrijwel altijd mannen - komen van ver buiten Zwolle voor Drouvens kennis en assortiment. Hij heeft munten van vijftig jaar voor de jaartelling, tot aan euro's van nu uit alle landen. Klanten brengen geldstukken die ze hebben gevonden met een metaaldetector. Of ze hebben op een verzamelaarsbeurs een bijzondere munt op de kop gekocht en willen daar meer over weten. Of ze zoeken een specifieke munt om een serie te voltooien.

Als klanten oude numismatische interessante gave munten brengen, maakt Drouvens hart een sprongetje. Als ze die aan hem verkopen, beuren ze er soms tot honderden euro's voor.

Er is ook een groep klanten die met een grote tas binnenkomt. Zij verwachten dat rijksdaalders, gulden, kwartjes, dubbeltjes, stuivers en centen na de overstap op de euro in 2002 veel waard zouden worden. Ze hebben gespaard, ze willen de buit verzilveren.

Voor hen heeft Drouven een lastige boodschap: mensen hebben thuis nog voor miljoenen aan pre-omuntgeld liggen. Dat betekent: niet zeldzaam en dus weinig waard.

Inwisselen bij de Nederlandse

bank voor euro's, dat kan niet meer. Bij Drouven inleveren kan wel. Wacht even, zegt hij. Dan ziet hij een stevige zak met een paar kilo centen op de toonbank. „Dit is van twee weken.” Hij heeft ook zakken stuivers, dubbeltjes, kwartjes. Hij betaalt de kiloprijs van het metaal. En dan praat je over... Drouven pakt de rekenmachine. „Een tientje voor een kilo brons, zes à zeven euro voor een kilo koper en vierenhalf tot vijf euro voor een kilo nikkel.”

Dat is schrikken voor veel mensen. Soms nemen ze het dan weer mee. Bijna altijd zie ik ze weer terug, zegt hij. Hij snapt hun frustratie wel. Zoals de twee zusjes na het overlijden van hun vader veertig kilo aan munten vonden, vooral muntstukken van vijf gulden. „Duizenden gulden. Vrijwel niets meer waard.”

Drouven ziet steeds minder jonge verzamelaars. Jammer, vindt hij. Verzamelen geeft rust en focus

Zelf gaat het hem niet om de economische maar om de historische waarde, zegt hij. Hij laat zilveren munten zien uit de tijd van de Republiek, voor 1800, geslagen in de Stad Zwolle. „Kijk, je ziet hier het stadswapen.” En een-, twee- en drie- guldenstukken van zilver met de afbeelding van de Nederlandse Standaard Maagd met Statenbijbel. „Generaleitsmunten”, zegt hij. Geslagen door het centrale bestuur. Deze munten, zegt hij, rouleerden in alle zeven provincies.

Het valt hem op dat het aantal jonge verzamelaars afneemt. Jammer, vindt hij. Verzamelen geeft rust en focus. En het is leerzaam. Kinderen kijken nu naar sociale media. „Geef ze munten in plaats van een telefoon en alle overprikkeling verdwijnt.”

Sheila Kamerman doet wekelijks ergens vanuit Nederland verslag

Een Israëlische aanval op Zuid-Libanon, deze donderdag. FOTO AFP

OORLOG IN MIDDEN-OOSTEN

Trump: 'Tiendaags staakt-het-vuren Israël en Libanon'

In gesprekken met Trump zouden de Libanese president Aoun en de Israëlische premier Netanyahu hebben ingestemd met een bestand.

Nina Eshuis
AMSTERDAM

Israël en Libanon hebben volgens de Amerikaanse president Donald Trump ingestemd met een tiendaags staakt-het-vuren, dat donderdagavond om 23.00 uur (Nederlandse tijd) moest ingaan. Dat schrijft Trump op Truth Social. De Amerikaanse president heeft, afzonderlijk van elkaar, „uitstekende gesprekken” gevoerd met de Libanese president Joseph Aoun en de Israëlische premier Benjamin Netanyahu, waarin de leiders met een tijdelijk bestand zouden hebben ingestemd. De twee landen hebben nog niet gereageerd.

Het staakt-het-vuren volgt op meer dan een maand oorlog tussen Israël en de militante groepering Hezbollah in Libanon. Sinds eind februari heeft Israël zeker tweeduizend Libanezen gedood.

Op dinsdag voerden de twee landen voor het eerst in decennia directe diplomatieke gesprekken met elkaar. De Libanese en Is-

raëlische ambassadeurs in de Verenigde Staten spraken met elkaar en met de Amerikaanse buitenlandminister Marco Rubio op het Witte Huis in Washington.

Trump gaat ook de regeringsleiders Aoun en Netanyahu uitnodigen op het Witte Huis voor een ontmoeting, schrijft hij op Truth Social. Het zouden de „eerste betekenisvolle gesprekken tussen Israël en Libanon” zijn sinds 1983, aldus de president.

Eerder op donderdag ontstond er verwarring over eventueel direct contact tussen de twee leiders. Trump beweerde dat Netanyahu en Aoun elkaar donderdag nog zouden spreken. De Libanese president ontkende dit.

'Gouden brug'

Eerder op de avond dreigde de Amerikaanse minister van Defensie Pete Hegseth dat de Verenigde Staten de door henzelf en Israël begonnen oorlog tegen Iran voortzetten als het Iraanse regime er niet voor kiest een akkoord te sluiten met de VS. In een persconferentie voerde Hegseth het voorkomen van een eventueel Iraans kernwapen aan als inzet van een akkoord. Zo'n overeenstemming zou een „nice way” zijn om dit Amerikaanse doel te bereiken, en voor Iraniërs een „welvarende toekomst, een gouden brug” betekenen. Zonder akkoord kiezen de VS volgens Hegseth voor een „hard way”.

REPORTAGE OLIELEK

Tegen de olie die na elk getij de kust teistert, valt niet op te boenen

In de haven van Antwerpen is olie gelek. In Vlaanderen en Zeeland dreigt nu milieuschade: een „heel ongrijpbare situatie”.

Hanna Hosman
GALGESCHOOR

Overal zijn zwarte vlekken. Opgedroogd, glanzend, diepzwart, het bedekt takjes, ligt in plasjes in het gras, plakt aan de stenen en hoe langer je kijkt, des te meer je ziet. Er is olie gelek in de haven van Antwerpen en nu staat Johan Neegers met een schep in natuurgebied Galgeschoor aan de Schelde, de drab uit het zand te scheppen. Hij hoort bij de Groene Tornado's, een groep vrijwilligers van de Vlaamse vereniging Natuurpunt die elke donderdag aan natuurbehoud doet. Liever was hij vandaag riet gaan maaien, of zoiets, maar dit is belangrijk.

Ze zijn met twaalf en ze mogen niet te ver uitwaaien, zaterdag nog kwamen vier vrijwilligers vast te zitten in het zand bij een geul even verderop. Die moesten worden uitgeschept. De vrijwilligers zijn uitgerust met handschoenen, een witte plastic zak en een *litterpicker pro*, een afvalraper. De opdracht: besmeurd zwerfafval in plastic zakken doen. Het grove werk is de afgelopen dagen al gedaan. De olie is deels aangespoeld op de oevers nabij de haven, maar is ook naar de Zeeuwse kust doorgestroomd, naar de Hedwigepolder en het Land van Saeftinghe.

Het gebeurde tijdens het tanken, een week geleden. Het containerschip MSC Denmark VI lag in het Deurganckdok in de haven van Antwerpen en lekte in de nacht van donderdag op vrijdag. Hoeveel, is niet bekend. Misschien duizend, misschien tienduizend liter, woordvoerder van Natuurpunt Dirk Vanderveer heeft hogere schattingen gehoord. Nu ruimen ze al een paar dagen op. De haven is deels gesloten geweest.

De strook van ongeveer 3,5 kilometer is een natuurgebied dat je zo over het hoofd zou kunnen zien, met aan de ene kant de asfaltwegen van de Antwerpse haven, waar zwaarbeladen vrachtwagens langzaam rijden. Als je van het asfalt een dijk oploopt, die weer afdaalt door de klavers, over het gras, langs distels, tenslotte over stenen, loop je zo de Schelde in. Vanaf de oever zie je de reusachtige kerncentrale van Doel aan de andere kant van het water, rechts het havenbedrijf, en verderop de terminals voor de vrachtschepen.

Misschien lijkt het niet zo, maar het is een bijzonder stuk natuur, weet vrijwilliger Johan Neegers, omdat je in Europa weinig rivieren hebt die nog de kans krijgen schorren en slikken te vormen, meestal worden rivieren ingedijkt, hier stroomt het. Dit is zeldzame brakwaternatuur. Het gebied vormt de habitat voor plantjes die nauwelijks ergens anders leven, zegt Bauke Lenaerts (ook van Natuurpunt), en als die hier doodgaan door de olie, dan is een groot deel van de populatie weg. En die planten zijn op hun beurt weer voedsel voor allerlei soorten, en trekken bijen aan. We moeten nu nog zien hoe het zich ontwikkelt, zegt Lenaerts, maar de olie kan zo een hele keten

Vrijwilligers proberen olie op te ruimen aan de Schelde na een olielek. FOTO'S ANS BRYN

Olie op de basaltblokken. Marcel Klootwijk van Het Zeeuwse Landschap: „Met elk getij is er nieuwe aanvoer.”

stukmaken. De tijd dringt. Zondagnacht is het springtij, dan bereikt het water zijn hoogtepunt.

Tegen de dijk aan staat riet, waar rietvogels zich nestelen en misschien wel broeden, het is broedseizoen. Door het springtij zou de olie het riet tot onmogelijke verblijfplaats kunnen maken. En: als een vogel onder de olie komt is ie niet alleen vies, de olie tast ook zijn waterdichte verenlaag aan. Zo kan het dier onderkoeld raken.

Geschrokken in Zeeland

Marcel Klootwijk van Het Zeeuwse Landschap belt donderdagmiddag, hij heeft het verslag gekregen van drie ploegen die de schade beoordeelden in het Zeeuwse Land van Saeftinghe en is „wel even geschrokken”. Twee dagen geleden leek het nog minder erg dan ze vreesden, ze troffen vooral veel verdunde olie die niet op te ruimen was. Nu lag er ook dikkere, en meer olie.

„Met elk getij is er nog nieuwe aanvoer.” Ze zijn dit niet gewend. Er is wel eens een olielek op de Noordzee, vertelt Klootwijk, en dan spoelen er twee weken besmeurde zeekoeten aan - ook heel erg - maar dat is overzichtelijk. Nu weten ze nog niet zo goed hoeveel olie er nog komt en hoe die precies het ecosysteem zal aantasten. Klootwijk voorziet dat het bodemleven en de visstand flinke schade zullen lijden.

Het is een „heel ongrijpbare situatie”, zegt Marcel van Dun, die namens het Nederlandse Staatsbosbeheer het woord voert over een deel Zeeuwse kust aan de noordoever. Ook daar konden ze iets van olie opruimen, maar zijn mensen troffen vooral dunne olielaagjes aan die niet te verwijderen zijn. Wat in de bodem terecht komt, vertelt hij, is slecht voor de flora en fauna. Ze hebben een paar besmeurde vogels gezien.

Een enorm project

Op zijn telefoon laat Vanderveer, van Natuurpunt, foto's zien van de grove werkzaamheden. Die zijn uitgevoerd door de Civiele Bescherming, een federale hulpdienst voor rampen. In witte pakken had de rampendienst de grootste vervuiling uit het landschap geschept, verzameld op een soort reusachtige molshopen en afgevoerd op bolderkarren op rupshanden.

Ondertussen vaart over de Schelde een boot van de Haven van Antwerpen voorbij, die kijkt misschien of ze nog olie zien, denkt Vanderveer. Rijkswaartsteraat heeft een patrouillevaartuig, ook betrokken zijn de Vlaamse Waterweg, het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (Inbo), aan de linkeroever heb je het agentschap Natuur en Bos, en op Vlaams niveau is er crisisoverleg. Een olielek is een enorm project.

De twaalf witte zakken worden steeds vliezer, zwart van de olie. Op de stenen aan de kust staat Hannes Maes, stagiair bij Natuurpunt, met wijde jeans in laarzen gestoken. Hij is twintig en altijd de jongste als hij met de Groene Tornado's op pad is. Het is „tof” om zo in de natuur bezig te zijn, vindt hij, het geeft voldoening. Al is die olie een wat onbegonnen zaak, er lijkt niet tegenop te ruimen.

De mooiste voorjaarswijnen

2024 | Rueda
Cuarenta Vendimias Rueda Verdejo
 Het voorjaar is in volle gang en wat past daar beter bij dan een glas loepzuivere Verdejo uit hét gebied voor deze druif: Rueda! Deze Verdejo rijpte 4 maanden op de eigen gistcellen, het zogeheten 'sur lie'-proces (sobre lías in het Spaans). Hierdoor heeft de wijn een rijker karakter dan 'gewone' Verdejo's. Gemaakt door Verdejo-specialist Bodegas Cuatro Rayas.

- › Sprankelend frisse witte wijn
- › Vol citrus, grapefruit, perzik en een vleug venkel
- › Smaakvol, stijlvol en perfect bij tapas, salades, gegrilde vis

Adviesprijs 13,00
10,00

2024 | Pays d'Oc
Benièrès Rouge Pinot Noir
 › Verleidelijk glas zacht pinot noir-fruit met finesse
 › 100% pinot noir
 › Lekker bij charcuterie, gevogelte of bij de borrel met hartige tapas

Adviesprijs 14,50
11,25

2025 | Pays d'Oc
Benièrès Blanc Viognier
 › Rijke Viognier in de stijl van Condrieu
 › 100% viognier
 › Lekker bij milde curry's, kip in roomsaus, krab, pompoen en romige kazen

Adviesprijs 14,00
11,00

Onze wijnen worden gratis thuisbezorgd vanaf €50
 *minimale afname: 6 flessen, geldig tot en met 21 april 2026, zolang de voorraad strekt en onder voorbehoud van eventuele druk- of zetfouten. Bekijk ons volledige wijnaanbod op nrcwebwinkel.nl/wijn

Zuidoost-Turkije Begrafenis slachtoffers schietpartij op school

ONIKISUBAT
Een 14-jarige jongen heeft woensdagmiddag minstens acht medeleerlingen van 10 en 11 jaar en een 55-jarige docent doodgeschoten op een Turkse middelbare school in de zuidoostelijke provincie Kahramanmaraş. Dertien mensen raakten gewond. Te midden van de chaos schoot de schutter zichzelf dood. Volgens de Turkse autoriteiten had hij een persoonlijk motief. De dader smokkelde wapens en magazijnen, vermoedelijk het eigendom van zijn vader, een oud-politicaan, in een tas mee de school in en opende het vuur in twee klaslokalen. Donderdag is besloten op alle scholen in het land beveiliging in te stellen.
 FOTO YASIN AKGUL / AFP

TECHNOLOGISCHE AFHANKELIJKHEID

Ambtenaar slaat alarm: ministeries drukken overname DigiD door

Bezwaren tegen de Amerikaanse overname van het bedrijf achter DigiD en MijnOverheid zouden terzijde worden geschoven.

Marloes de Koning
 AMSTERDAM

De geplande overname van Solvinity, het bedrijf dat DigiD en MijnOverheid runt, veroorzaakt onrust binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken. Het Amerikaanse Kyndryl wil deze verlener van cruciale diensten kopen. Volgens de hoogste ambtenaar op het gebied van privacy bij Logius, het ict-bedrijf van het departement, worden ernstige privacybezwaren terzijde geschoven.

De betrokken ambtenaar, Pieter van Oordt, heeft zijn reserves eerder gedeeld met het ministerie en zoekt nu de openbaarheid. Het is volgens hem in het landsbelang te voorkomen dat de Verenigde Staten toegang kunnen krijgen tot de applicaties. Maar daar zijn de lopende processen binnen het ministerie volgens hem niet op gericht. Er zou alleen geprobeerd worden risico's in te dammen.
 „De overname moet doorgaan. Alles wat van die lijn afwijkt, wordt niet doorgestuurd naar de bewindspersonen of de Tweede Kamer”, aldus Van Oordt. Wie hier tegenin gaat, wordt daar volgens hem op „aangesproken”. Hij bepleit een harde juridische lijn, waarbij de confrontatie wordt gezocht met de eigenaren van Solvinity, een Britse investeringsmaat-

schappij. Volgens Van Oordt stuurt met name de algemeen directeur van Logius aan op overleg met de betrokken bedrijven en het laten doorgaan van de overname.
 Volgens Binnenlandse Zaken is wel degelijk naar hem geluisterd en is de route die hij voorstelt zorgvuldig gewogen. „Onder meer met behulp van de landsadvocaat”, zegt een woordvoerder. „Maar de juridische oplossing die hij aandraagt is geen serieuze optie.” Op detailvragen over het interne proces en de rol van de directeur gaat het ministerie niet in.

Maatschappelijke onrust
 Hoe zat het ook alweer? Op 5 november 2025 werd bekendgemaakt dat het Amerikaanse Kyndryl het bedrijf wil kopen dat in Nederland zorgdraagt voor inlogapplicatie DigiD en de digitale brievenbus MijnOverheid. Dat is het van oorsprong Nederlandse bedrijf Solvinity, dat sinds 2014 in Britse handen is.

Die voorgenomen verkoop heeft tot maatschappelijke onrust geleid, omdat die de Nederlandse overheid op een gevoelig punt afhankelijk zou maken van Amerikaanse techbedrijven. Het geeft Amerikanen meer mogelijkheden voor spionage of om Nederland te chanteren door cruciale diensten plat te leggen. De kans dat dit gebeurt, wordt klein geacht, maar is niet afwezig.
 De risico's wegen voor burgers en

politici zwaar, want DigiD en MijnOverheid zijn cruciaal voor de communicatie van Nederlandse burgers met de overheid en andere belangrijke organisaties, zoals verzekeraars en uitkeringsinstanties. Een petitie tegen de verkoop is 164.000 keer getekend. Een meerderheid in de Tweede Kamer heeft de betrokken bewindslieden opgeroepen de verkoop tegen te houden.
 Het is nog niet duidelijk of dat gebeurt. Het Bureau Toetsing Investerings (BTI), onderdeel van het ministerie van Economische Zaken, doet al maanden onderzoek. Lo-

baar. The Firewall, van onder andere opiniemakers Eric Smit en Joris Luyendijk, probeert transparantie daarover af te dwingen. Ook stichting Human Rights in Finance.EU heeft een rol als belanghebbende in het proces, maar krijgt vooralsnog nul op rekest.

Verlies aan vertrouwen
 Hun argumenten zijn grotendeels hetzelfde als die van Pieter van Oordt. Volgens hen zijn de belangrijkste risico's niet 'weg te mitigeren'. Ze zijn immers niet technisch of juridisch, maar een gevolg van nieuwe geopolitieke verhoudingen en verlies aan vertrouwen in Amerika als bondgenoot.
 Volgens Van Oordt moet de overheid zich veel harder opstellen tegenover de betrokken partijen, in plaats van ermee samenwerken. „Vanaf het begin zijn de risico's samen met Solvinity en Kyndryl bepaald. Dat is raar.” Hij wil proberen via een kort geding tegen de Nederlandse staat af te dwingen dat naar zijn bezwaren wordt geluisterd.
 Dat hij onvoldoende wordt gehoord, schrijft Van Oordt toe aan angst binnen Logius dat DigiD of MijnOverheid uitvallen zonder de diensten van de betrokken bedrijven. „Alles is gericht op de continuïteit.”
 Kyndryl is de afgelopen maanden in opspraak gekomen, aldus Simon Lelieveldt van Human Rights

in Finance.EU. Het bedrijf heeft de Amerikaanse toezichthouder SEC gemeld dat zijn systemen om risico's te beheeren niet op orde zijn en dat tijd nodig is om dat te herstellen. In reactie daarop is de beurskoers van Kyndryl gekelderde. Lelieveldt: „Ze krijgen in Amerika geen goedkeurende accounts-verklaring. Dat moet je meewegen. Het is bizar als dit gewoon doorgaat.”
 De uiteindelijke beslissing is aan de minister van Economische Zaken, die daarvoor het advies van BTI afwacht. Van Oordt voorziet geen rustige politieke weg. Een woordvoerder van EZ zegt geen mededelingen te kunnen doen over het beslissingstraject.
 De noodkreet van Van Oordt krijgt weerklank in de Tweede Kamer. Barbara Kathmann van PRO prijst het dat de ambtenaar zich uitspreekt. Hij legt volgens haar de vinger op de zere plek door duidelijk te maken dat het in de kern een politieke keuze is. „Er is maar één echte mitigerende maatregel: gewoon niet doen. De rest is pleisters plakken.”
 Daar wordt door JA21 anders over gedacht. Kamerlid Daniël van den Berg vindt dat politici zich in dit dossier al veel te veel met de details bemoeien en stelt Kamervragen. „Als ambtenaren dit soort acties uithalen, heeft de regering dan wel de regie?”, vraagt hij zich af.

RECONSTRUCTIE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

Stemmen ronselen in Gorinchem gebeurt 'al dertig jaar', nu werden passen gretig opgepikt

Dit jaar werden stempassen opgehaald voor twee raadsleden. Mensen blijken thuis onder druk gezet, en een medewerker van een thuiszorgbureau nam stempassen mee. Binnen de Turkse gemeenschap van de stad worden al jaren stemmen geronseld, vertellen betrokkenen aan *NRC*.

Door **Tom Kreling** en **Mark Lieveisse Adriaanse**

W oedend is de man. Waar is zijn stempas? Het is de middag van de gemeenteraadsverkiezingen en de oudere man van Turkse komaf staat op het punt naar een stembureau in Gorinchem te gaan. Hij wil op een kandidaat van lokale partij Stadsbelang stemmen, maar nu kan hij zijn stempas nergens vinden.

Als hij zijn vrouw ernaar vraagt, blijkt dat zij hun stempassen eerder die week heeft meegegeven aan haar zorgverlener van Multizorg Gorkum. Ze is hulpbehoevend en krijgt ondersteuning vanuit dit zorgbedrijf, dat met name actief is in de Gorinchemse Turkse gemeenschap.

De zorgverlener had naar de stempassen gevraagd, om ze mee te nemen, vertelt de vrouw haar man. Ook had ze gezegd dat de vrouw foto's van hun paspoorten moest sturen. Die kopieën zijn nodig om met volmachten te kunnen stemmen. En om de handtekeningen te vervullen op de stempassen, zodat het lijkt alsof iemand zelf besluit een volmacht af te geven.

Maar de man wil helemaal niet dat zijn stempas als volmacht gebruikt wordt. Hij wil zelf stemmen. Hij wordt zo kwaad, dat er uiteindelijk een melding bij de politie binnenkomt over een ruzie in de 'huiselijke sfeer'. Met spoed rijden agenten naar het appartement in de Gildewijk om de man tot bedaren te brengen.

In de Turkse gemeenschap van Gorinchem is het dan al weken onrustig. Het begon half februari, vanaf het moment dat de stempassen door de brievenbussen vielen. Veel mensen weten wat er vanaf dan gebeurt: er komen telefoontjes, er gaan mensen langs de deuren om stempassen op te halen of te vertellen op wie mensen moeten stemmen.

Het resultaat? Op verkiezingsdag halen een paar kandidaten opvallend veel voorkeurstemmen. De aanwijzingen voor verkiezingsfraude zijn zo sterk dat de burgemeester besluit aangifte te doen bij het Openbaar Ministerie. De gemeenteraad neemt vervolgens het unieke besluit om de verkiezingen over te doen.

Wat gebeurde er precies in Gorinchem? Hoe werden stemmen 'geronseld'? *NRC* sprak met 26 personen uit de Zuid-Hollandse gemeente, onder

wie (oud-)politici, mensen uit de Turkse gemeenschap, kennissen en vrienden van de twee veelbesproken raadsleden - Ali Kocak van Democraten Gorinchem en Ilhan Tekir van D66 - die de meeste voorkeurstemmen kregen, en bezoekers van de Turkse moskee waarin zij actief zijn. De meesten van hen wilden alleen praten of voorwaarde van anonimiteit, omdat ze vanwege hun functie niet mogen praten of omdat ze vrezen voor de gevolgen binnen de gemeenschap. Hun namen zijn bij de redactie bekend.

Politieke dwarsverbanden

Ibrahim Elmaci, voormalig raadslid voor het CDA en de PvdA, bestelt in het Griekse café Thomas in Gorinchem met een grote grijs „een Turkse koffie“. We hebben alleen Griekse koffie, roept de eigenaresse. Ha, ik wist dat ze dit ging zeggen, zegt de Turks-Nederlandse Elmaci. „Maar Griekse en Turkse koffie is eigenlijk hetzelfde.“

Op de dag dat de aangifte vanwege verkiezingsfraude bekend werd, schreef de zestigjarige Elmaci op Facebook dat de burgemeester door hem en „vele anderen“ was ingelicht over het ronselen van stemmen: „Nu kan ze laten zien of ze lef heeft om dit een keer goed aan te pakken.“ Namen noemde Elmaci niet in zijn bericht, maar, schreef hij: „Vrienden die mij kennen weten over welke kandidaten ik heb. Zij helpen mensen met hun papierwerk en hiervoor als tegenprestatie hun volmacht/stempassen vraagt.“

„Dit is al zoveel verkiezingen aan de gang, maar het moet nu echt stoppen“

Ibrahim Elmaci
voormalig raadslid voor CDA en PvdA

Hij is een van de weinigen in de gemeenschap die er publiekelijk over spreken.

Binnen tien minuten reageerde de vrouw van raadslid Ali Kocak als door een wesp gestoken onder het bericht van Elmaci. „Ben jij niet diegene die elke week gratis en voor niks haren knipte van de mannen in de moskee, en als tegenprestatie stemmen vroeg aan die mensen toen jij raadslid van CDA was?“, schrijft ze.

Elmaci en Kocak kennen elkaar al decennia. Ze waren samen raadslid bij de PvdA, nadat Elmaci vanwege de samenwerking met de PVV uit het CDA was gestapt. En ze komen elkaar tegen zoals iedereen elkaar binnen de relatief kleine Turkse gemeenschap tegen het lijf loopt, bij de moskee, in koffiehuisen en in de wijk. Door de politieke dwarsverbanden zitten familieverbanden verweven, soms is er binding vanwege dezelfde geboortestreek in Turkije. En anders zijn er wel gedeelde zakelijke belangen.

Elmaci neemt een slok koffie en steekt een sigaret op. Hij schreef het bericht op Facebook in een opwelling, vertelt hij. Hij was het zat. De ene dag zag hij mensen namens de ene kandidaat de deuren afgaan, de volgende dag liepen ronselaars namens een andere kandidaat rond.

Hij belt een vriend bij wie ze aan de deur stonden. Een paar minuten later schuift de man aan, steekt ook een sigaret op en zegt dat hij niet met zijn naam in de krant wil uit angst voor de gevolgen. Daarna vertelt hij in een mengeling van Turks en Nederlands hoe drie dagen voor de verkiezingen eerst mensen langskwamen namens Ali Kocak en later namens Ilhan Tekir. Ze vroegen op wie hij ging stemmen. „Maar ik bepaal zelf, zei ik.“ Daarna vroegen ze om zijn stempas. Ze zijn, zegt hij, bij alle Turken in mijn flat langs de deur gegaan.

„Dit is al zoveel verkiezingen aan de gang“, zegt Elmaci, „maar het moet nu echt stoppen.“

Al ruim twee decennia

De verhalen gaan al ruim twee decennia rond. Het ronselen van stemmen heeft zich ontwikkeld tot een soort lokale gewoonte, zeggen dertien bronnen; politici en mensen uit de Turkse gemeenschap, van wie sommigen zelf ook actief (waren) in de politiek. Hoe het precies werkt, snappen andere

D66-fractievoorzitter **Ilhan Tekir** (midden) in gesprek met burgemeester **Reinie Melissant** na afloop van een bijeenkomst op het stadhuis over de mogelijke verkiezingsfraude. FOTO FRANK DE ROO/ANP

De fractie van Democraten Gorinchem, met in het midden **Ali Kocak**, tijdens een schorsing van de raadsvergadering waarin werd besloten tot een herstemming. FOTO FRANK DE ROO/ANP

Volmachten Zwaktes in het systeem

Leon Trapman, aan de Radboud Universiteit gespecialiseerd in verkiezingsregulering, zegt dat het systeem met volmachten meerdere zwaktes heeft. Eén ding is sinds dit jaar duidelijk, nadat de wet werd aangepast. „Om een volmacht vragen is strafbaar. Het initiatief voor een volmacht moet altijd bij de gever zelf vandaan komen.“

Maar, zegt Trapman, dat is

natuurlijk heel moeilijk te controleren. En daarna is er nog een ander probleem. „Doet degene die de volmacht kreeg, waar die voor bedoeld is? Stemt hij op de partij die de persoon van wie hij de volmacht kreeg dat wil? Dat weet je nooit.“

Een ander probleem is volgens Trapman het systeem dat mensen uit de Turkse gemeenschap in Gorinchem beschrijven.

Kiezers gaven hun volmacht af en die werden vervolgens verdeeld over personen om mee te gaan stemmen. „Daar zegt de wet niet expliciet iets over, maar dat is natuurlijk niet de bedoeling. Je geeft je volmacht aan iemand die jij vertrouwt, waarvan jij zegt dat die persoon voor jou moet stemmen. Niet iemand die toevallig nog ruimte heeft. Dat is niet in de geest van de wet.“

raadsleden niet - en ze vragen er ook niet echt naar. Iedereen weet: zet een bekende man uit de Turkse gemeenschap - er wonen zo'n tweeduizend mensen met een Turkse achtergrond in Gorinchem - op je lijst en hij levert je partij gegarandeerd een zetel op.

Binnen de gemeenschap wordt geroddeld, als een soort spiegelpaleis. Nee, niemand zegt zelf te ronselen. Maar de anderen doen dat wel. Zo wordt ook Elmaci verweten in het verleden stemmen binnengehaald te hebben. Zelf zegt hij dat nooit te hebben gedaan. „Kom op zeg, ik haatte dat juist.“

Het ronselen van stemmen zit „een beetje in de cultuur“, stelt Eyup Güngör, tussen 2014 en 2019 raadslid voor de SP. Vrienden en familieleden van kandidaten halen stempassen op; zolang daarbij geen druk gezet wordt, ziet hij er geen probleem in. Dat hij bij zijn eerste verkiezing in 2010 te weinig stemmen haalde voor een plek in de raad, is overigens het bewijs dat hij er zelf niet aan meedeelde, zegt hij. Wel bracht „een kennis“ hem eens „acht of negen stempassen“. „Daar is niks mis mee. Die heb ik in de familie uitgedeeld.“ Zo gaat het „al dertig jaar“, zegt ook een andere man van Turkse komaf die in de gemeentepolitiek actief was. Ze kunnen zich eigenlijk niet voorstellen dat het uniek is voor Gorinchem.

2014: concrete signalen

Het duurt tot 2014 tot er concrete signalen komen over mogelijke verkiezingsfraude in Gorinchem. Lokale onderzoeker Harry van Haaften maakt dan al jaren bij elke verkiezing een prognose van de uitslag. Daarvoor huurt hij studenten uit Delft in, die op alle stembureaus in de stad elke tiende kiezer vragen wat ze gestemd hebben. De prognose die hij vervolgens net na het sluiten van de stembussen op het stadhuis presenteert, blijkt al jaren een getrouwe voorspelling van de daadwerkelijke uitslag.

Maar dat jaar zit de prognose er flink naast. Om negen uur 's avonds kondigt Van Haaften aan dat de SP de grootste partij in de raad zal worden. Maar in de uren daarna blijkt dat toch de PvdA de grootste blijft. Als hij in de dagen die volgen uitloopt hoe hij die partij zo had kunnen onderschatten, hoort hij van meerdere enquêteurs dezelfde verhalen.

Zij hebben op stembureaus gezien

hoe groepen kiezers met volmachten kwamen stemmen. Geregeld spraken zij amper Nederlands en legde iemand ze tot in het stembokje uit „welk vakje rood gemaakt moest worden“, aldus de enquêteurs van drie stembureaus. Ook kwamen „hele families die voor twee anderen stemden“. Op die stembureaus werden bovengemiddeld veel volmachten ingeleverd én won de PvdA meer stemmen dan gepeild.

Opmerkelijk, vindt Van Haaften, en hij beschrijft in een vertrouwelijk rapport - in bezit van *NRC* - wat er in de stembureaus is gezien. Nee, echte bewijzen voor fraude heeft hij niet; van de wet mag je immers met twee volmachten stemmen. Maar de burgemeester moet horen wat er gebeurt is, vindt hij, en hij stuurt het rapport naar het gemeentebestuur. Daar verdwijnt het in een la, omdat het niet concreet genoeg zou zijn.

Bovengemiddeld veel volmachten

De stembureaus die toen opvielen, doen dat nu ook. Ook nu is daar bovengemiddeld veel met volmachten gestemd, één op de vier à vijf stemmen. En twee raadsleden halen daar veel voorkeurstemmen: Ali Kocak en Ilhan Tekir. Kocak werd in 2006 voor het eerst verkozen, toen voor de PvdA. Tekir kwam vier jaar later voor GroenLinks in de raad. In 2016 werd hij uit die partij gezet, nadat hij in *de Volkskrant* zijn sympathie voor de AK-partij van de Turkse president Erdogan uitsprak. Hij stelde dat die uitspraken uit z'n verband waren gerukt en werd twee jaar later lijsttrekker en later fractievoorzitter voor D66 in Gorinchem.

Beide mannen hebben veel aanzien binnen de Turkse gemeenschap, schetsen Gorinchemmers. Tekir's vader was jarenlang voorzitter van de Turkse moskee, hijzelf vicevoorzitter, zijn broertje is betrokken bij een nieuwe islamitische basisschool. Hij helpt jongeren aan stages en belooft mensen te helpen als ze een probleem met de overheid hebben. Ook stuurt hij, in het Turks, vaak een soort informatiebrieven rond. Vliegt op een dag de luchtmacht boven Gorinchem, dan appt Tekir rond: „Ter info, dit is een oefening.“ Het is, zegt iemand die hem volgen uitloopt hoe hij die partij zo had kunnen onderschatten, hoort hij van meerdere enquêteurs dezelfde verhalen.

Zij hebben op stembureaus gezien

»

Wederhoor

Ilhan Tekir laat in een reactie weten dat hij niet betrokken is geweest bij het ronselen van stemmen. „Ik heb mij altijd gehouden aan de geldende regels voor verkiezingen en zal dat blijven doen. Van het ophalen van stempassen of het verdelen van adressenlijsten is geen sprake. Voor zover ik relevante signalen heb ontvangen, heb ik die gemeld bij de daarvoor bestemde instanties.”

Ook Ali Kocak ontkent enige betrokkenheid bij het ronselen van stemmen. „Onderzoek eerst in de Turkse gemeenschap wie Ali Kocak is. Dan mag je de vragen stellen. Ik ben heel erg bekend en help iedereen. Dit doe ik al 25 jaar. Dus ophouden alstubbelt met de vragen.” Dat mensen uit de Turkse gemeenschap in zijn richting wijzen, noemt hij „afgunst”. Daarna verwijst hij naar zijn fractievoorzitter.

Fractievoorzitter Pierre Schefferlie van Democraten Gorinchem zegt in een reactie dat hij met Kocak heeft gesproken over de aantijgingen aan zijn adres. Kocak heeft hem verteld dat hij „geenszins dit soort zaken heeft gedaan”. Daar, zegt de fractievoorzitter, is hij „heel overtuigd in”. De afdelingsvoorzitter van D66 is „verrast” dat er stemmen voor raads-lid Ilhan Tekir geronseld zijn. „Hij heeft bij mij aangegeven dat hij het niet heeft gedaan. We wachten het onderzoek af.” Alle kandidaten hebben vooraf een verklaring getekend dat ze zich aan de regels zullen houden, zegt hij.

Dronefoto van vestingstad Gorinchem, gelegen aan de Merwede. FOTO BART STOUTJESDIJK / ANP

Overal zijn dwarsverbanden

» Vervolg van pagina 7

debater én inhoudelijk sterk.

Kocak is de informele „ombudsman” van de gemeenschap. Hij helpt mensen met belastingformulieren, vertalen van brieven die ze van de overheid krijgen, of het aanvragen van PGB's en uitkeringen. „Kwetsbare inwoners, ouderen en mensen met een beperking kunnen op hem rekenen”, schrijft zijn vrouw kort voor de verkiezingen op Facebook. Maar in de raad speelt hij een bijrol: in heel 2025 sprak hij amper een half uur in commissie- en raadsvergaderingen, blijkt uit zijn opgetelde spreektijd. De afspraak, zegt iemand die lang met hem in een fractie zat: zij zorgt voor stemmen, de fractie maakt het je vervolgens niet te moeilijk.

Want de hulp die hij biedt, daar staat volgens vier bronnen die hem persoonlijk kennen wel iets tegenover: de verwachting dat mensen op hem stemmen of anders hun stempas afgeven.

Langs de deuren passen ophalen

In het kort werkt het zo, schetsen elf bronnen. In de weken voor de verkiezingsdag wordt een verdeling gemaakt: wie gaat welke deur langs?

Daarna beginnen de rondes langs de deuren. De stempassen worden opgehaald, met foto's van paspoorten. Soms zetten mensen hun handtekening direct op de stempas. In andere gevallen, vertellen vier bronnen, worden die later vervalst vanaf de gekopieerde identiteitsbewijzen. Op verkiezingsdag worden deze volmachten vervolgens in pakketjes van twee, het wettelijk toegestane aantal volmachten dat één stemmer mag meenemen, verdeeld over familieleden en vrienden, die zo drie

stemmen per persoon kunnen uitbrengen.

Wat binnen de Turkse gemeenschap dit jaar tot woede leidt, is de agressiviteit waarmee geronseld zou zijn. Dat bijvoorbeeld via zorgbedrijf Multizorg Gorkum bij kwetsbare cliënten stempassen zijn meegenomen, gaat velen te ver. De zorgverlener ontkent dat er stempassen zijn meegenomen bij cliënten.

Een zoon van het echtpaar waar op verkiezingsdag ruzie uitbrak vanwege de verdwenen stempassen, bevestigt dat het ook zo bij zijn ouders ging. De zorgmedewerker had ze meegenomen, zijn moeder had ook foto's van de paspoorten meegegeven. Na de verkiezingen was de wijkagent nog langsgelkomen, om het verhaal van zijn

De zittende coalitie, die zetels verloor, wil een herstemming. De oppositie, die zetels won, wil dat niet

vader te noteren. „Hij liet mijn vader toen een foto van zijn stempas zien. Daar stond zijn handtekening op. Maar die had hij nooit gezet.” De zorgverlener is sinds de verkiezingen niet meer bij het gezin langs geweest. De politie bevestigt dat er op verkiezingsdag agenten bij de flat zijn langsgestaan vanwege een ruzie.

De gretigheid waarmee dit jaar stempassen werden verzameld, komt volgens bronnen binnen de gemeenschap door al jaren sluimerende jaloezie en spanningen. Meerdere mensen met wie NRC spreekt, beginnen bijvoorbeeld over Fatih Polatli, die vier jaar geleden als eerste Gorinchemmer van Turkse komaf wethouder

werd. Zijn partij Stadsbelang geldt als de grote concurrent van Kocaks Democraten Gorinchem. Vier jaar geleden werd Stadsbelang de grootste, de afgelopen verkiezingen Democraten Gorinchem. Anderen zeggen: omdat Stadsbelang de verkiezingen verloor, zijn Turks-Nederlandse aanhangers van de partij dit jaar gaan klagen over ronselpraktijken.

Over Polatli gingen dit jaar geruchten rond: dat hij geen stemmen nodig zou hebben, omdat hij al wethouderskandidaat was. Maar ook, en dat vinden veel mensen erger, dat hij geen echte moslim zou zijn.

Je hebt elkaar altijd weer nodig

Op de achtergrond spelen ook andere conflicten, die zelden hardop uitgesproken worden. Want je komt elkaar altijd weer tegen, je hebt elkaar ooit weer nodig. Bij de opening komende zomer van een islamitische basisschool bijvoorbeeld, en de vraag wie daarvoor de credits mag krijgen. En zo lopen er allerlei breuklijnen door de Turkse gemeenschap van Gorinchem die rond de verkiezingen zichtbaar en politiek worden. De concrete meldingen over stemfraude die dit jaar vanuit die gemeenschap opeens wél gedaan worden bij de burgemeester en de politie, zijn daarvan een uiting.

Die conflicten speelden ook op tijdens de felbevochten verkiezingscampagne, binnen een gemeentepolitiek waarin de verhoudingen al jaren verzuurd zijn. Vanuit de oppositie heeft Democraten Gorinchem zich opgeworpen als dé tegenstander van Stadsbelang. Na vier jaar in de oppositie wil de partij van Kocak de macht in de stad overnemen. Daarvoor moet de oude oppositie de nieuwe coalitie worden. De partij wint de verkiezingen: van vier naar zeven ze-

tels. Ali Kocak haalt met 504 voorkeurstemmen een persoonlijk record.

Als een week na de verkiezingen bekend wordt dat de burgemeester aangifte heeft gedaan wegens verschillende vormen van verkiezingsfraude, komen oppositie en coalitie verder tegenover elkaar te staan. De raad moet binnen een paar dagen besluiten of er een nieuwe verkiezing komt, uitstel is wettelijk niet mogelijk. De zittende coalitie, die zetels verloor, wil een herstemming; de oppositie, die zetels won, wil dat niet.

Vanuit Democraten Gorinchem wordt nog geprobeerd de stemverhoudingen te veranderen, door de VVD een wethouderschap in de nieuwe coalitie aan te bieden. Het werd er niet expliciet bij gezegd, zegt een direct betrokkene, maar voor de VVD was duidelijk: dan moest de partij wel tegen hervrekingen stemmen. De fractievoorzitter van Democraten Gorinchem erkent desgevraagd dat met de VVD over een „brede coalitie” is gesproken, maar „een verband met de stemming is nooit gelegd”.

Wat een feest van de democratie had moeten zijn, zegt D66-fractievoorzitter Tekir tijdens de raadsvergadering waarin over herstemming moet worden besloten, „is helaas overschaduwd door serieuze verdere denkingen over de rechtmatigheid van deze verkiezingen”. Het is niet aan de raad, zegt hij, „om te oordelen over vermoedens. Dat is aan de politie, justitie en indien nodig de rechter.”

Als een van de weinige raadsleden zegt Ali Kocak het hele, vijf uur durende debat niets. Gespannen knikkend, met zijn handen voor zijn mond gevouwen kijkt hij voor zich uit. Als om half één 's nachts wordt gestemd over de hervreking, zijn Tekir en Kocak beiden tegen.

Kweekvis is op andere ma-

Reageren? onderzoek@nrc.nl

ONTCIJFERD

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

De manier van vissen is bepalend voor de uitstoot

Vis is een bron van eiwit, soorten zoals makreel en zalm bevatten goede vetzuren. Voor de meeste vis heb je bovendien geen land nodig. Maar is vis per definitie duurzaam?

Door Erik van Gameren en Martine Kamsma

De ene vis is, als je naar uitstoot kijkt, de andere niet, laat nieuw onderzoek van Wageningen University & Research en het RIVM zien. Makreel en haring hebben een lage klimaatimpact, vergelijkbaar met die van noten en bonen. Terwijl tong en schol dicht in de buurt komen van de grootste klimaatbelaster op het bord: gebakken biefstuk.

Het is vooral de manier van vissen die de uitstoot bepaalt: de motoren en het type schepen, het vistuig waarmee de vis wordt gevangen. Maar ook hoe vaak een schip uitvaart, beïnvloedt het brandstofverbruik. Voor platvis zoals tong en schol trekken kotters zware sleepnetten over de bodem van de zee: dat slurpt brandstof. „Met energiezuinigere schepen en vistuig valt dus veel winst te halen”, zegt WUR-onderzoeker Jonna Snoek.

Schepen die minder energie verbruiken, leveren niet automatisch een lagere uitstoot per kilo vis op: met een hengel of een lijn vissen is minder efficiënt dan vissen met flinke zeeschepen, die met grote netten gigantische scholen vis binnenhalen.

Om de klimaatimpact te berekenen kun je ook kijken naar de uitstoot per kilo eetbaar gedeelte vis die aan land komt. Ook dan scoort vis uit grote scholen, zoals haring en makreel, goed. Van oesters daarentegen is hooguit 10 procent eetbaar, dat stuwt de uitstoot per hap dus op. Overigens scoren tong, schol en tarbot ook vanuit dit perspectief het slechtst. Ter verduidelijking: de meeste mensen eten weinig tarbot en tong. Dus wanneer je naar je eigen visconsumptie kijkt, zal de uitstoot door deze duurzame vissen op het geheel meevallen. „Maar de totale uitstoot van het voedingspatroon van de gemiddelde Nederlander hebben we in dit onderzoek niet meegenomen.”

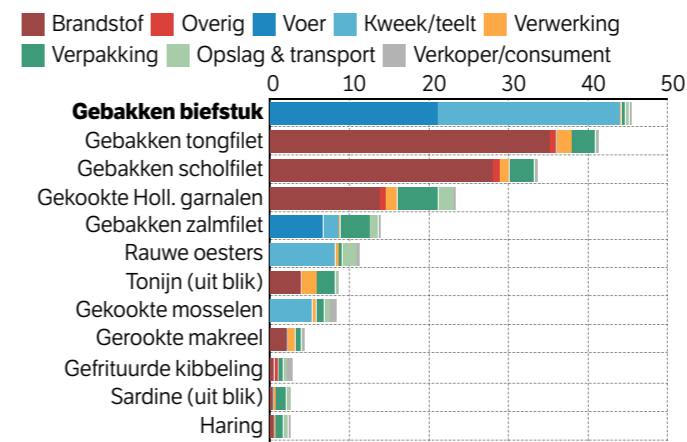
Elke stap heeft impact

Elke stap in de keten gaat gepaard met uitstoot, van het vervoer van brandstof naar het schip tot het afwasmiddel waarmee je thuis de pan afwast. Dan zie je dat bij sardientjes de impact vooral zit in de blikverpakking. Bij kibbeling levert het beslag en het frituren in de viskraam de grootste bijdrage. En bij diepgevroren koolvis is het de lekkage van koelvloeistof die een aanzienlijk deel van de uitstoot bepaalt.

Kweekvis is op andere ma-

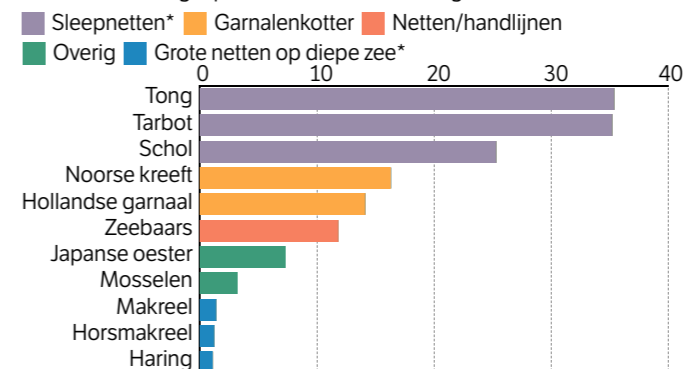
Tong geeft bijna net zo'n hoge uitstoot als biefstuk

Bijdrage van verschillende stappen in de keten in de klimaatimpact van eiwitrijke producten, in kg CO2-eq. per kg eetbaar gedeelte

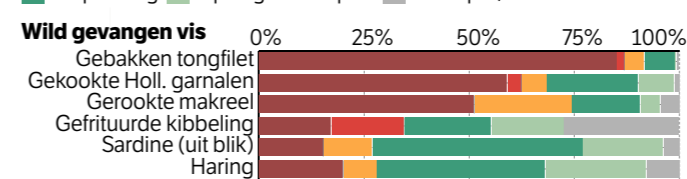
Haring: grote schepen, lage impact

Klimaatimpact in kg CO2-eq. per kg eetbaar gedeelte van de vis, tot die aan wal komt, uitgesplitst naar manier van vangst

Zalm heeft grote impact vanwege voer

Relatieve bijdrage van verschillende stappen in de keten in de klimaatimpact van afzonderlijke producten in procenten

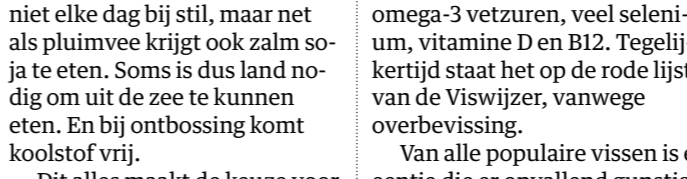

Wild gevangen vis

NRC 170926 / EvG / Bron: WUR

Kweekvis

NRC 170926 / EvG / Bron: WUR

ma's: makreel bevat gezonde omega-3 vetzuren, veel seleni-

um, vitamine D en B12. Tegelijkertijd staat het op de rode lijst van de Viswijzer, vanwege overbevissing. Van alle populaire vissen is er eentje die er opvallend gunstig uitspringt: de haring. „Groen” in de Viswijzer, mits-ie uit de Noordzee komt. En het is een goed visje qua voedingswaarde én uitstoot. Het enige wat niet is meegenomen in het onderzoek, is het verschil tussen eten aan de staart of met een prik-kertje.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa
Portugal

15 daagse autoreis Portugal Koningsroute v.a. € 695
Algarve-Evora-Guarda-Coimbra-Porto-Lissabon incl ontbijt
www.autoreiswinkel.nl of bel: 020-894 3135

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Duurzaam vergroenen

De Kunst van Groen erfgoed

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GROEPS-CURSUS 675-
2e persoon half geld extra

Wat krijgt u voor uw geld?
✓ Cursus in Hotel vd Valk
✓ Warm lopend buffet
✓ Gratis Handelsrobot
✓ 8 weken live meekijken
✓ Opfrisdag naar keuze

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 24 april en 12 juni
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originalie reacties cursisten

■ Geld terug
Ik kan wel zeggen dat deze cursus de enige is die ik ken waar je in één tot vier weken je cursusgeld terug kan verdienen! Geen monopolygeld, maar gewoon euro's waar je nog een fatsoenlijk boodschappen van kunt doen. Kortom een aanrader voor degene die met een paar uurtjes per dag een leuk bedrag wil bijverdienen met daytraden.

■ Vaderlijke rol
Rob, de pater familias, en zijn werkpartners Robbin en Adam hebben tijdens de instructiedag een duidelijke methode laten zien. De werkwijze met de 'robot' en het plan werden helder uitgelegd én in de praktijk toegepast. Het geheel is simpel en daardoor ook voor onervaren daytraders of starters snel en goed te begrijpen.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Advertentie

SRC
Laat je al ruim 40 jaar meêr zien

Kijk je ogen uit in Noord-Spanje
10 dagen v.a. 1.789

Fly drive inclusief:
• vluchten en huurauto
• centraal gelegen hotels
• logies en ontbijt
• fietstour in Bilbao
• wijnproeverij en tapastour

Exclusief: rimbaggage-entreegelden • toeristenbelasting • parkeer- en brandstofkosten

SRC-reizen.nl

Advertentie: Zakelijke Media - info@zakelijkemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

RECHTZAAK

‘In al mijn werk heb ik altijd voor ogen gehad: wegblijven van Hamas’

Het OM probeerde te bewijzen dat via de Palestijns-Nederlandse Amin Abou Rashed miljoenen bij Hamas terecht kwamen.

Lize Geurts

ROTTERDAM

Waar kwam de 8,4 miljoen euro van Nederlandse donateurs terecht? Bij de militanten van Hamas, of bij weeskinderen in Gaza?

Tijdens twee zittingsdagen in de rechtbank van Rotterdam probeerde het Openbaar Ministerie te bewijzen dat het geld bij Hamas terecht kwam, en dat de verdachte dat wist. De advocaat van Amin Abou Rashed (die geen bezwaar maakt tegen het gebruik van zijn volledige naam) probeerde de beschuldigingen te ontzenuwen. „Ik sta voor de H van humanitair”, zei Abou Rashed (58) dinsdagochtend zelf. „Niet van Hamas.”

Abou Rashed wordt door het Openbaar Ministerie gezien als de informele leider van stichting Israa (afkorting van Internationale Steun Rechtstreeks Aan Armen). De stichting werd in 2001 opgericht en doneerde jarenlang aan liefdadigheidsorganisaties in Gaza. Aan een organisatie die weeskinderen in Gaza hielp, bijvoorbeeld, de Mercy Association for Children (MAC), voor Palestijnse moeders of voor medische hulp aan gewonde Palestijnen. Maar volgens het OM waren alle organisaties gelieerd aan Hamas. Daarmee zou Abou Rashed tussen 2010 en 2023 de sanctiewet hebben overtreden - de Europese Unie heeft Hamas in 2003 op de sanctielijst voor terroristische organisaties gezet.

Paraplu-organisatie

De transacties zouden via de Unie van het Goede zijn gelopen, een parapluorganisatie van islamitische liefdadigheidsinstellingen, waar ook Israa bij was aangesloten. Die Unie is bedoeld om gelden voor Hamas in te zamelen, volgens het OM.

Abou Rashed wordt ervan verdacht de sanctiewet te hebben overtreden. FOTO VALERIE KUYPERS/ANP

Het OM vond communicatie tussen Israa en de Unie over projecten en de verdachte had thuis twee dvd's van de Unie liggen.

Verder zou Abou Rashed ervoor hebben gezorgd dat de sanctie-overtredingen door konden gaan, zelfs als betrokken instanties, zoals de Rabobank, moeilijk deden. Met stichting Israa zette hij volgens het OM in feite de werkzaamheden voort van stichting Al Aqsa. Het ministerie van Buitenlandse Zaken liet in 2003 de financiële middelen van die stichting bevriezen, omdat „aangehouden was dat gelden van de Nederlandse stichting bij aan Ha-

mas gerelateerde organisaties” terecht kwamen.

Dat was welbewust, stelde de officier van justitie. In Abou Rashed's telefoon zijn nummers van Hamas-leden aangetroffen, bij de doorzetting van zijn huis vond de politie een hoofdband met het logo van de gewapende tak van Hamas erop, in het dossier zitten foto's van hemzelf en de voormalige Hamas-leider Ismael Haniyeh, die in de zomer van 2024 werd gedood door Israël. En er zijn foto's van Abou Rashed bij het 25-jarig jubileum van Hamas in Gaza in 2012, waar hij een vip-pas kreeg - hij mocht op rij één zitten, stoel negentig.

Maar hij heeft geen relatie met Hamas, zegt Abou Rashed zelf in de rechtszaal. „Ik steun ze niet, niet politiek en niet financieel.” Dinsdagochtend was hij nog opgewekt binnen komen lopen, maar toen het Openbaar Ministerie een paar uur later de eis voorlas - vier jaar cel, waarvan één voorwaardelijk - liet Abou Rashed zijn donkerblauwe gebedsketting door de vingers van zijn linkerhand gaan. Zijn rechterhand heeft hij niet meer - die verloor hij in het Palestijnse vluchtelingenkamp in Libanon waar hij opgroeide, voordat hij in 1991 naar Nederland vluchtte.

„Ik ben Palestijn”, zegt hij tegen de rechter. „Ik steun mijn land, mijn volk, mijn geschiedenis.” Hij noemt de ruim zeventigduizend doden die sinds 7 oktober 2023 vielen in de Gazastrook, bij Israëlische aanvallen. En hij wil geen 'Israël' zeggen - hij noemt het land tegenover de rechter het „gebied van '48”, naar het jaar van de stichting van de staat en de gewelddadige verdrijving van meer dan zeven-

honderdduizend Palestijnen daar-bij. „Maar ik wéét dat Hamas gevaarlijk is”, zegt Abou Rashed. „Ik heb in al die jaren vermeden contact te hebben met Hamas, in al mijn werk en projecten heb ik dat altijd voor ogen gehad: wegblijven van Hamas.”

Van de Hamas-leden in zijn telefoon zegt hij niet te hebben geweten dat ze voor Hamas werkten. Abou Rashed is een belangrijke figuur in het Europese pro-Palestijnse protest en een netwerk, zegt hij, hij kent honderden mensen. En dat je met iemand op de foto staat, betekent toch niet met-

Ik steun mijn land, mijn volk. Maar ik wéét dat Hamas gevaarlijk is

Amin Abou Rashed verdachte

een dat je ze kent, laat staan hun gedachtegoed steunt? De vip-pas voor het jubileum kreeg hij aangeboden toen hij met een humanitair konvooi Gaza bezocht - iederéén in de bus kreeg er een. De pas was niet persoonlijk, zijn naam stond er niet eens op. En hij was gewoon nieuwsgierig. „Het was een groot evenement, met een kwart miljoen mensen. Ik wilde het graag zien.”

‘Checks and balances’

Zelfs al had Abou Rashed Hamas gesteund, dan nog vindt de verdediging het bewijs te dun dat het geld van stichting Israa bij de militante groepering zou zijn beland. Het OM stelt dat het meeste geld naar de Mercy Association for

Children (MAC) ging, een hulporganisatie voor weeskinderen en vondaarlijk is”, zegt Abou Rashed. „Ik heb in al die jaren vermeden contact te hebben met Hamas, in al mijn werk en projecten heb ik dat altijd voor ogen gehad: wegblijven van Hamas.”

De organisatie staat volgens Abou Rashed's advocaat Jill Leyten ingeschreven bij de Palestijnse Autoriteit, het officiële bestuur van de Palestijnse gebieden, net als hulporganisaties als de Rode Halve Maan en UNRWA. MAC staat niet op een Europese sanctielijst.

De Unie van het Goede, de parapluorganisatie waaronder Israa viel en die het Openbaar Ministerie noemt als dé inzamelaar van Hamas-gelden, is volgens Leyten niet veel meer dan een online platform. „Er worden nieuwsverslagen op gedeeld. Als het een aantoonbare Hamas-organisatie was, was de Unie allang gesanctioneerd.” De VS zette de organisatie wel op de terrorismelijst, de EU niet.

De inschrijving bij de Palestijnse Autoriteit zorgde er bovendien voor dat de geldstromen van MAC, en dus stichting Israa, gecontroleerd werden, zegt Leyten. En er zou geen geld de Gazastrook binnen kunnen komen, zonder dat Israël het goedkeurt. Leyten: „Er waren dus checks and balances.” Dat het geld van Israa daadwerkelijk bij Hamas terecht kwam, vindt de verdediging dan ook niet aannemelijk óf bewezen. „De Unie van het Goede is niet genoeg. Er moeten uitreksels zijn die bewijzen dat het geld naar Hamas ging”, zegt Leyten.

Het is een complexe zaak, vindt ook de voorzitter van de rechtbank van Rotterdam. Voor hun vonnis trekken de rechters meer dan de gebruikelijke twee weken uit: dat volgt op 27 mei.

Pim van der Hulst

AMSTERDAM

Z e weet nog precies wat ze als eerste dacht, toen ze de brandlucht rook: waar is mijn broer? Haar man, haar zoon en andere medewerkers van hun boereerf in het Groningse Beerta, zag Annechien ten Have-Mellema (68) wel meteen. „Die waren met blussers in de weer of probeerden varkens te redden.” Een paar minuten daarvoor, op een dinsdagmiddag iets na drie uur, hadden ze een rooklucht opgemerkt. „Het ging zó snel.”

Een medewerker die stond te blussen, vertelde haar: je broer is veilig. Maar haar man kwam er niet heelhuids van af. Terwijl hij met zijn linkerhand de brandweer belde, opende hij met zijn rechterhand een hok om zeugen te bevrijden. Op dat moment viel brandend isolatiemateriaal op zijn rechterhand en rug. Met zware brandwonden werd hij naar het ziekenhuis gebracht.

Zo'n driehonderd varkens overleden, tientallen andere werden gered. Rookwolven waren zichtbaar tot aan de Duitse grens. Op- en afritten van de snelweg werden uit voorzorg gesloten. Om de acht brandweerwagens te voorzien van water, werd het nabije treinverkeer stilgelegd. De varkensstal brandde volledig af, een tweede stal deels.

In één klap moest de familie opnieuw beginnen. In 1968 waren de ouders van Ten Have-Mellema begonnen met varkens houden, naast hun akkerbouwbedrijf. Vanaf 1993 bouwde hun dochter het met haar man uit tot een circulair boereerf: ze voerden hun varkens met eigen oogst, wekken elektriciteit op met hun mest en gebruiken de warmte die vrijkomt voor hun huis, de stallen en voor het drogen van de oogst. Die vergisting levert restvoeding op voor planten, die uitgedrensd wordt over hun akkers.

1.100 geiten

Die hele keten was doorbroken, door de brand. Hun afzet bij supermarkten, als enige varkensvleesverkopper met twee sterren van het Beter Leven-keurmerk, viel weg. Daarmee stond het levenswerk van Ten Have-Mellema, gebouwd op de schouders van haar ouders, op het spel. Het leed dat een stalbrand veroorzaakt, zegt ze, is onvoorstelbaar: tot het je overkomt.

Het aantal stalbranden in Nederland neemt nauwelijks af. In 2025 waren het er 41, blijkt uit cijfers van het Verbond van Verzekeraars die deze donderdag werden gepubliceerd; in de twee voorgaande jaren telkens 43. Afgelopen jaar kwamen bij elf branden dieren om het leven, ruim zestigduizend in totaal. Evenals in andere jaren bestaat het overgrote deel uit kippen, omdat die in grote aantallen worden gehouden. Afgelopen tien jaar overleden ruim een miljoen dieren bij stalbranden, waarvan de meeste zich voordoen in Noord-Brabant en Gelderland. Vorige maand nog overleden ruim 1.100 geiten bij een brand in Epe.

Dit jaar moet het aantal stalbranden worden gehalveerd ten opzichte van 2020 (54 branden). Dat was de inzet van toenmalig minister van Landbouw Carola Schouten (CU). Haar plannen volgden op een vernietigend rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid uit 2021, waarin werd geconcludeerd dat de overheid te weinig maatregelen

Annechien ten Have-Mellema op haar varkensboerderij. Drie jaar geleden brandde een stal af op haar boereerf. FOTO KEES VAN DE VEEN

LANDBOUW

Het leed van een stalbrand is 'onvoorstelbaar en traumatisch'

Het aantal stalbranden neemt nauwelijks af: in 2025 vatten 41 stallen vlam en in tien jaar tijd verbrandde een miljoen dieren.

De nieuwe stal in aanbouw op het erf van Ten Have-Mellema. Het betreft een Oostenrijkse variant, met extra aandacht voor brandveiligheid. FOTO KEES VAN DE VEEN

treft en te weinig eisen stelt aan boeren om brand te voorkomen. Met de aanbevelingen werd weinig gedaan, concludeerde de raad in 2023.

Afgelopen jaren volgden verschillende onderzoeken en Kamerbrieven, van landbouwministers Piet Adema (CU) en Femke Wiersma (BBB), maar significante veiligheidsmaatregelen werden niet verplicht. Momenteel worden proefkeuringen van elektrische installaties en zonnepanelen bij stallen gedaan. Beoogd is die keuringen verplicht eens in de vijf jaar te laten uitvoeren. Hetzelfde geldt voor een jaarlijkse keuring van de brandveiligheid die wordt ontwikkeld.

„Hier hebben we vanaf 2021 voor gepleit, dus hier zijn we blij mee”, zegt Richard Weurding, directeur van het Verbond van Verzekeraars over de keuringen, in reactie op de nieuwe cijfers. „We hopen wel op snelle invoering, zeker omdat we in de cijfers zien dat elektrika werkzaamheden de grootste oorzaken van branden zijn.”

‘Traumatische gebeurtenis’

In de afgebrande stal van Ten Have-Mellema hadden varkens al meer ruimte dan bij veel andere veehouders. Ook de elektrische installaties waren vlak voor de brand gekeurd. Hoe de dakplaat van de varkensstal vlam heeft kunnen vatten, weet ze niet. Bij de meeste stalbranden kan de brandweer de oorzaak niet achterhalen, doordat vrijwel alles wordt verwoest.

Ook de brandweer vindt het aantal stalbranden veel te hoog. „We komen zo snel mogelijk, maar we zijn sterk afhankelijk van (verplichte) preventieve maatregelen, die wel of niet werden genomen om de stalbrand te voorkomen of die op z'n minst beheersbaar te houden. Hier valt de belangrijkste winst te behalen”, zegt Frank van Krieken, directielid van de veiligheidsregio en brandweer Brabant-Noord, over de cijfers.

Pas na enkele dagen kon Ten Have-Mellema naar haar afgebrande stal gaan kijken. „Het voelde alsof ik naar een rouwkamer ging.” Toch zouden ze het bedrijf opnieuw opbouwen, besloot de familie die week samen met medewerkers. Professionele hulp was niet

Het voelde alsof ik naar een rouwkamer ging

Annechien ten Have-Mellema varkenshouder

nodig, verzekerden ze Ten Have-Mellema, na wat ze een „traumatische gebeurtenis” noemt. Haar man onderging een huidtransplantatie, droeg een halfjaar een handschoen over een van de brandwonden, die nog altijd gelaserd worden om de huid soepeler te maken.

Afgelopen jaren dacht Ten Have-Mellema vaak aan de regel 't Het nog nooit zo donker west! Of 't wer' altied wel weer licht uit een liedje van de Groningse zanger Ede Staal. Op de plek van de afgebrande stal staat inmiddels bijna een nieuwe, een Oostenrijkse, gemaakt van ecologisch en brandveilig hout. De voerinstallatie voor de varkens en materialen als een hogedrukspuit zijn door een brandmuur gescheiden van de hokken, waarin de varkens meer ruimte en daglicht hebben dan voorheen.

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

Een kijkje in onze podcastkeuken en de beste luistertips van NRC en anderen

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

nrc

Welkom in het wilde zuiden

Foto: Beth Wald

In Zuid-Amerika werkt **Rewilding Argentina** aan natuurherstel. Goed voor jaguars, reuzenotters en andere inheemse soorten. Maar ook voor gids Federico Fernández, die graag natuurliefhebbers op sleeptouw neemt. Voor het project 'Jaguar Rivers Initiative' ontving Rewilding Argentina een projectbijdrage van € 1 miljoen. Meer wilde natuur voor mens en dier, ook dat is **The Power of Postcodes**.

PL
**POSTCODE
LOTERIJ**

Lees meer

AI-BEELDEN

Hoe het misging met de AI-foto's uit Iran die persbureau ANP verwijderde

De oorlog in Iran gaat gepaard met een golf van door AI gegenereerde desinformatie. Persbureau ANP verwijderde ruim duizend foto's uit Iran na vermoedens van AI-gebruik. Uit onderzoek van NRC blijkt dat er veel mis was met de beelden.

Natalia Toret en Toon Beemsterboer

AMSTERDAM

Een van de spectaculairste video's die tijdens de oorlog tussen de VS, Israël en Iran circuleerden op sociale media, toont de Burj Khalifa, de hoogste wolkenkrabber ter wereld in Dubai, gezien vanaf het balkon van een appartement. De bewoners, enkele Arabische mannen in witte gewaden, rennen in paniek het balkon op om te zien hoe Iraanse gevechtsvliegtuigen een nabijgelegen Amerikaanse basis bombarderen. Ze schreeuwen van opwinding bij elke explosie tussen de legerbarakken. De video is miljoenen keren bekeken, ook al toont die gebeurtenissen die nooit hebben plaatsgehad.

De oorlog tussen de VS, Israël en Iran gaat gepaard met een ongekende golf van door AI gegenereerde desinformatie. Op sociale media circuleren door AI gegenereerde foto's en video's van bombardementen en verwoesting naast beelden van echte gebeurtenissen, waardoor het steeds moeilijker is om feit van fictie te onderscheiden. Veel beelden die rondgaan, zijn volgens

Een foto van ANP is altijd waar. Dat is ons uitgangspunt

Freek Staps
hoofdredacteur
ANP

Khamenei bidt samen met Iraanse meisjes tijdens een ceremonie genaamd 'Engelenfeest' in Teheran, Iran, op 3 februari 2023. FOTO HAND OUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE / EPA

Detail uit de foto bovenaan, afkomstig van het kantoor van de Iraanse Opperste Leider. De meisjes zijn in de originele foto onscherp, in de foto van Salampix zijn dezelfde gezichten bewerkt met AI. FOTO HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE

De meisjes op de achtergrond zijn in de originele linkerfoto onscherp. In rechterfoto van Salampix zijn dezelfde gezichten verscherpt met behulp van AI. FOTO HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE

experts deel van een gecoördineerde Iraanse desinformatiecampagne die sterk leunt op door AI gegenereerde video's van aanvallen op buurlanden, om de indruk te wekken dat Iran een sterk leger heeft, doelen in de hele regio treft, en aan de winnende hand is. In zo'n informatieomgeving willen nieuwsorganisaties en persbureaus betrouwbare bakens zijn met strikte journalistieke standaarden, zodat collega's en nieuwsconsumenten erop kunnen vertrouwen dat hun berichtgeving klopt. Anders krijgt oorlogspropaganda de overhand. Daarom was het zo opmerkelijk dat het Nederlandse persbureau ANP en het Britse persbureau Reuters zich begin maart genoozdaakt zagen om ruim duizend foto's uit Iran te verwijderen uit hun beeldbanken na vermoedens van AI-gebruik. Het gebeurde zelden dat gerenommeerde persbureaus zo'n groot aantal foto's verwijderen.

Niet geverifieerd

Wat was er met deze foto's aan de hand? En waar kwamen ze vandaan? Uit onderzoek van NRC en *Der Spiegel* blijkt dat er tal van problemen waren met de

beelden, niet alleen het gebruik van AI. De bron werd niet vermeld, de authenticiteit was niet geverifieerd, én ze waren bewerkt met behulp van AI waardoor er nieuwe elementen aan de beelden zijn toegevoegd - allemaal journalistieke doodzonden. De zaak laat zien dat het probleem niet alleen draait om beelden die volledig met AI gemaakt zijn, maar ook om door AI toegevoegde details in verder authentiek beeld. Er lijken geen heldere afspraken te zijn tussen persbureaus over wat er journalistiek is geoorloofd. Dit ondermijnt de betrouwbaarheid van nieuwsbeelden die media wereldwijd gebruiken.

Alle verwijderde beelden waren aangeboden door een 67-jarige fotograaf van Iraanse afkomst die al decennia woont en werkt vanuit Parijs. Hij wil anoniem blijven omdat hij nog terug naar Iran wil, vertelt hij telefonisch aan NRC, en vreest dat zijn uitspraken hem in de problemen kunnen brengen met de autoriteiten. Hij heeft twee kleine fotopersbureaus, Salampix en Akasbashi, waarmee hij foto's uit Iran verzamelt en verkoopt aan grotere fotopersbureaus. Omdat er maar weinig beelden uit Iran komen, haalt Salampix

„links en rechts” foto's van het internet. „Het is net een supermarkt”, zegt de fotograaf.

Censuur en beperkingen

Sinds de oorlog uitbrak, is de vraag naar beelden uit Iran sterk toegenomen. Maar er zijn vrijwel geen buitenlandse fotografen in Iran, en lokale fotografen hebben te maken met censuur en beperkingen in hun bewegingsvrijheid. Daarom verzamelt de fotograaf een groot aantal foto's van de perswebsites en Telegram-kanalen van het regime en van sociale media. Zijn afnemers weten volgens hem waar hij de foto's vandaan haalt. „Ze weten dat ik foto's van burgerjournalisten van X haal, en dat de foto's van de Opperste Leider en de president zijn verspreid door hun kantoren. Dat heb ik uiteraard uitgelegd.”

Het is op zich niet ongebruikelijk dat buitenlandse persbureaus beelden verspreiden van het Iraanse regime. Zo lang ze maar duidelijk in het bijschrift vermelden dat de bron is. Zo verspreidde het Europese persbureau EPA ook foto's van het regime, maar wel duidelijk met de vermelding dat het om een „hand-out Khamenei Office” ging.

Dat heeft de fotograaf nagelaten, naar eigen zeggen omdat hij geen propaganda wil maken voor het regime waar hij zelf voor is gevluht. „Ik wil zijn naam er niet bij zetten, want dan wordt het propaganda.”

De foto's die de fotograaf verzamelt, tonen zeer uiteenlopende tafereelen: Khamenei die in een congreszaal leden van de luchtmacht toespreekt; een bidende Khamenei met achter hem tientallen in het wit geklede meisjes; een straat geflankeerd door Iraanse vlaggen en banieren met daarop de beeltenissen van martelaren. De fotograaf zoekt de herkomst van de foto's niet uit. NRC kwam er achter dat in elk geval één foto die hij verkoopt, niet is gemaakt in Iran maar op de Westelijke Jordaanoever in 2018, door een fotograaf van het persbureau AFP.

„Alle Iraanse media gebruiken die foto's, ze zijn gratis”, zegt de fotograaf. Hij vindt het belangrijk om de beelden te delen met de wereld, aangezien er nauwelijks buitenlandse journalisten zijn in Iran. Hoe kunnen mensen anders weten hoe het met de Opperste Leider gaat? Of hoe de nieuwste Shaib-12-raket eruitziet? Hoewel de fotograaf zich er terdege bewust van is dat het Iraanse regime door AI gegenereerde propagandabeelden verspreidt, zag hij in dit geval geen reden om te denken dat er met de foto's geknoeid was. „Foto's van de president zijn geen AI. Ik heb ze van zijn kantoor. Zijn gezicht is zijn gezicht.”

Om de foto's scherper te maken, bewerkte de fotograaf ze met behulp van het programma Photoshop en Topaz, een plug-in (externe software) die extra functies toevoegt. Hij had echter niet door dat Topaz een AI-gestuurd fotobewerkingsprogramma is. Topaz analyseert elke foto en past automatisch correcties toe. Bij het verscherpen van de in het wit geklede meisjes achter Khamenei bijvoorbeeld, worden ontbrekende texturen en details aangebracht met behulp van AI, die is getraind op duizenden echte gezichten. Hierdoor zagen ANP en Reuters sporen van AI-gebruik, waarna ze de foto's verwijderden.

Kleine fotopersbureaus zoals Salampix en Akasbashi zijn een belangrijke, eerste schakel in de verificatie van nieuwsbeelden. Want zij leveren foto's aan de grotere fotopersbureaus. ANP is extra alert op beelden uit Iran. Het persbureau krijgt 70.000 foto's per dag binnen van fotografen en fotopersbureaus. In Nederland vertegenwoordigt het persbureau een groot aantal fotografen, voor foto's van buiten Nederland is ANP afhankelijk van internationale en lokale persbureaus. ANP verkoopt die beelden vervolgens door aan derde, waaronder een groot deel van de media in Nederland.

'Keten van vertrouwen'

De problematische beelden van Salampix zijn via het Franse fotopersbureau ABACA bij het ANP beland, en de beelden van Akasbashi via het Franse Sipapress. Het is volgens Freek Staps, hoofdredacteur van ANP, onbegonnen werk om alle tienduizenden foto's die binnenkomen te controleren. ANP checkt alleen de foto's van de fotografen die het vertegenwoordigt, en verwacht dat andere persbureaus dat ook doen voor hun fotografen. „De Belgen voor België, de Fransen voor Frankrijk, et cetera.” De moeilijkheid is volgens Staps dat het verificatieproces „een keten van vertrouwen” is. „Het werkt alleen als iedereen zich aan de afspraken houdt.”

Maar dan moeten de afspraken wel helder zijn. Jean-Michel Psaila, directeur van ABACA, reageert geërgerd op de suggestie dat de bewuste beelden zijn bewerkt met AI. „We moeten AI-

Khamenei begroet de leden van de Iraanse luchtmacht tijdens een bijeenkomst in Teheran, Iran, op 7 februari 2025. HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE / EPA

Detail uit foto bovenaan. Op de linker foto, die via EPA is verspreid, zijn de handen van Khamenei onscherp. Op de rechter foto, die via Salampix is verspreid, zijn de handen met AI verscherpt. FOTO HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE

Detail uit foto bovenaan. Op de rechter foto, die door Salampix is verspreid, zijn de vingers en het horloge zichtbaar vervaamd. Op de linker foto, die door EPA is verspreid, zit deze AI-bewerking niet. FOTO HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE

beelden en foto's die zijn bewerkt met Photoshop niet door elkaar halen”, vindt hij. „Iedereen gebruikt wel eens Photoshop. Dat is iets heel anders dan beelden creëren met AI om nepnieuws te verspreiden.”

Daar is Mahsa Alimardani, adjunct-directeur van het Technology Threats and Opportunities-programma bij de mensenrechtenorganisatie WITNESS, het niet mee eens. Ze denkt niet dat Photoshop en AI nog van elkaar te scheiden zijn. „Plug-ins zoals Topaz, generatieve opvulling in Photoshop zelf, en AI-gebaseerde opschaling en ruisonderdrukking zitten nu allemaal in dezelfde tools die fotografen al twintig jaar gebruiken”, mailt ze in reactie op vragen van NRC. De grens tussen „verbetering die iedereen toepast” en „AI-manipulatie” is volgens haar door de huidige software feitelijk vervaagd. „Dus beweren dat Photoshop onschadelijk is terwijl AI de bedreiging vormt, beschrijft een wereld die niet meer bestaat.”

Het probleem met de beelden is niet alleen dat ze bewerkt zijn met AI: de fotograaf had ook foto's van sociale media geplukt zonder bij de makers de

rechten te regelen, de beelden te verifiëren, en de bron te vermelden. Sipa zegt hiervan op de hoogte te zijn, en in het bijschrift ook te hebben vermeld dat de beelden niet geverifieerd waren. ABACA deed dit niet. „Ik vertrouw mijn leverancier”, zegt Psaila. „En ik geloof dat hij controleert waar de foto's vandaan komen. Dus zelfs als hij foto's van sociale media heeft gehaald, dan is er iemand die ze [op sociale media] plaatst. Dan moet hij controleren waar ze vandaan komen.”

ANP zegt in zijn geheel geen ongeverifieerde beelden in zijn beeldbank te willen hebben. „Dat vinden wij te spannend”, stelt Staps. „Een foto van ANP is altijd waar. Dat is ons uitgangspunt.” Op de vraag wat hij tegen zijn klanten gaat zeggen over de foto's waarvan de rechten niet zijn geregeld, antwoordt hij dat ze, net zoals bij de melding over het AI-gebruik, hun afnemers zeker gaan informeren. Maar dat hij wel eerst wil weten om welke foto's het precies gaat. Staps: „En voor de duidelijkheid: wij zijn niet de dader. Wij zijn in dit geval de Albert Heijn, en Unilever heeft pindakaas met glasscherven in onze schappen staan. Dan haalt de Albert

Heijn ze uit de schappen en zegt tegen Unilever: 'Los het op'.”

De grote persbureaus leggen de verantwoordelijkheid dus bij de fotografen en de kleine fotopersbureaus. Maar die zagen hun inkomsten de afgelopen jaren sterk teruglopen. Waar foto's uit hun archieven eerder nog rond de 100 euro per stuk opleverden, zijn de prijzen tot onder een euro per foto gedaald. „Veel persbureaus functioneren tegenwoordig als een soort supermarkt”, zegt de Iraanse fotograaf. „Ze verkopen de foto's voor een habbekrats. Je krijgt maar 10 of 20 cent per foto. Is het dan nog de moeite waard om de hele wereld foto's te bekijken en te bewerken? Het is niet meer hetzelfde als vroeger.”

Oplossingen

Hoe zorgen nieuwsorganisaties dat beelden betrouwbaar blijven? De rol van internationale persbureaus is in gebieden waar fotojournalisten moeilijk kunnen werken cruciaal, want zij verspreiden hun beelden over de hele wereld. Als het daar misgaat, dan kunnen veel media de fout overnemen.

Lees verder op pagina 14

Correctie
Ook NRC publiceerde één door ANP verwijderde foto

Het Nederlandse persbureau ANP verwijderde begin maart ruim duizend foto's van de kleine fotoagentschappen Salampix en Akasbashi, die via de Franse persbureau ACABA en Sipapress in zijn beeldbank waren beland. Niet alleen recente foto's, maar alle beelden die Salampix en Akasbashi de afgelopen jaren verspreiden.

Eén van die foto's is ook gepubliceerd in NRC, bij een verhaal over martelingen in Iraanse gevangenissen in 2023. NRC heeft die foto online vervangen door nieuw beeld, en bij de oude foto een disclaimer gezet.

Foto van het eerste Iraanse vliegdekschip voor drones, die is verspreid door het kantoor van de Opperste Leider. FOTO HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE

Op de rechter foto, die via Salamix is verspreid, zijn de hekken en de straaljagers vervormd. FOTO HANDOUT IRANIAN SUPREME LEADER OFFICE

» Vervolg van pagina 13

Om te voorkomen dat foto's met AI worden bewerkt, heeft het Amerikaanse persbureau AP een jaar geleden het gebruik van het programma Photoshop door zijn vaste fotografen gewijzigd. Ze mogen hun beelden alleen bewerken met de fotobewerkingssoftware Capture One, vertelt AP-fotograaf Peter Dejong. In overleg met Capture One heeft AP een eigen versie laten maken waarbij de bewerkingsmogelijkheden beperkt zijn. Alleen de helderheid, het contrast en de kleurbalans kunnen nog worden aangepast.

Daarnaast zijn er verschillende softwareprogramma's, zoals Image Whisperer en Siteengine, waarmee je beelden kunt controleren op het gebruik van AI. Maar de vraag is hoe betrouwbaar die zijn. „Ze worden overschat en onderschat”, zegt Henk van Ess, een expert in digitale journalistiek. „Een detector en een journalist zien verschillende dingen en dat is precies het punt. Een mens ziet dat een rampvideo te gestyled is, telt vingers, en ziet dat schaduwen niet kloppen. Een detector is nuttig in het geval een mens geen schijn van kans heeft: 99 procent van de foto is echt, op één detail na. Daarom heb ik Image Whisperer gemaakt.”

Naast het detecteren en uit het aanbod halen van AI-beelden, zijn er ook andere mogelijke oplossingen. Zoals een cryptografische handtekening voor het verifiëren van de herkomst en de bewerkingsgeschiedenis van digitale content, bijvoorbeeld foto's en video's: C2PA (Coalition for Content Provenance and Authenticity). Elke bewerking in de keten, van camera tot kijker, wordt opgeslagen zodat redacteurs ver-

derop in de keten weloverwogen beslissingen kunnen nemen. Dit lijkt de nieuwe internationale standaard te worden. Internationale bedrijven en mediaorganisaties, van Sony en Google tot de BBC, zijn al jaren de mogelijkheden ervan aan het onderzoeken. In Nederland zijn onder meer ANP, NPO en Beeld & Geluid ermee bezig. In het najaar beginnen de eerste publieke oproepen in Europa met het gebruik van C2PA.

Alimardani vindt het probleem van bronvermelding net zo ernstig als AI. „Persbureaus en redacties die bij fotoagentschappen inkopen, hebben het recht om te weten dat een beeld communicatiemateriaal van een staat of van paramilitairen is, in plaats van onafhankelijke fotojournalistiek. Dat is een fundamentele kwestie van de verificatieketen. Als je foto's verkoopt aan een professioneel persbureau, zou je verplicht moeten zijn om een herkomstcontrole te doorstaan, anders kom je er niet doorheen.”

Maar Van Ess ziet een cryptografisch paspoort voor beelden, zoals C2PA, niet als dé oplossing. „De keten klopt pas als elk platform de credentials actief raadpleegt – en dat doen de meeste nog niet. Tot die dag geldt: C2PA is een uitstekend paspoort. Maar de gevaarlijkste beelden reizen zonder papieren. Een screenshot of één WhatsApp-doorstuur zonder C2PA, en de keten is dood. Kwaadwillende strippen de metadata gewoon. Ik pleit liever voor iets anders. Geen technische handtekening, maar een redactie die publiekelijk haar naam onder een beeld of uitspraak zet. Dat is in het huidige klimaat meer waard dan een metadata-blokje dat bij het eerste screenshot verdwijnt.”

Gelauwerd Zelensky en Gisèle Pelicot ontvangen Four Freedoms Award

MIDDELBURG

Koning Willem-Alexander heeft in Middelburg de Four Freedoms Awards uitgereikt. Donderdag ontvingen de Oekraïense president Volodymyr Zelensky, het tot een feministisch icoon uitgegroeide Franse verkrachttingslachtoffer Gisèle Pelicot en de Chileense activist met een beperking Isidora Uribe Silva een award. Eerder viel onder anderen Nelson Mandela, de dalai lama en Kofi Annan die eer te beurt. Een stoel bleef leeg bij de uitreiking. Om veiligheidsredenen kon niet worden bekendgemaakt wie laureaat is van de 'Vrijheid voor Godsdienst'-award. De onderscheidingen zijn vernoemd naar de Amerikaanse president Franklin Delano Roosevelt. In zijn beroemde *State of the Union* (1941) sprak 'FDR', die voorouders had in Zeeland, over de 'vier vrijheden': vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, vrijwaring van gebrek en vrijwaring van vrees.

FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN / ANP

Advertentie

nrc webwinkel

BLOOMING GOOD
Levensechte bloemen die blijven

- Topkwaliteit kunstbloemen seizoen na seizoen
- Keuze uit verschillende boeketten
- Duurzaam, onderhoudsvrij en allergievriendelijk
- Van het best beoordeelde kunstbloemenmerk

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen uit de nieuwste collectie van Blooming Good. De zorgvuldig samengestelde zijden bloemen vormen samen een kleurrijk boeket dat direct de aandacht trekt. Dankzij de hoogwaardige materialen en verfijnde details ogen de bloemen opvallend realistisch en behouden ze jarenlang hun schoonheid. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Te bestellen met bijpassende vaas.

Adviesprijs fabrikant 299,-
179,-

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/bloemen

INTERVIEW **TOM HORN** BURGEMEESTER EPE

'Met zege van FVD in Epe heeft dwangsom voor COA niets te maken'

De gemeente hoeft geen geld te verdienen aan de vastgelopen opvang, de 63.840 euro per dag is „een prikkel” voor het COA.

Bart Hinc

AMSTERDAM

Na twee jaar zou het afgelopen zijn met de opvang van ruim tweehonderd asielzoekers in een hotel in de bossen net buiten Epe. Zo had burgemeester Tom Horn van de Veluwe gemeente het afgesproken, nadat in 2024 een half jaar was verlengd met nog eens anderhalf jaar. Nu heeft het college besloten een dwangsom op te leggen: 63.840 euro per dag vanaf 22 april tot een maximum van 11,4 miljoen euro. Te betalen door het COA.

Epe is daarmee niet de eerste gemeente die het COA dwingt tot handelen via een financiële prikkel. Westerwolde, waar aanmeldcentrum Ter Apel is gehuisvest, dwong de uitvoeringsinstantie al tot betalen voor elke dag dat er meer dan 2.000 asielzoekers in de gemeente verbleven. De gemeente

Hardenberg incasseerde deze maand al 1 miljoen euro aan dwangsommen omdat het COA een noodopvang in de Overijsselse gemeente niet weet te sluiten. Net als in Epe geldt volgens het COA dat er op dit moment geen alternatieven zijn. Sluiting zou dan betekenen dat mensen op straat komen te staan. Maar burgemeester Horn wil vasthouden aan de afspraken, vertelt hij telefonisch.

Volgens het COA kan het op dit moment niet anders: overmacht. „Dat is heel naar. Maar die overmacht bestaat langzamerhand al jaren. Daar had je wat aan moeten doen. Opvang is niet onze primaire verantwoordelijkheid, maar van het COA. Wij hebben een secundaire verantwoordelijkheid om straks een locatie aan te wijzen voor permanente opvang. De primaire verantwoordelijkheid betreft onze eigen inwoners en de afspraken die we hier ma-

ken. Wij moeten betrouwbaar zijn.”

U wilt betrouwbaar zijn, maar de grootste fractie in uw gemeente is sinds de gemeenteraadsverkiezingen afgelopen maart Forum voor Democratie. Die wil de spreidingswet niet uitvoeren. Die schrijft voor dat eind dit jaar aan de voorgeschreven taakstelling voor opvang van asielzoekers moet worden voldaan.

„Voor mij is het leven simpel. Ik ben slechts een burgemeester. Alle raadsleden hebben een eed of belofte afgelegd om de wetten te respecteren. Daar heb ik ook aandacht aan besteed in mijn toespraak bij de installatie. Daar hou ik ze aan. We werken toe naar permanente opvang, dat zal nog heel wat discussie opleveren. Maar ik ben blij met de huidige minister [van Asiel] (Bart van den Brink, CDA) die heel helder maakt dat die spreidingswet blijft bestaan en gemeentes er op zal aanspreken die

niet hun verantwoordelijkheid nemen.”

Het wordt zo lucratief voor Epe als de noodopvang in stand blijft. „Het is het college en de gemeente niet te doen om geld te vangen. Het gaat ons erom dat de afspraak wordt nagekomen. We sluiten met dit bedrag aan bij wat het COA van het Rijk ontvangt voor noodopvang plus 25 procent als prikkel om in actie te komen.

„Aanvankelijk hadden we bij het voornemen voor een last onder dwangsom ook het Fletcher Hotel meegenomen. Zij faciliteren namelijk het gegeven dat een situatie blijft bestaan die illegaal is [De vergunning voor de noodopvang in het hotel verliep vorige maand]. Maar Fletcher heeft inmiddels het contract opgezegd met COA. Het is een teken van goede wil dat zij deze illegale situatie niet willen laten voortbestaan.”

Is de zege in uw gemeente van Fo-

rum voor Democratie van invloed geweest?

„Nee, dat heeft er niets mee te maken. De afspraak was al gemaakt dat dit na twee jaar zou stoppen. We hebben begin maart de vraag gekregen van het COA of we wilden verlengen, dat hebben we geweigerd. Afspraak is afspraak. Wij hebben dat ook afgesproken met omliggende en lokale ondernemers. We zijn een toeristische plek dus het wegmenen van 276 plekken om te overnachten betekent wel iets voor de inkomsten van bijvoorbeeld de plaatselijke horeca.”

Overlast is geen factor?

„Bij de evaluatie hebben we geconcludeerd dat er weinig overlast is. De politie zei zelfs: we komen er nu minder dan toen het hotel nog in bedrijf was. We horen wel verhalen van oma's die niet met kleinkinderen naar het nabijgelegen hertenkamp durven, maar dat is subjectief. Objectief is er niet van overlast gebleken.”

INTERVIEW VEILIGHEIDSGEVOEL

Keri werd bespuugd en Nienke in haar gezicht geslagen

Uit onderzoek blijkt dat jonge vrouwen zich vaker onveilig voelen in de openbare ruimte. Keri (30) en Nienke (30) delen hun ervaring met straatintimidatie en geweld. „Ik zag sterretjes.”

Door **Nina Stefanovski** Fotografie **Zara Nor**

Keri: „Ik had spijt dat ik de politie gebeld had.”

Nienke: „Ik baal ervan dat ik het onbezonnen over straat lopen ben verloren.”

UTRECHT

Jonge vrouwen (tussen de 18 en 34 jaar) voelen zich veel vaker onveilig in de openbare ruimte dan andere vrouwen, blijkt uit onderzoek dat dinsdag is gepubliceerd door denktank HCSS. Dat verbaast Keri en Nienke (allebei 30 jaar) niet. „Het is een bevestiging van wat je al voelt”, zegt Keri. Nienke: „Je vindt er bijna niks meer van, zo'n onderzoek, omdat je het gewend bent.”

Keri en Nienke zijn allebei slachtoffer geworden van mannelijk belagers en durfden pas weer naar buiten te gaan na traumatherapie. Ze delen hun verhaal naar aanleiding van het HCSS-onderzoek naar de vrouwelijke onveiligheidservaring, die ontstaat door onder meer seksistische opmerkingen, straatintimidatie en fysiek

geweld. Om privacyredenen willen ze niet dat hun achternaam wordt gepubliceerd. Hun volledige naam is bekend bij de redactie.

Mannen zijn zich wel bewust van de vrouwelijke onveiligheidservaring, blijkt uit het HCSS-onderzoek, maar wijzen vooral naar andere mannen om het probleem op te lossen. Wat kunnen mannen doen om het gevoel van onveiligheid bij vrouwen te verminderen? Ga na of je zelf niet onbedoeld een vrouw een onveilig gevoel geeft, zeggen Keri en Nienke. Bijvoorbeeld door 's nachts achter een vrouw aan te fietsen, waardoor de vrouw misschien denkt dat ze wordt achtervolgd. „Hou afstand”, zegt Keri. „Of geef een vriendelijk knikje”, zegt Nienke.

Tegelijkertijd zien Keri en Nienke een vrouwonvriendelijke beweging onder met name jonge mannen, die duidelijk conservatiever zijn dan jonge vrouwen. Dat blijkt

ook uit het onderzoek van HCSS. „Vrouwen voelen zich meer dan voorheen geroepen om zich uit te spreken over de ongelijkheid en de onveiligheid”, zegt Keri. „Daarvoor voelen veel mannen zich bedreigd in hun mannelijkheid.” Uit het HCSS-onderzoek blijkt dat een op de drie mannen vindt dat de aandacht voor de positie van vrouwen ten koste gaat van mannen. „Dat geluid wordt online met seksistische opmerkingen versterkt.”

Extreme voorbeelden daarvan zijn te vinden in de zogeheten mansosfeer, waarin influencers een jong, mannelijk publiek een giftige cocktail aanbieden van vrouwenhaat, complottheorieën en cursussen voor hypermasculiniteit. Die wereld is onlangs getoond in de documentaire *Louis Theroux: Inside The Mansosphere*. Keri en Nienke zeggen allebei: mannen, kijk deze documentaire.

KERI ‘Hij spuugde op mijn blote arm’

Twee zomers geleden zag Keri de onbekende man voor de zoveelste keer, vertelt ze in een vergadering op haar werk. In de afgelopen jaren, meerdere keren per jaar, kwam ze de man ‘toevallig’ in de binnenstad of in haar eigen buurt tegen. Hij had haar gezicht onthouden. Bij elke ontmoeting werd ze door hem bedreigd of achtervolgd.

Op een smal fietspad in de binnenstad van Utrecht fietsten de twee elkaar op een dag tegemoet. Van meters afstand riep de man: „Kankerhoer! Ja, jammer hè, dat je mij hier tegenkomt?”

De man, van in de veertig, reed steeds verder naar het midden van het fietspad. Keri probeerde hem

te ontwijken. „Met een gemene lach spuugde hij vol op mijn blote arm”, zegt ze.

Zonder achterom te kijken is ze hard weggefietsd, door rood licht gereden. „Thuis heb ik nog lang voor het raam staan kijken of hij mij niet achterna was gereden.” Vanachter het gordijn belde ze de politie. Keri had „pech” dat hij nog geen misdrijf had gepleegd. Volgens de politie kon ze geen aangifte doen.

Betere training van politie zou eraan kunnen bijdragen dat de meldingen van vrouwen vaker serieus worden genomen. Dat is een van de aanbevelingen uit het HCSS-onderzoek. Voor Keri lag de drempel hoog om de politie te bellen. „Ik schaamde me. Maakte ik het groter dan het is?”, zegt Keri. De verantwoordelijkheid werd door de politie bij haar gelegd, zo voelde het. „Ik had spijt dat ik gebeld had.”

Vrouwen nemen tal van voorzorgsmaatregelen om veiliger over straat te kunnen, blijkt uit het HCSS-onderzoek, bijvoorbeeld door te kiezen voor een drukke route.

Keri ging nog verder. Om overdag niet herkend te worden, droeg ze soms een hoodie of een pet. „In het donker voelde ik mij juist veiliger. Hij zou mij dan minder snel herkennen.” Van haar beste vriendin kreeg Keri een sleutelhanger met een alarmknop die een hard geluid kan maken. „Een tijdje had ik ook een briefje van 50 euro in mijn portemonnee. Als hij mij zou aanvallen had ik briefgeld paraat om hem om te kopen.”

Thuis heb ik nog lang voor het raam staan kijken of hij mij niet achterna was gereden

Keri werd herhaaldelijk belaagd door een man

Keri was constant bezig met wie achter haar fietste. Ze was bang dat de man haar van achteren zou aanvallen. „Als ik stilstond voor het stoplicht probeerde ik te zorgen voor een veilige buffer om mij heen.” Zijstraatjes waren haar potentiële vluchtroutes. Andere fietsers waren haar schild. Ze fietste zo snel ze kon van werk naar huis

en terug. Het kostte haar zoveel energie en stress dat ze dagelijks hartkloppingen had. „Soms dacht ik: wat als ik straks neerval door een hartaanval?”

NIENKE ‘Moet ik nog ingrijpen bij vrouwonvriendelijke opmerkingen?’

Nienke werd door een onbekende man in haar gezicht geslagen in de binnenstad van Utrecht. Na een avond „kroegen hoppen” wandelde ze met haar date naar huis. Een groep van zo'n vijf jonge mannen riep iets vrouwonvriendelijks naar Nienke. Wat ze precies schreeuwden, kan ze zich niet meer herinneren. „Iedereen had natuurlijk wat drankjes op”, vertelt Nienke aan de telefoon.

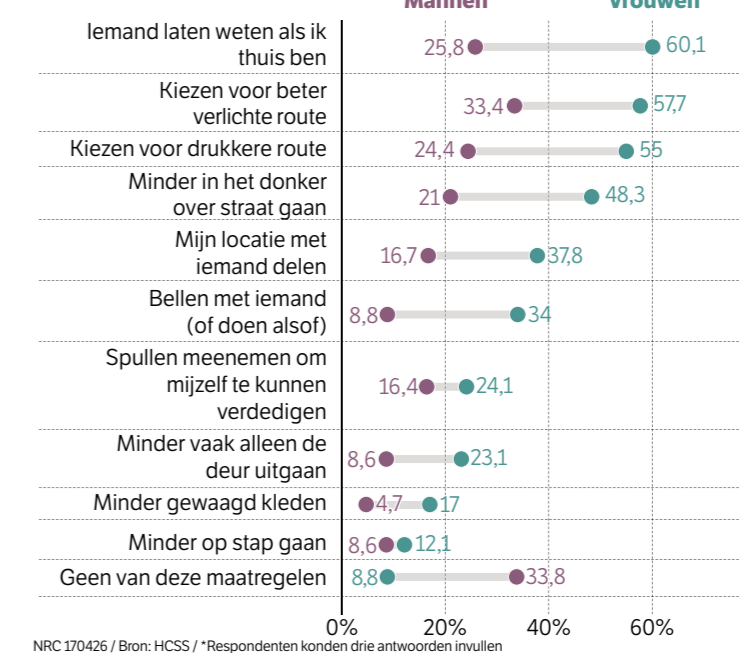
Nienke draaide zich om, wilde de mannen aanspreken op hun gedrag. Achteraf was het misschien niet verstandig, denkt ze nu. „Maar ja, ik trek al heel mijn leven mijn mond open als ik iets vrouwonvriendelijk hoor.” In eerste instantie bleef het gesprek kalm. Het werd „ongezellig” toen de date van Nienke het wilde sussen. Hij duwde een van de mannen uit de buurt van Nienke. Ineens werd het twee tegen één.

De date van Nienke lag op de grond. De mannen schopten hem

W Vrouwen doen meer om veilig over straat te kunnen

De meeste vrouwen nemen maatregelen om veilig over straat te kunnen, een op de drie mannen doet juist helemaal niets

Welke (voorzorgs)maatregelen neemt u om veiliger over straat te kunnen?*

in zijn middenrif. Een van de mannen sloeg herhaaldelijk met zijn vuist in het gezicht van haar date. „Stop! Anders sla je hem dood”, riep Nienke. Ze probeerde de jongen boven haar date weg te trekken. In een ruk draaide hij zich om en sloeg Nienke in haar

gezicht. „Ik viel met mijn achterhoofd op de straat. Eventjes zag ik sterretjes.” Omstanders hielpen haar omhoog.

„De gele jas van mijn date [...] was rood. Zijn lichtblauwe jeans was rood. Zijn witte sneakers waren rood. Heel zijn gezicht zat on-

der het bloed.” Beveiligingscamera's op de Oudegracht hebben het incident gefilmd. Twee mannen kregen een taakstraf van 240 uur en een voorwaardelijke celstraf van 120 dagen.

„Waarom moest je zo nodig je mond opendrekken?” vroeg de moeder van de zwaargewonde date aan Nienke, terwijl ze aan zijn ziekenhuisbed zaten.

Maak vrouwen niet zelf verantwoordelijk voor hun veiligheid, benadrukt HCSS in het onderzoek. Toch gebeurde dat in het ziekenhuis. „De moeder van [...] legde de verantwoordelijkheid bij mij neer”, zegt Nienke. Ze moest er bijna van huilen. „Ik ging aan mezelf twijfelen. Moet ik ooit nog ingrijpen als ik een vrouwonvriendelijke opmerking hoor?”

Voor Nienke waren de psychische klap en nasleep „pittig”. Het zien of horen van politie en ambulance, bloed of agressie, groepen mannen die te dicht bij haar in de buurt kwamen, het waren allemaal triggers die Nienke terugbrachten naar het incident. Wekenlang durfde ze de deur niet uit.

Dat is nu minder, ze gaat weer naar buiten, maar blijft waakzaam. Nog altijd durft ze geen oogcontact te maken met onbekenden. Ze zorgt dat ze altijd makkelijk contact kan zoeken met iemand in haar omgeving of via haar telefoon. „Ik baal ervan dat ik het onbezonnen over straat lopen ben verloren.”

Advertentie

nrc webwinkel >

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

FDB MÖBLER
M1 tuinstoel

Adviesprijs fabrikant 429,-
299,-

➤ Klassiek en traditioneel Scandinavisch design
➤ Gemaakt van FSC-gecertificeerd en geolied teakhout
➤ Ontworpen door Thomas E. Alken

FDB MÖBLER
M20 tuinstoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs fabrikant 429,-
299,-

➤ Weerbestendig en sneldragend
➤ Robuust én stapelbaar design
➤ Modern comfort voor elke buitenruimte

FATBOY
Bolleke mini set

3 stuks in de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs fabrikant 139,-
109,-

➤ Slim design met ophanglus
➤ Draadloos en geschikt voor buiten
➤ Tot 24 uur sfeerlicht en 3 lichtstanden

WELTEVREE
Stringlight

Adviesprijs fabrikant 379,-
299,-

➤ Prachtig, kleurrijk verlichtingssnoer van 12 meter
➤ Kan het gehele jaar buiten blijven (IP44)
➤ Ontworpen door Floris Schoonderbeek

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

➤ Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
➤ Meerdere verstelbare standen
➤ Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

Zaterdag 11 april vond de grootste demonstratie in Israël tegen de oorlog plaats. Meer dan tweeduizend demonstranten verzamelden zich in Tel Aviv. De anti-oorlogsbeweging vertegenwoordigt een kleine minderheid. FOTO TOM BATEMAN/TOMER NEUBERG/REUTERS

DEMONSTRATIES IN ISRAËL

‘Je tegen de oorlog uitspreken, voelt in Israël als buiten de groep treden’

Terwijl een overweldigende meerderheid van de Israëliërs zich achter het optreden van de strijdkrachten schaart, gaat een bescheiden maar groeiende groep demonstranten de straat op om tegen de oorlogen en de regering te demonstreren.

Or Goldenberg

AMSTERDAM

„Eeuwige oorlog”, staat op een stromende pan, die wordt gedragen door een in knaloranje gevangenisoverall gehulde man met een masker van de Israëlische premier Benjamin Netanyahu. Al een paar weken gaan op sociale media foto's en video's rond van deze gemaskerde activisten in Tel Aviv, steeds met een andere boodschap, zoals „oorlog is een troef”. Afgelopen zaterdag stond in witte letters op het bord: „gevoed door de dood”.

Om de man heen staan andere gemaskerde demonstranten, verkleed als Magere Hein met een zeis in de hand, is

te zien op de beelden. Hun gezichten worden bedekt met maskers van extreemrechtse Israëlische politici. Om hun nek hangen naamplaatjes van extreemrechtse ministers en politici.

Sinds zes weken gaan Israëliërs op zaterdag in het culturele hart van Tel Aviv de straat op om te demonstreren tegen de oorlog. Op het Habimalein, verzamelden zich volgens Israëlische media foto's en video's rond van deze gemaskerde demonstranten, terwijl er gelijktijdig werd gedemonstreerd in Jeruzalem, Haifa en Beër Sjeva. Terwijl de demonstranten zich allen tegen de huidige oorlog met Iran en Libanon keren, lopen hun verdere eisen uiteen: sommigen demonstreren tegen de regering, anderen willen gerechtigheid voor Gaza, weer an-

deren spreken zich uit tegen het geweld tegen Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever.

Begin maart, drie dagen na het begin van de Israëlisch-Amerikaanse aanvalen op Iran, stonden er volgens aanwezige demonstranten amper twintig mensen op datzelfde plein tegen de oorlog te demonstreren. De politie arresteerde destijds één van hen en dreef de rest uiteen. Het aantal demonstranten groeide sindsdien snel, al zijn het nog steeds bescheiden aantallen voor een land met ruim negen miljoen inwoners - die zich grotendeels achter de oorlog hebben geschaard.

De anti-oorlogsbeweging vertegenwoordigt een kleine minderheid. Volgens maandag gepubliceerde cijfers

Geen geld voor daklozen of kinderopvang. Maar er is altijd geld voor oorlog

Kedem Shpatz
activist

van denktank *Israel Democracy Institute* vindt 80 procent van de Joodse Israëliërs dat Israël de gevechten in Libanon tegen Hezbollah moet voortzetten, ongeacht de ontwikkelingen rond Iran en zelfs als dit tot wrijving met Washington leidt.

Een overgrote meerderheid van de Joodse Israëliërs, 92 procent, beoordeelt het optreden van de strijdkrachten positief. Van de Arabische burgers van Israël - ongeveer een vijfde van de bevolking - geeft ongeveer een derde de strijdkrachten een hoge waardering; 10 procent beoordeelt het regeringsoptreden positief.

„Toen de oorlog tegen Iran begon, kwam alles tot stilstand: scholen, werk, er kwamen beperkingen op het open-

Demonstranten beelden premier Netanyahu en extreemrechtse politici uit, afgelopen zaterdag in Tel Aviv. FOTO TOM BATEMAN/TOMER NEUBERG/REUTERS

baar vervoer en op openbare bijeenkomsten”, vertelt de 21-jarige activist Kedem Shpatz aan de telefoon. Dat maakte het volgens haar moeilijk om een beweging op gang te brengen. „Net als onze strijd tegen de rampzalige doodstrafwet. Daar hebben we nu nog maar één keer voor de Knesset in Jeruzalem tegen gedemonstreerd”. Shpatz refereert aan de recent aangenomen wet die het mogelijk maakt de doodstraf op te leggen aan Palestijnen die veroordeeld zijn voor dodelijke terroristische aanslagen. „Maar de wet is niet pas aangenomen, en het kost tijd om een beweging op te bouwen”.

Tegen de doodstrafwet

Volgens Shpatz trekt demonstreren tegen de doodstrafwet de 'mainstream' activisten en linkse partijen niet aan. „Diezelfde partijen, met uitzondering van de Arabische, verzetten zich ook niet tegen de huidige oorlog, waar overweldigende steun voor is. We krijgen altijd te horen dat nergens geld voor is, niet voor huisvesting, niet voor kinderopvang, niet voor daklozen. Maar er is op de een of andere manier altijd geld voor oorlog”.

De Israëlische econoom en activist Zohar Ianovici (42) woont normaal gesproken in Nederland. Voor de *bar mitswa* van een neefje bezocht hij vlak voor het begin van de oorlog zijn vaderland, waar hij sindsdien wekelijks demonstreert. Nadat zijn vlucht werd geannuleerd bleef hij om twee redenen: om niet te worden verweten weg te vluchten als het moeilijk wordt, maar ook om beter te begrijpen hoe de oorlogssituatie wordt beleefd. „Ik weet niet hoe ik het anders moet zeggen, maar wat hier gebeurt voelt dystopisch”.

Ianovici somt de noodmaatregelen en oorlogen op sinds de lockdowns van de coronapandemie in 2020. „Mensen

hier begrijpen niet dat deze situatie niet normaal is, want ze leven er constant in”. „Ken je de anekdote van David Foster Wallace over de vissen?” vraagt Ianovici aan de telefoon. Hij citeert: „Twee jonge vissen zwemmen langs een oudere vis. De oudere vis vraagt aan hen hoe het water is, waarop de jonge vissen naar elkaar kijken en zeggen: wat is water? Dat is wat er in Israël gebeurt”.

Op zijn achttiende diende Ianovici in de strijdkrachten, net zoals de meesten van zijn generatie. „Ik ben groot geworden met dezelfde taal van existentiële dreiging en morele vijanden die het denken van iedereen hier nu bepaalt”, zegt hij. Voor hem gaat twijfelen aan de oorlog veel verder dan een meningsverschil over een beleidsontwerp. „Het voelt als buiten de groep treden”.

Tijdens gesprekken met familie of vrienden stuit hij op berusting. „Er is geen andere manier”, zeggen ze dan vol overtuiging tegen hem. „Alsof de oorlog een natuurverschijnsel is waar je je bij neerlegt, en niet iets wat mensen hebben veroorzaakt en mensen kunnen veranderen. We kunnen de straat op!”. En dat deed hij de afgelopen weken keer op keer. „Afgelopen zaterdag verliep de demonstratie rustiger dan vorige week”, zegt Ianovici.

Selectieve handhaving

Op 4 april demonstreerden zo'n duizend mensen vreedzaam op hetzelfde plein in Tel Aviv. Het Hooggerechtshof had de politie verplicht de demonstraties door te laten gaan, en stelde expliciet dat het recht op protest ook geldt in oorlogstijd. De rechters wezen erop dat de politie noodregels die openbare bijeenkomsten beperkten selectief handhaafde; streng tegen demonstranten, maar niet tegen andere samenkomsten.

Minister van Justitie Yariv Levin noemde de rechters „onverantwoordelijk” en beschuldigde hen ervan het leven van demonstranten in gevaar te brengen. Hij riep het veiligheidskabinet op de rechterlijke uitspraak te negeren. Premier Netanyahu schreef op X dat hij het „ongelooflijk” vond dat een „linkse demonstratie” was goedgekeurd terwijl het gebed bij de Klaagmuur werd beperkt vanwege de oorlog. Vooral tijdens Pesach golden er beperkingen op het aantal gelovigen dat bij de Klaagmuur mocht bidden.

De demonstranten worden niet alleen door de politie en politici tegengewerkt. Afgelopen zaterdag verzamelden zich na afloop van het protest een groep gemaskerde extreemrechtse activisten bij de woning van Alon-Lee Green, een vooraanstaand lid van de protestbeweging. Ze probeerden zijn woning binnen te dringen, waarna Green voor de derde keer aangifte deed tegen de groep, die vaak naar linkse demonstraties gaat.

„De politie ging heel hardhandig te werk”, zegt activist Nadav Oren (20) over de demonstratie op 4 april in Tel Aviv. Oren dient vanwege zijn pacifistische overtuigingen niet in het leger, maar heeft in plaats daarvan een maatschappelijke diensttijd geregeld. „Zij bleven ons wegduwen, wij bleven terugkomen. Op een gegeven moment zag ik hoe een demonstrant uit de menigte werd geplukt en door de politie werd achtervolgd om te worden gearresteerd. Dat was onrechtmatig. Toen ik me daarover uitsprak, was ik aan de beurt”.

Terwijl Oren naar een politiebuis werd geleid, riepen andere demonstranten „schande” naar de agenten. Eenmaal in de arrestantenbus klonken alarmen uit telefoons: binnen tien minuten zouden er raketten van de Houthis in Jemen neerkomen. „Wij rie-

De politie was heel hardhandig. Toen ik protesteerde, was ik aan de beurt

Nadav Oren
activist

pen de agenten dat ze ons geboeid naar de schuilkeider moesten brengen. Dat weigerden ze.”

Onder het Habimalein waar de demonstraties worden gehouden, is een parkeergarage van vier verdiepingen, die ook dienst kan doen als schuilkeider voor tweeduizend mensen.

De arrestanten werden niet daaraan gebracht, maar de hal van een kantoorgebouw ingeloodst, zoals ook op videobeelden te zien is. „Een gebouw vol ramen. Glas maakt een schuilplaats onveilig. Daar brachten ze ons heen om ons 'veilig te houden'. Als er raketscherven waren neergekomen, had dat ons verwond. De meeste gearresteerde mensen waren bang, er zaten ook ouderen tussen.”

Oren: „Ik voelde vooral woede. De politie beweerde dat de demonstraties moest worden gestopt voor onze veiligheid, maar ze bracht ons juist in gevaar. Daarna werden we naar het politiebureau gebracht. En verrassing, we werden na een paar uur vrijgelaten zonder te worden ondervraagd, omdat we niks verkeerd hadden gedaan”.

Volgens de politie werd de betoging ontbonden omdat het aantal demonstranten de rechterlijke limiet overschreed, wat een „reëel gevaar voor mensenlevens” vormde. Volgens de politie had de krijgsmacht het besluit goedgekeurd. Die lezing werd al snel te goedgesproken, de krijgsmacht verklaarde dat „het besluit uitsluitend door de politie was genomen”. Ze benadrukten bovendien dat de richtlijnen om burgers te beschermen in oorlogstijd „niet bedoeld zijn om selectief te worden toegepast”. Over het busincident stelde de politie dat agenten de gedetineerden juist naar een „veiligere locatie” hadden gebracht.

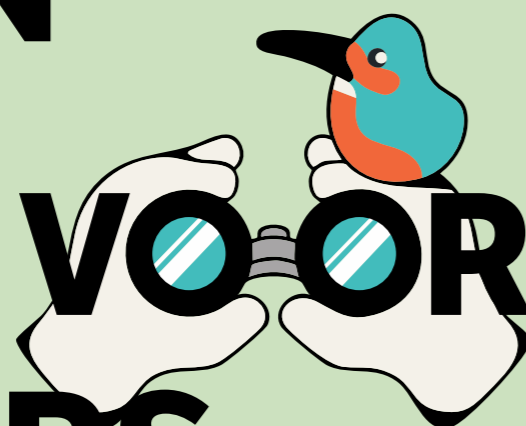
Voor komende zaterdag zijn demonstraties „in het hele land” aangekondigd.

Advertentie

VOGELEN

Leer in zes weken
kijken als een vogelaar
en ga zelf op pad

BEGINNERS

NRC masterclasses zijn speciaal voor abonnees. In een masterclass leer je een vaardigheid van een NRC-redacteur. Je ontvangt elke week een nieuwe les, direct in je inbox.

Schrijf je in via nrc.nl/masterclass

nrc masterclass

Olivier Legrain FOTO CHAU-CUONG LE

INTERVIEW OLIVIER LEGRAIN INVESTEERDER

Miljonair Legrain wil linkse media samenbrengen onder één Parijs dak

Met zijn *Maison des médias libres* wil Olivier Legrain tegenwicht bieden aan de groeiende macht van conservatieve miljardairs in de Franse media. „Er is sprake van ideologisch kapitalisme, waarin oligarchen invloed kopen.”

Floor Bouma

NEUILLY-SUR-SEINE

Wat moet een gepensioneerde ingenieur die een fortuin verdiende in de industriële wereld met een mediabedrijf? „Mensen blijven me vragen: waarom, waarom, waarom?”, zegt de 73-jarige Fransman Olivier Legrain aan de keukentafel van zijn met boeken en kunstwerken gevulde villa, aan een lommerrijk privéstraatje verstopt achter een enorme groene deur in de chique Parijse voorstad Neuilly-sur-Seine.

„Het antwoord is dat ik zin heb om mensen te helpen. Om dezelfde reden ben ik na mijn pensioen therapeut geworden. Ik denk vaak aan [de Duits-Amerikaanse filosoof] Hannah Arendt, die zei dat je in een democratie onafhankelijke wetenschap, onafhankelijke rechterlijke macht en vrije media nodig hebt als tegenmachters. In Frankrijk zijn die laatste in gevaar en ik probeer daar wat aan te doen met de middelen die ik heb.”

Olivier Legrain is een uitgesproken progressieve miljonaire - naar eigen zeggen bezit hij een vermogen van 50 à 100 miljoen euro, een bedrag dat hij onder meer opbouwde als topman van bouwmaterialenbedrijf Materis. De laatste jaren kwam hij geregeld in de Franse pers als geldschietster voor nadrukkelijk linkse media als *Politix*, *Vert* en *Streetpress*, ook richtte hij een fonds op dat vluchtelingen helpt. En sinds tien jaar werkt hij aan een project dat in 2027 het daglicht moet zien: *La Maison des médias libres* (MML, het Huis van vrije media). Hij stak er 15 miljoen euro in en hij staat garant voor een lening van nogmaals 12 miljoen euro.

Hoe moet het Huis van vrije media eruit komen te zien?

„Het *Maison des médias libres* moet een plek worden waar onafhankelijke media tegen een redelijke huur kunnen werken en samenkomen. We hebben in Parijs een gebouw gekocht dat wordt omgebouwd tot een redactieruimte van 4.300 vierkante meter, met een grote vergaderzaal, opnamestudio's en 300 à 350 werkplekken. Ik hoop dat als media fysiek bij elkaar zitten, ze gaan samenwerken en er nieuwe ideeën ontstaan. Ik zou de voorkeur geven aan meer onderzoeksjournalistiek en minder aandacht voor nieuwsfeitjes die worden uitgelegd door *toutologues* - mensen die doen alsof ze overall iets vanaf weten, zoals tegenwoordig vaak gebeurt op nieuwszenders.” Tot dusver heeft een vijftigtal media aangegeven geïnteresseerd te zijn, waaronder weekblad *Politix* en nieuwssites *Blast* en *Basta*.

Het MML moet tegenwicht bieden aan de uitdijende macht van conservatieve miljardairs in de Franse mediawereld, schrijft Legrain met journalist Vincent Edin in zijn vorig jaar uitgebrachte boek *Sauver l'Information de l'emprise des milliardaires* (*Het nieuws redden uit de greep van de miljardairs*). Sinds halverwege de jaren nul kocht een reeks steenrijke mannen in Frankrijk het ene na het andere medium op - ook als die verlieslijdend waren. De zorgen over de persvrijheid nemen bij elke overname toe, te meer omdat meerdere miljardairs uitgesproken radicaal-rechts gedachtegoed uitdragen via hun tv-zenders en kranten.

De bekendste is Vincent Bolloré (73), een Bretonse multimiljardair die een media-imperium in handen heeft dat zich uitstrekt van de populistische nieuwssender CNews, via tal van tijdschriften tot zondagskrant *Le Journal du dimanche* (JDD). Bolloré is ook eigenaar van een reeks uitgeverijen die, onder meer, boeken van (radicaal-)rechtse politici uitbrengen. De methode-Bolloré is inmiddels bekend: hij koopt een medium of uitgeverij op, stelt een radicaal-rechtse hoofdredacteur of bedrijfsvoorzitter aan en de redactionele lijn verschuift prompt fors naar rechts.

Deze week nog verving Bolloré de ceo van de prestigieuze uitgeverij Grasset door een naaste met nauwelijks ervaring in de uitgeverij. Hierop kondigden meer dan 130 schrijvers, onder wie sterauteurs als Virginie Despentes en Bernard-Henri Lévy, aan de uitgeverij te verlaten. Ook CNews kwam onlangs negatief in de belangstelling omdat in een uitzending ongebreideld racistische uitlatingen werden gedaan over een net verkozen, zwarte burgemeester. Sowiezo wordt CNews, sinds kort de meeste bekeken nieuwssender van Frankrijk, tientallen keren per jaar berispt door toezichthouder Arcom vanwege zaken als racisme en haatzaaien.

Maar Bolloré is niet de enige. Ook de machtige baas van luxebedrijf LVMH Bernard Arnault (76) heeft meerdere media in handen, net als oprichter van cadeauboxenbedrijf Smartbox Pierre-Édouard Stérin (52). Ook kochten Bolloré, Arnault en enkele anderen eind 2024 een journalistieke school op. En van Stérin is bekend dat hij 150 miljoen euro investeert in verschillende projecten om radicaal-rechts ideeën te verspreiden en normaliseren.

Wat brengen deze ontwikkelingen bij u teweeg?

„Het zijn tekenen dat extreem-rechts ik ben van een oudere generatie dan u en gebruik gewoon de term extreem-

rechts - steeds meer terrein wint in mijn land. Er is sprake van ideologisch kapitalisme, waarin oligarchen invloed kopen. En veel mensen hebben dat niet eens door! Nadat Bolloré in 2024 *Le JDD* kocht [dat daarna ook een rechtser koers ging varen], zag ik bij de *boulangerie* hier om de hoek dat al mijn burens nietsvermoedend die krant bleven lezen. Ze hebben geen idee dat hun hoofd wordt geïnjecteerd met gif.”

Ik ken journalisten die zeggen: we willen niet nog meer media in handen van rijke mannen die zelf geen journalist zijn.

„Sommigen zeggen ook: we hebben helemaal geen hulp van miljonairs nodig. Ik vraag me af of zij beseffen hoe ernstig de financiële situatie is waarin onafhankelijke media verkeren. Kijk naar wat Xavier Niel met *Le Monde* heeft gedaan.” Deze techmiljardair nam in 2010 samen met andere investeerders het noodlijdende dagblad over; in de statuten werd vastgelegd dat de redactie bijzondere rechten kreeg, waarmee de journalistieke onafhankelijkheid intact bleef. „Hij heeft *Le Monde* op een cruciaal moment geholpen.”

Hoe garandeert u dat de persvrijheid gewaarborgd blijft bij media die zich aansluiten bij het MML?

„De media die hier komen werken zijn volledig vrij, met als kompas de *Charte de Munich* [een in 1971 door Europese journalistiekvakbonden aangenomen richtlijn] waarin rechten en plichten van journalisten zijn vastgelegd. Ik heb ook duidelijk gemaakt dat het media vrij staat bijvoorbeeld onderzoek te

Lezers hebben geen idee dat hun hoofd wordt geïnjecteerd met gif

doen naar mij, waar mijn geld vandaan komt, mijn familie. Ik heb onlangs zelfs besloten niet plaats te nemen in de raad van bestuur, dus ik heb zelf geen enkele macht, ook al steek ik een fortuin in dit project.”

Waarom besloot u daartoe?

„Er waren artikelen verschenen waarin werd gezegd dat ik van plan was een media-imperium op te bouwen, dat ik de linkse Bolloré zou zijn. Dat is onzin! Het illustreert ook de fantasieën die over rijkdom bestaan: miljonair of miljardair zijn is iets totaal anders. Bolloré heeft [tijdschrift] *Paris Match* bijvoorbeeld gekocht voor 120 miljoen euro, Arnault kan het zich veroorloven 65 miljoen in [de dagbladen] *Le Parisien* en *Les Échos* te stoppen. Ik kan dat soort bedragen niet uitgeven, dan zou ik in één klap bankroet zijn.”

Kort na het gesprek met NRC kwam Legrain in het nieuws: het linkse onderzoeksplatform Mediapart onthulde dat een 31-jarige journaliste aangifte heeft gedaan van „seksuele agressie” omdat Legrain tijdens een diner zijn hand op haar dij zou hebben gelegd. Ook voerde Mediapart meerdere vrouwen op die beschreven dat Legrain zich opdringerig gedroeg, onder meer door 's nachts sms'jes te sturen. Na de onthullingen maakten drie mediatictels bekend zich terug te trekken uit het MML.

In een schriftelijke verklaring zegt Legrain dat hij soms „druk zet zodat zaken van Mediapart blijkt dat sommige mensen mijn gedrag als ongepaste druk of aandringen hebben ervaren, ongeacht mijn intentie.” Hij zegt excuses te heb-

ben aangeboden en stelt dat de kwestie „me heeft aangezet tot diep nadenken”, maar hij ontkent dat er sprake was van „strafrechtelijke of seksuele” feiten.

Welke maatregelen zouden nog meer genomen moeten worden om de macht van miljardairs in de mediawereld te beperken?

„Er moeten andere mensen aan de macht komen, de huidige machthebbers zullen niets doen - u weet dat president Emmanuel Macron Bernard Arnault goed kent”, zegt hij met een betekenisvolle blik. „En de controlemechanismen werken niet goed. Arcom heeft sommige media [zoals CNews] tientallen boetes gegeven, maar ze kunnen gewoon doorgaan.”

Hoe is te voorkomen dat het MML 'te links' wordt en daarmee voor sommige ongelofwaardig?

„Ik ben het met u eens dat een risico is. Ik heb eerder erop aangedrongen dat er ook andere organisaties komen werken: uitgeverijen, productiebedrijven, ngo's die zich inzetten voor recht en justitie. Maar het is niet 'mijn' *maison*, de media hebben zelf de touwtjes in handen.”

Bent u op tijd, gezien de presidentsverkiezingen van april 2027 die dichterbij komen en waarbij een radicaal-rechts kandidaat zou kunnen winnen?

„Ik hoop dat het MML al voor *la présidentielle* werkzaam zal zijn. Als we na de verkiezingen een extreem-rechts president krijgen, kan het centrum een *lieu de résistance* worden, een plaats van verzet.”

Advertentie

nrc webwinkel

Vier het voorjaar met de mooiste tuinbeelden

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/tuinbeelden

Weekdeals

GELDIG T/M 19 APRIL 2026

BUCCAN & HYUNDAI Lekker buiten barbecueën

- › Kamado BBQ met 22" grilloppervlak en 2 werkbladen
- › Rookvrije houtskool BBQ met ventilator
- › Pizzasteen van keramiek in 3 afmetingen
- › Bekijk meer BBQ producten online

ADVIESPRIJS FABRIKANT 1.599,00 **999,00**
ADVIESPRIJS FABRIKANT 99,95 **79,95**
ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A. 49,95 **34,95**

BEKIJK ALLE BBQ PRODUCTEN ONLINE

PIA SASSI Leren tas

ADVIESPRIJS FABRIKANT 239,00 **54,95**

GEMAAKT IN ITALIË

- › Gemaakt van 100% koeienleer
- › Keuze uit diverse kleuren
- › Bekijk meer tassen online

TRAVELIN' Wandelschoenen

ADVIESPRIJS FABRIKANT 189,95 **99,95**

WIND- EN WATERDICHT

- › Ergonomisch voetbed en EVA-zool voor extra demping
- › Extra schuim om de enkel, hiel en tong
- › Bekijk meer Travelin' producten online

NEDIS Dia- en negatieven scanner

ADVIESPRIJS FABRIKANT 129,95 **69,95**

MODERN EN COMPACT ONTWERP

- › Op hoge resolutie oude dia's of filmnegatieven scannen en direct opslaan
- › Inclusief meegeleverde software

TEN CATE Dekbedovertrek

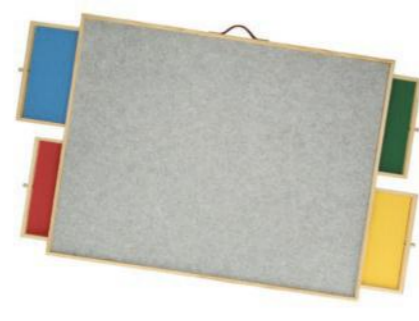

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A. 39,95 **19,95**

GEMAAKT VAN PERKALINE KATOEN

- › Heerlijk zacht, ademend en goed vochtregulerend
- › Verkrijgbaar in vele kleuren en dessins
- › Bekijk meer Ten Cate producten online

BREND Puzzelplaat

ADVIESPRIJS FABRIKANT 139,95 **69,95**

GESCHIKT VOOR PUZZELS TOT 1500 STUKJES

- › 4 schuiflades voor het sorteren van puzzelstukjes
- › Ingebouwde standaard met 5 verschillende hoeken
- › Viltten ondergrond zorgt dat alles op z'n plek blijft

Droogboeket

ADVIESPRIJS FABRIKANT 59,95 **24,95**

MIX VAN NATUURLIJKE MATERIALEN

- › Onderhoudsvrij; geen water nodig en blijvend mooi
- › Perfect als decoratieve blikvanger
- › Verkrijgbaar in verschillende kleuren

Een pakketje van Temu. FOTO UCG/UNIVERSAL IMAGES GROUP VIA GETTY IMAGES

CHINESE WEBWINKEL

Temu bij EU: we zorgen er zelf voor dat producten aan regels voldoen

Temu zegt de oorzaak van gevaarlijke producten te hebben gevonden: het krijgt van verkopers verkeerde informatie.

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Terwijl drie vertegenwoordigers van het Chinese webwinkelplatform Temu zich klaarmaken voor een vragenuur in het Europees Parlement, moet er nog iets afgehaerd worden. Stemt de commissie interne markt en consumentenbescherming in met het recente Europese akkoord over de douanehervorming?

Ja, zo wordt al na een paar seconden elektronisch stemmen duidelijk. De voorzitter noteert een „overweldigende meerderheid” voor de strengere regels die de enorme toestroom aan webwinkel-pakketjes uit met name China moet indammen. En zo zijn de invoering van een pakketjeshoofding en strengere regels voor het aansprakelijk stellen van winkelplatforms weer een stap dichterbij.

Vervolgens richten de Europarlementariërs hun pijlen op Temu, een van de grote aanjagers van de huidige pakketjesgolf. Alleen al via de Nederlandse vliegvelden en havens komen er dagelijks zo'n drie miljoen webwinkelzendingen de EU binnen.

In die pakketjes zitten ook veel onveilige producten, zo blijkt keer op keer uit testen van consumentenorganisaties en inspecties van toezichthouders. Te hoge concentraties van giftige stoffen in kleding

en sieraden, speelgoed waarbij onderdelen kunnen losraken en zo verstikkingsgevaar opleveren, opladers die elektrische schokken kunnen geven - waarom lukt het Temu niet om onveilige producten van zijn platform te weren?

Temu wil zelf verkoper worden

Het webwinkelplatform wil daar serieus werk van gaan maken, zegt vertegenwoordiger Leonard Klenner. Daarvoor is het van plan zijn bedrijfsmodel aan te passen: Temu wil zelf de verkoper worden van zijn producten en daarmee de verantwoordelijkheid dragen dat alle spullen aan de regels voldoen.

Anders dan veel consumenten denken is dat nu namelijk niet het geval: Temu is een marktplaats waarop externe partijen hun waren te koop aanbieden. Die verkopers zijn dan ook de aansprakelijke partij. Ongebruikelijk is dat model niet. Ook bij andere grote webwinkels zoals Amazon en bol komt een aanzienlijk deel van de producten van verkooppartners.

Maar in de praktijk blijkt goed toezicht hierop lastig als de verkopers ver buiten de EU gevestigd zijn, zoals bij Temu.

Bovendien wisselt het assortiment van de Chinese webshop razendsnel. Een veiligheidszwaar-schuiving publiceren voor een specifieke oplader heeft weinig zin als die in de webshop allang weer ver-

vangen is door een exemplaar van een andere leverancier.

Inmiddels heeft Temu een „centrale oorzaak” kunnen vaststellen van al die producten die niet aan de regels voldoen, zegt Klenner. „Er is een mismatch tussen de digitale informatie die handelaars ons geven over hun product en de kenmerken van de fysieke producten zelf.” Met andere woorden: verkopers zeggen dat hun product aan alle regels voldoet en er bijvoorbeeld geen verboden stoffen in zitten, terwijl dat niet klopt.

Temu zegt steekproeven uit te voeren en externe mysteryshoppers in te huren

„We begrijpen dat het naleven van regels niet alleen over procesen gaat, maar over de resultaten die daarmee geboekt worden”, zegt Klenner. Vervolgens lepel hij op hoe Temu zijn processen heeft aangescherpt. Zo zegt het bedrijf nu steekproeven uit te voeren om fysieke producten te controleren voor die naar Europese klanten gaan.

Ook huurt het bedrijf externe partijen in om te mysteryshoppers-spullen kopen en testen of die aan alle eisen voldoen. En tot slot gaat het platform een 'digitaal productpaspoort' invoeren waarmee de

oorsprong van een product beter traceerbaar wordt, in eerste instantie bij speelgoedproducten. Daarmee zou Temu vooruitlopen op EU-wetgeving die nog in de maak is: de komende jaren wordt zo'n paspoort verplicht.

Zes minuten

Temu krijgt in het parlement slechts zes minuten om zijn betoog te houden. In die korte spreektijd weet Klenner ook nog te propageren dat inmiddels „duizenden” Europese mkb'ers op Temu verkopen en dat het bedrijf hen ook toegang wil bieden tot klanten buiten de EU. Daarnaast benadrukt hij dat Temu „miljarden euro's” investeert in nationale postbezorgers - het platform heeft contracten getekend met onder meer de postbedrijven van België, Frankrijk en Duitsland. Ook met PostNL werd eind vorig jaar een „intentieovereenkomst” gesloten.

Temu lijkt hiermee te willen inspelen op nationalistische gevoelens - veel postbedrijven hebben last van concurrentie van pakketbezorgers. Zo leunt het eveneens Chinese webwinkelbedrijf JD.com bij zijn Europese uitbreidingsplannen sterk op zijn eigen logistieke netwerk.

De postbedrijven zelf lijken overigens niet al te blij met de aandacht voor deze samenwerkingen: in een persbericht benadrukt het Franse La Poste met koeienletters dat het contract „de komst van Chi-

nese goederen in Frankrijk niet bevordert”.

Dialogo

Eerder werden Temu's concurrenten Shein en AliExpress al in Brussel op het matje geroepen. Er lijken pogingen gedaan te worden om een dialoog tussen de bedrijven en de Europese politiek op gang te krijgen. Zo bracht een parlementsdelegatie enkele weken terug een werkbezoek aan China, en bezocht daarbij zowel bedrijven als overheidsorganisaties.

De Europarlementariërs werden bij de bedrijven op het hoogste niveau ontvangen, zegt de bij het bezoek aanwezige Dirk Gotink (NSC). Aan Temu legden de parlementsariërs een voorbeeld van naamproducten voor. „Het head of compliance stuurde toen twee sms'jes en het was van de webshop afgehaald. Zo simpel is dat voor ze.”

Kort na het bezoek kondigde de Chinese overheid nieuwe richtlijnen aan om „e-commerce van hoge kwaliteit te bevorderen”. Bedrijven worden aangespoord om zich ook in het buitenland aan de regels te houden - en om te blijven groeien. „We zullen waarschijnlijk heftige concurrentie blijven ondervinden”, verzucht het Deense parlements lid Christel Schaldemose. „Maar dan van spullen die van buiten komen en wel aan de EU-regels voldoen.”

Midden in de Amerikaanse heffingenoorlogen wilde Myrte van der Spek met haar vriend hun huis in Utrecht verkopen.

KWARTAALCIJFERS NVM

Relatieve rust op de woningmarkt in onrustig jaar, zenuwen door oorlog

Zolang de hypotheekrente niet omhoog schiet, lijkt de versoepeling van de Nederlandse woningmarkt door te zetten.

Door **Sjoerd Klumpenaar** Fotografie **Dieuwertje Bravenboer**

AMSTERDAM

Als dit maar goed gaat. Myrte van der Spek (34) en haar vriend hadden net het koopcontract getekend voor een huis in Diemen, toen de Amerikaanse president Trump na zijn wereldwijde heffingenoorlog begin dit jaar ook dreigde Groenland in te lijven. De totale som inclusief overbieden en verbouwen: negen ton.

„Alleen ons huis in Utrecht moest nog verkocht worden en een vergelijkbaar bedrag opleveren om de nieuwe woning te kunnen betalen”, zegt Van der Spek.

Natuurlijk valt een woningverkoop in het niet bij de gebeurtenissen op het wereldtoneel, maar het stel weet ook: grote economische onrust is wel het laatste wat ze kunnen gebruiken. „Onze makelaar drukte ons op het hart dat het goed

zou komen, ‘zolang er maar geen oorlog uitbreekt’”, zegt Van der Spek. „En toen gingen er ineens militairen richting Groenland. Dan begin je je toch wel zorgen te maken.”

Na de eerste drie maanden van het jaar 2026 is Groenland nog altijd geen staat van de VS, maar is de wereld wel twee Amerikaanse militaire aanvallen en een energiecrisis verder. Wat doet dat met de Nederlandse woningmarkt?

Een voorlopige conclusie: er is nog altijd weinig reden voor grote onrust. Uit de cijfers over het eerste kwartaal van makelaarsvereniging NVM, die donderdag zijn gepubliceerd, komt het beeld naar voren van een woningmarkt die stapje voor stapje minder krap wordt dan die in eerdere jaren was - al zijn er duidelijk zenuwen.

Aanbod groeit, maar minder snel
Een eerste belangrijk signaal: er worden nog altijd relatief veel woningen te koop aangeboden. NVM-makelaars, samen goed voor 70 procent van de woningverkoop in Nederland, zetten in de eerste drie maanden van dit jaar bij zo'n 39.000 huizen een verkoopbord voor de deur. Een stijging van bijna

4 procent ten opzichte van het eerste kwartaal van 2025 - al is de aanbodgroei niet meer zo groot als in eerdere kwartalen. Nog een teken dat de woningmarkt zich aan het ontspannen is: woningen staan gemiddeld weer iets langer te koop. Van 30 dagen in het eerste kwartaal van 2025 naar 32 dagen nu.

Veel van dit nieuwe aanbod bestaat nog altijd uit voormalige huurwoningen. Ontmoedigd door een stapeling van hogere belastingen en huurregulering bieden veel particuliere verhuurders hun woningen op de koopmarkt aan zodra de zittende huurder vertrekt. Vooral koopstarters in de Randstad profiteren, zij kunnen uit veel meer woningen kiezen. Makelaars verwachten dat de verkoopgolven deze zomer op zijn einde komt.

Hoewel dit voor woningzoekenden hoopgevende berichten zijn, is er nog altijd sprake van grote krapte op de Nederlandse koopwoningmarkt. De zogenaamde 'krapte-indicator' van de NVM, die laat zien uit hoeveel passende woningen een gemiddelde woningzoekende kan kiezen, stond eind maart op 2,6. Een relatief forse verbetering - maar van een 'evenwichtige' markt

sprekt de NVM pas bij een indicator tussen 5 en 10.

Dan de verkoopprijzen. Die stijgen al een tijdje niet zo explosief meer als ze voorheen deden. Het afgelopen kwartaal lag de gemiddelde verkoopprijs op 484.658 euro, en dat is ten opzichte van het eerste kwartaal van vorig jaar 2,7 procent hoger. Ter vergelijking: in 2024 was de jaarlijkse stijging nog 9,1 procent. Wat voor dit jaar meespeelt, is dat de golf van goedkopere beleggerswoningen de gemiddelde verkoopprijs drukt. Zonder die 'eenmalige' instroom van goedkopere koopwoningen zouden de gemiddelden een stuk hoger liggen.

Grijze lucht

Ook het seizoen helpt niet mee. De wintermaanden zijn altijd al de minst gewilde periode om een woning te verkopen. Verkoopfoto's met een grijze lucht doen het op Funda nu eenmaal minder goed dan een bloeiende tuin met een voorjaarszonnetje - en bezichtigingen met winters weer zijn verre van ideaal. Wie niet onder druk staat om zijn huis te verkopen, zal van zijn makelaar het dringende advies krijgen om te wachten tot het voorjaar.

De factor die écht het verschil kan maken tussen rust en paniek, is de hypotheekrente. Dat de seizoensgebonden dip in de verkoopprijzen (min 2,7 procent tegenover het voorgaande kwartaal) relatief zwaar uitvalt, komt deels door de opgelopen hypotheekrente. Stijgt de rente door geopolitieke onrust en inflatiezorgen, dan kunnen potentiële kopers direct minder lenen voor de aankoop van een huis. Dit leidt er weer toe dat de verkoopprijzen van koopwoningen dalen.

Hypotheekadviseur Van Bruggen, die wekelijks de actuele rentestanden van hypotheekverstrekkers vergelijkt, zag de hypotheekrente de afgelopen weken - na het begin van de oorlog in Iran - naar ruim 4 procent stijgen. Dat is natuurlijk niet niks, al is die stijging nog lang niet zo'n scherpe als in 2022 na de Russische inval in Oekraïne.

Toch vallen de zorgen bij kopers en verkopers nog mee. In een enquête onder NVM-makelaars liet ruim de helft weten bij hun klanten geen ander gedrag te zien door de oorlog in het Midden-Oosten.

Gigaveel geld

Het huis waar Myrte van der Spek met haar vriend en hun zontje nog woont, staat in de Utrechtse buurt Wittevrouwen, in een groene straat met negentiende-eeuwse bouw. „We hebben het voor zeven ton gekocht. Gigaveel geld, veel meer dan we tijdens onze zoektocht in Amsterdam ooit hadden geboden”, herinnert Van der Spek zich. „Zonder hulp van mijn ouders hadden we dit nooit kunnen betalen.”

Op tussenwoningen en in populaire wijken in steden wordt het vaakst en het hoogst overboden

Ze hebben er uiteindelijk zo'n drie jaar gewoond. Want hoe fijn het ook wonen is in Utrecht, het stel pendelt nog vaak terug naar Amsterdam. „Ik miste mijn familie en vrienden daar”, zegt Van der Spek. „We besloten uiteindelijk toch maar in de buurt van Amsterdam de Funda-notificaties weer aan te zetten.” Al snel vonden ze zo een eengezinswoning in Diemen. Het totale bedrag van negen ton konden ze financieren op basis van het taxatierapport van hun woning in Utrecht. Van der Spek: „Toen we het drie jaar geleden kochten, maakte ik me al zorgen: hebben we niet veel te veel betaald? Krijgen we dit er ooit nog wel voor terug?” Haar makelaar Sebastiaan Houweling stelde haar gerust: Wittevrouwen hoort tot de meest gewilde buurten van Utrecht, dit huis kopen was een gouden greep geweest.

„Sommige wijken in Utrecht zijn enorm in trek, daar wordt nog altijd echt fors overboden”, zo zegt Houweling, eigenaar van het Utrechtse kantoor Van Doorn Makelaardij. „Wij zien opvallend veel jonge stellen die in de stad proberen een woning te kopen waar ze met een eerste kindje kunnen wonen.” Niet alleen in Utrecht, ook landelijk is overbieden nog altijd de norm. Twee op de drie woningen gaan weg voor meer dan de vraagprijs (gemiddeld 3,5 procent hoger), al neemt de hoogte van de

overbiedingen al vier kwartalen op rij af. Ook hier geldt dat er grote verschillen zijn tussen regio's en verschillende woningsoorten. Op tussenwoningen wordt het vaakst en het hoogst overboden. In populaire woonwijken in steden wordt meer en hoger overboden dan in kleinere gemeenten. Houweling: „In gemeenten rondom Utrecht, zoals Vianen en Woerden, gaat het allemaal op een wat ander tempo.”

Het krapst van alle regio's

Utrecht was in het eerste kwartaal de stad waar met 77 procent het een-na-hoogste percentage woningen boven de vraagprijs werd verkocht. De woningmarkt in Midden-Nederland is het krapst van alle regio's, al speelt volgens Houweling ook mee dat makelaars in Utrecht koophuizen bewust 'laag in de markt' zetten; met een vraagprijs onder het bedrag dat de woning moet opleveren. Als je je woning ook maar iets te duur aanbiedt, valt het aantal kijkers tegen, zegt hij. „Meer ervaren kijkers die al vaker zijn overboden, weten dat 70.000 tot 80.000 euro overbieden er voor sommige buurten in

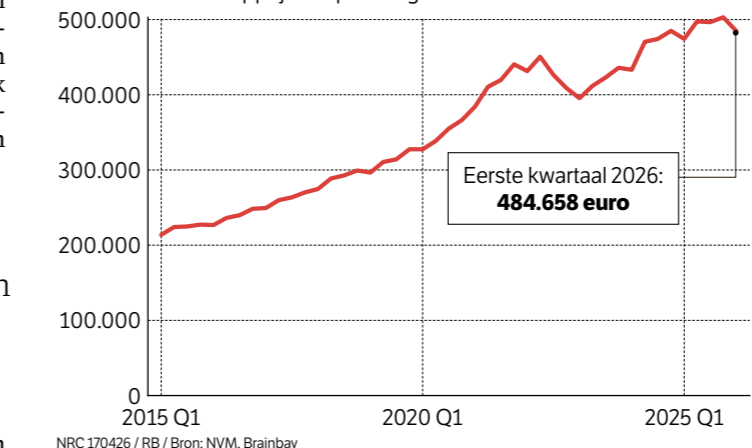
Utrecht gewoon bij hoort. Zij passen hun filters in Funda daarop aan. Als je dan ook maar iets te hoog gaat zitten, loop je de ervaren groep kijkers mis die je juist wilt aanspreken.”

Voor Myrte van der Spek kwam er uiteindelijk goed nieuws. Eind februari werd het contract voor de verkoop van hun woning in Utrecht ondertekend. Haar makelaar kreeg gelijk: de woning van 100 vierkante meter aan de rand van het Utrechtse stadscentrum ging voor zo'n negen ton naar een nieuwe eigenaar. „Opnieuw een gigantisch bedrag. Ik weet het”, zegt Van der Spek haast schuldbewust. „Ik realiseer me heel goed dat dit niet normaal is.”

Van een negentiende-eeuwse stadsbuurt naar een woonerf uit de jaren tachtig, voor Van der Spek en haar gezin zal het zal straks even wennen zijn. „Het ziet er van de buitenkant wat anders uit, maar we zijn er echt heel blij mee”, glundert Van der Spek. „Het huis is dertig vierkante meter groter en de tuin is echt geweldig. Ik voel aan alles: dit wordt het huis waar we de komende twintig jaar gaan wonen.”

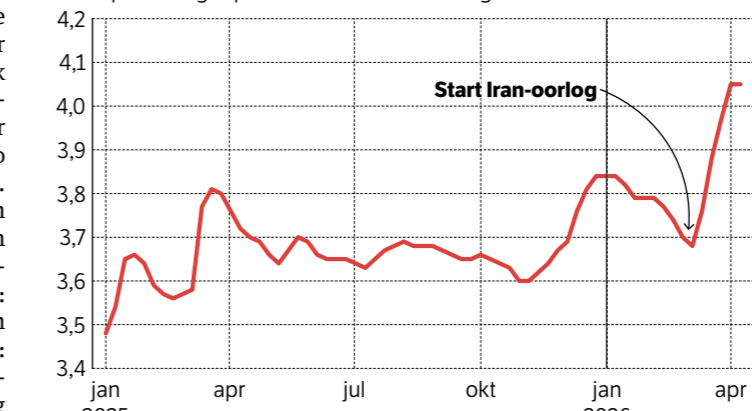
Krapte neemt iets af bij een stijgende rente

Jaarlijkse winterdip verkoopprijzen, toch nog hoger dan jaar geleden
Gemiddelde verkoopprijs koopwoningen verkocht door NVM-makelaars

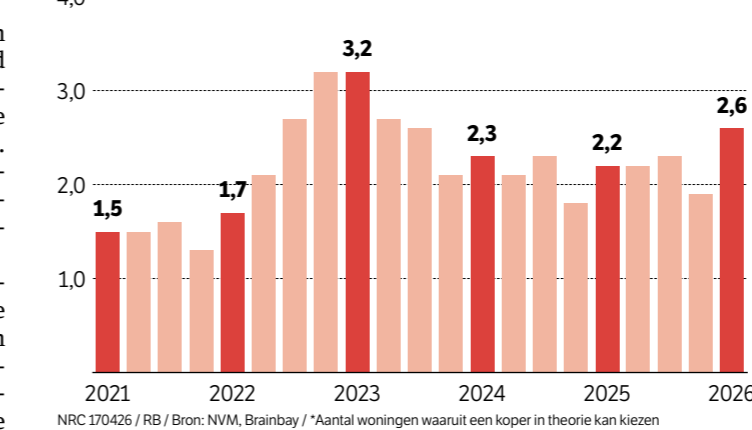
NRC 170426 / RB / Bron: NVM, Brainbay

De hypotheekrente stijgt sinds uitbreken oorlog in Iran
Rentepercentage* per week. Verticale as is afgebroken

NRC 170426 / RB / Bron: Van Bruggen / *10-jaars hypotheekrente (met NHG)

Meer huizen te koop, krapte op de woningmarkt neemt iets af
Krapte-indicator NVM*, per kwartaal. Eerste kwartaal van ieder jaar uitgelicht

NRC 170426 / RB / Bron: NVM, Brainbay / *Aantal woningen waaruit een koper in theorie kan kiezen

nrcwebwinkel

YUMeko

Luchtig en fris 100% biologisch beddengoed

- Licht en ademend seersucker katoen
- De natuurlijke structuur maakt strijken overbodig
- GOTS-gecertificeerd en 100% biologisch katoen

Hou je van een hotelwaardig katoenen dekbedovertrek, mét een casual twist? Dan is deze speelse seersucker overtrekset iets voor jou. Seersucker heeft subtiële, geweven lijnen die de stof luchtig en fris houdt. De kenmerkende kreukstructuur maakt strijken overbodig. Yumeko's 100% biologisch katoen wordt geteeld zonder pesticiden of andere schadelijke chemicaliën. Ontdek de frisse voorjaarskleuren online.

In de kleuren:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/yumeko

PROFIEL **DICK SCHREUDER** COACH NEC

Als Dick Schreuder bij een club komt, moeten spelers diep in het rood - NEC profiteert ervan

Zijn route naar trainer in het profvoetbal was lang en ongebruikelijk. Zijn werkwijze is ook ongewoon. Wat maakt Dick Schreuder, coach van bekerfinalist NEC, zo onderscheidend?

Waar specialisten vaak leidend zijn in de fysieke belastbaarheid van spelers, bepaalt Schreuder zelf hoe diep zij gaan. „Het is een hele andere manier van werken qua *performance* in het voetbal”, zegt Soler. „Hij stelt de grenzen. Wij moeten daarin mee.” Onder Schreuder, die vorige zomer begon in Nijmegen, zijn ze aanzienlijk intensiever gaan trainen ten opzichte van het jaar ervoor, zegt Soler, die er toen al bij was. Spelers zijn uiterst fit, blessures zijn er nauwelijks.

Het is de basis voor het sterke seizoen van NEC - al breekt nu de belangrijkste fase aan. Zondagavond speelt de ambitieuze subtopper in de Kuip de bekerfinale tegen AZ, na de zege in de halve finale op favoriet PSV. In de Eredivisie is NEC - derde op één punt van Feyenoord - nog in de strijd om een Champions League-ticket. Miljardair Marcel Boekhoorn, sponsor van NEC, droomt al hardop over een confrontatie met Real Madrid in De Goffert in Nijmegen. Plaatsing voor Europees voetbal is hoe dan ook waarschijnlijk, via het bekertoernooi of via de competitie.

Met het directe, agressieve, energieke en - volgens Schreuder - „ultra-aanvallende” spel is NEC dit seizoen een van de meest aantrekkelijke ploegen. De club krijgt vanwege de compromisloze, risicovolle speelstijl veel goals tegen maar scoort ook vaak, aanmerkelijk meer dan Ajax en Feyenoord. Het leverde in de Eredivisie al een clubrecord op, 54 punten met nog vier duels te gaan.

De dynamische, gevarieerde speelwijze - drie verdedigers en extreem aanvallende *wingbacks* - met veel omschakelmomenten heeft Schreuder er in korte tijd ingeslepen. Eerder lukte hem dat ook in zijn eerste functies als hoofdtrainer bij de profs, bij PEC Zwolle (2021-2023) en het Spaanse Castellón (2023-2025). Zijn naam wordt nu regelmatig in verband gebracht met Ajax, al is er volgens hem geen concrete interesse.

Steven Verseput

NIJMEGEN

November 2013 krijgt Dick Schreuder in het noordwesten van Londen de bevestiging voor zijn progressieve voetbalideeën. Als beginnend trainer heeft hij de kans om een week mee te lopen met de nationale ploeg van Chili, dan gecoacht door de innovatieve Argentijn Jorge Sampaoli. In aanloop naar een duel tegen Engeland traint Chili toevallig op de velden van de club waar Schreuder dan assistent is, het bescheiden Barnet FC.

Chili traint „anders”, valt Schreuder op. „Enorm hard, hoge intensiteit, met veel pressing.” Ze spelen „snel” en „vol risico naar voren” waarbij spelers steeds „doorbewegen”, zegt hij terugblikkend. „En niet een kwartier en dan rustig, maar constant.” Wat hij al langer in zijn hoofd heeft kan dus gewoon, denkt Schreuder. Zo wil hij het ook doen als hij ergens coach wordt. „Alleen, ik was geen hoofdtrainer. Dus dat was lastig.”

Hoe de 54-jarige Schreuder NEC nu leidt, komt in grote lijnen overeen met wat hij die week ziet in Londen. In trainingen eist hij bijzonder veel, zeggen mensen die met hem werken of hebben gewerkt. „We trainen altijd hard”, zegt Cris Soler, ‘hoofd performance’ bij NEC. „Hij gaat soms vol in het rood”, zegt voormalig profvoetballer Bram van Polen, die bij PEC Zwolle onder hem speelde.

Zijn pad naar proftrainer is niet alleen ongebruikelijk, maar ook lang. Tijdens zijn spelerscarrière is Schreuder niet bezig met een toekomst als trainer - „totaal niet”. Dat verandert als hij een trainerscursus volgt bij de KNVB, zo'n twee jaar na zijn afscheid als prof. „Die cursus, die dag, dat vond ik zo leuk. Om over alles na te denken. Het voelde heel natuurlijk.” Met Alfred, die dan nog voetbalt, gaat hij de onder-21 van hun oude club SDV Barneveld „een beetje” coachen. In zijn eerste serieuze klus als hoofdtrainer, vanaf 2006 bij derdeklasser Fortissimo uit Ede, leert hij het „belang van gezelligheid, de sfeer in de kantine”. En de omgang met verschillende culturen - een deel van de ploeg heeft een Marokkaanse achtergrond. In plaats van met tactiek, is hij soms meer bezig „om jongens op de training te krijgen, om plezier te hebben”. Dat lukt: op trainingen is het drukker, resultaten worden beter.

Van grote invloed in diezelfde periode is de ziekte van zijn nichtje Anouk - de oudste dochter van Alfred. In maart 2006 overlijdt zij aan een hersentumor, op zesjarige leeftijd. Hij ziet haar gevecht van dichtbij, zo'n achttien maanden lang. Zijn eigen twee dochters, van vergelijkbare leeftijd, krijgen het ook mee.

Die ervaring heeft hem als trainer harder gemaakt, denkt hij. Spelers die zeuren over randzaken kunnen op weinig waardering rekenen van hem. Dat geldt ook voor spelers die zich niet volledig inzetten. Te laat komen vindt hij per definitie onacceptabel. „Het is moeilijk op een goede manier uit te leggen. Ik snap wel dat spelers ook problemen hebben. Maar eigenlijk heb je geen problemen als je gewoon leeft. Als je gezond bent.” Hij probeert „jonge jongens” duidelijk te maken: geniet van het voetbal, maar je moet er ook hard voor werken.

„Mijn eigen kinderen hebben dat ook heel in de jeugdopleiding van Feyenoord. Hun vader rijdt de jongens zo'n vier keer per week op en neer naar Rotterdam. Met de werkzaamheden op de boerderij is dat „lastig” te combineren.

De broers vertrekken in 1987 naar PSV, waar ze in een internaat verblijven voor jeugdspelers die niet uit de regio komen. Hij leert veel op het gebied van discipline, onder meer van jeugdtrainer Huub Stevens en hoofdtrainer Guus Hiddink.

Schreuder is een vrij verlegen, teruggetrokken jongen, anders dan de meer uitgesproken Alfred. Mede door zware concurrentie breekt hij, als „technische, flegmatieke buitenspeler”, nooit door bij PSV, in die jaren Europese top. Hij speelt „bijna drie jaar niet” door een knieblessure op zijn zeventiende. „Daar heb ik mijn hele carrière problemen mee gehad.”

Na korte periodes bij clubs als FC Groningen, RKC en Helmond Sport kent zijn loopbaan een treurig einde bij Go Ahead Eagles in de Eerste Divisie. In november 2001 moet hij zich uit bij FC Volendam nog voor rust laten wisselen. „Ik had al jaren last en die dag was ik er klaar mee. Een ramp, zo dik als mijn rechterknie was.” Hij is net dertig.

IJzervlechter in de bouw

Zijn pad naar proftrainer is niet alleen ongebruikelijk, maar ook lang. Tijdens zijn spelerscarrière is Schreuder niet bezig met een toekomst als trainer - „totaal niet”. Dat verandert als hij een trainerscursus volgt bij de KNVB, zo'n twee jaar na zijn afscheid als prof. „Die cursus, die dag, dat vond ik zo leuk. Om over alles na te denken. Het voelde heel natuurlijk.” Met Alfred, die dan nog voetbalt, gaat hij de onder-21 van hun oude club SDV Barneveld „een beetje” coachen.

In zijn eerste serieuze klus als hoofdtrainer, vanaf 2006 bij derdeklasser Fortissimo uit Ede, leert hij het „belang van gezelligheid, de sfeer in de kantine”. En de omgang met verschillende culturen - een deel van de ploeg heeft een Marokkaanse achtergrond. In plaats van met tactiek, is hij soms meer bezig „om jongens op de training te krijgen, om plezier te hebben”. Dat lukt: op trainingen is het drukker, resultaten worden beter.

Van grote invloed in diezelfde periode is de ziekte van zijn nichtje Anouk - de oudste dochter van Alfred. In maart 2006 overlijdt zij aan een hersentumor, op zesjarige leeftijd. Hij ziet haar gevecht van dichtbij, zo'n achttien maanden lang. Zijn eigen twee dochters, van vergelijkbare leeftijd, krijgen het ook mee.

Die ervaring heeft hem als trainer harder gemaakt, denkt hij. Spelers die zeuren over randzaken kunnen op weinig waardering rekenen van hem. Dat geldt ook voor spelers die zich niet volledig inzetten. Te laat komen vindt hij per definitie onacceptabel. „Het is moeilijk op een goede manier uit te leggen. Ik snap wel dat spelers ook problemen hebben. Maar eigenlijk heb je geen problemen als je gewoon leeft. Als je gezond bent.” Hij probeert „jonge jongens” duidelijk te maken: geniet van het voetbal, maar je moet er ook hard voor werken.

„Mijn eigen kinderen hebben dat ook heel

”
Een ramp, zo dik als mijn rechterknie was

Dick Schreuder over zijn laatste profduel

De spelers van NEC vieren met hun coach de overwinning op PSV in de halve finale van het bekertoernooi, begin maart. FOTO GETTY IMAGES

erg meegenomen, denk ik. Dat ze er alles aan doen om een goed, normaal leven te hebben. En niet altijd maar zeuren over dingen. Op jongere leeftijd zijn zij gevormd door wat ze hebben meegemaakt met Anouk.”

Door de situatie van zijn nichtje merkt hij dat hij de tijd met zijn dochters extra belangrijk vindt. „Dat je er voor ze kan zijn.” Met het oog op de opvoeding kiest hij na de scheiding van zijn vrouw, in 2005, voor „stabiliteit”. Hij wil zijn „leven op de rit krijgen, samen met de kinderen”.

Eind 2007 begint hij bij eersteklasser SDV Barneveld, blijft daar zes jaar en woont in de buurt. Hij werkt daarnaast als ijzervlechter bij zijn vader, die ook een bedrijf in betonwapening runt. „Vijf uur, half zes opstaan. Naar de bouw, in de kou, in de regen.” Hij doet het jarenlang. Vooral de schaft vindt hij mooi. „Beetje ouwehoeren, beetje kloten.”

Vertrek naar buitenland

In de schaduw van het profvoetbal doet hij veel ervaring op bij de amateurs, na Barneveld vanaf 2014 bij VV Katwijk. Met een kort avontuur tussendoor bij Barnet FC op het vierde profniveau onder speler-coach Edgar Davids, die hij nog kent uit zijn tijd als jeugdinternational.

Wanneer zijn dochters zelfstandiger worden, maakt hij werk van zijn ambitie om hoofdtrainer te worden bij de profs. Naar eigen zeggen doet hij in twaalf jaar „vier of vijf” pogingen om toegelaten te worden tot de opleiding coach betaald voetbal. Zonder succes - tot zijn frustratie. Waarom niet, bleef voor hem vaag. „Ik ga helemaal weg uit Nederland”, denkt hij in 2018 na een nieuwe afwijzing. Voor zijn gevoel kan hij hier niet verder groeien.

Hij vertrekt naar de Verenigde Staten, wordt assistent bij Philadelphia Union - technisch directeur Earnest Stewart (nu PSV) haalt hem binnen. Om na anderhalf jaar over te stappen naar het Duitse 1899 Hoffenheim, als assistent van broer Alfred. Die heeft daar eerder gewerkt onder de jonge, vooruitstrevende Duitse coach Julian Nagelsmann (de huidige bondscoach van *Die Mannschaft*), een inspiratiebron voor de broers Schreuder. Dick ging in die tijd soms kijken bij trainingen.

Vleugjes van de trainingsaanpak van Nagelsmann zien ze terug bij PEC Zwolle als Schreuder daar in 2021 hoofdtrainer wordt (nadat hij de opleiding coach betaald voetbal heeft gedaan). „Oefeningen met veel schakelmomenten, spelers weinig rust geven, tweede bal in het spel, nieuwe opdrachten”, zegt Jacco van Olst, toenmalig fysiektrainer van PEC. Het is de „georganiseerde chaos” waar Nagelsmann volgens hem bekend om staat.

„Hij kwam rigoureuus met iets anders, soms speelden we zelfs met een ondertal achterin”, zegt toenmalig PEC-aanvoerder Van Polen. „Zijn oefenstof is geweldig, continu sta je aan en moet je blijven lopen.” Een

van zijn andere voorbeelden waar Schreuder zich in verdiept is de Argentijnse vernieuwer Marcelo Bielsa, voormalig coach van Argentinië, Chili en Leeds United. Het belangrijkste wat hij van hem leerde? „Spelers moeten gewoon harder werken dan normaal.”

Hij bepaalt het zelf

Daar zit volgens hem de crux. In het moderne topvoetbal hebben performance-specialisten een grote invloed op de belastbaarheid van spelers. „Tegenwoordig zijn ze best voorzichtige. Alles is uitgedokterd”, zegt Schreuder. En dat „*matcht*” niet met zijn speelwijze waarin spelers veel moeten sprinten en veel meters maken.

Dit betekent dat als Schreuder binnenkomt bij een club, hij aan de fysiektrainers duidelijk maakt dat „vooral” hij bepaalt hoe spelers belast worden in trainingen. „En dat is niet arrogant. Maar ik zeg: probeer mij gewoon te vertrouwen. Laat mij de oefeningen doen met de trainers. Jullie moeten alles zo goed mogelijk bijhouden.” Vanuit daar kunnen ze analyseren en bepalen wat realistisch is voor zijn veeleisende speelwijze. „En dus niet andersom.”

De tijdsduur van oefeningen bepaalt hij vaak „op gevoel”, dus niet vooraf. Want in een wedstrijd „kan je ook niet stoppen”. Of een oefenpartijtje twee keer twee minuten duurt of twee keer vier, beslist hij ter plekke. „Ik kijk naar de groep. Ja, dat is anders. En sommigen zeggen dat het ouderwets is. Dan denk ik: wat ouderwets is, is soms ook goed.”

Toen Schreuder zomer 2025 begon bij NEC, was het voor hoofdperformance Soler wel even zoeken wat de nieuwe trainer verwachtte van de specialisten. Maar Soler was snel om. „Dick maakt het werk heel makkelijk voor me, de intensiteit van de trainingen ligt op zo'n hoog niveau.” De basis voor Schreuders werkwijze ligt volgens Soler in het amateurvoetbal. „Daar heb je geen performance-staf, geen gps-data, geen specialisten die invloed willen hebben op het fysieke deel.”

Zijn aanpak omvat meer dan alleen ‘hard werken’. Met zijn assistenten heeft hij veel aandacht voor individuele begeleiding, en ze zijn scherp op voeding, verzorging en nachtrust. Als ze zien dat een speler nog laat op zijn telefoon zit, wordt dat besproken. „Dat hij voelt. Hé, die trainer houdt me in de gaten.” Ook de mensen boven hem „pusht” hij, op randvoorwaarden zoals trainingsvelden, hotelovernachtingen bij een druk programma en herstellfaciliteiten (sauna en massage).

Waar ligt zijn ambitie? Schreuder begint over zijn tijd als „groot talent” bij PSV. Dat hij wel het eerste haalde, negen duels speelde (353 minuten in totaal). „Maar ja, niet gelukt met de knieën en alles, om dat constant vol te houden. Dat wil ik als trainer wel proberen te halen: de top.”

Dick Schreuder bij het Eredivisie-duel tussen NEC en PEC Zwolle, eind januari. FOTO GETTY IMAGES

Uit diepe duisternis ontsprong de stralende ster die we als onze achternicht nu zullen missen

Sonja

Marijke en Frits Barend
Kim Barend en Johan van Scheppingen
Barbara en Alette Barend-Bastiaansen
Sam, Seb en Livia

“Veel mensen willen in stilte begraven worden - van mij zal men afscheid nemen met straatrumoer.”

Ton Anbeek

Van 1982 tot 2005 hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde in Leiden

Wij verloren een briljante vakgenoot, gepassioneerde lezer en schrijver, inspirerende docent en vooral een onvergetelijke vriend.

Wim van Anrooij	Pim Lukkenaar
Sander Bax	Marita Mathijssen
Harry Bekkering	Frits van Oostrom
Jacqueline Bel	Willem Otterspeer
Hans Bennis	Herman Pleij
Berry Dongelmans	Olf Praamstra
Max van Duijn	Ariane van Santen
Elsbeth Etty	Gerard Termorshuizen
Eep Francken	Gé Vaartjes
Jaap Goedegebuure	Coen van 't Veer
Ton van Haaften	Arie Verhagen
Odile Heynders	Frank Vermeulen
Rick Honings	Thony Visser
Korrie Korevaart	Saskia de Vries

Met bedroefdheid heeft de Nederlandse Vereniging voor Urologie kennisgenomen van het overlijden van haar zeer gewaardeerd en gerespecteerd lid en oud-voorzitter

Prof. dr. D.W.W. (Donald) Newling

uroloog in ruste

Zijn grote betrokkenheid bij de urologie en onze vereniging zal ons altijd bijblijven.

Ons medeleven gaat uit naar zijn familie.

Namens de Nederlandse Vereniging voor Urologie,
Prof. Dr. R.J.A. van Moorselaar, voorzitter
Dr. Y. Zhu, secretaris

Financieel bericht

Eenieder die meent erfgenaam te zijn van de overledene **Margaretha Louise Anrig**, geboren Ubbeholde te Hilversum/Nederland op 21 november 1924, van oorsprong uit Zürich en Sargans/Zwitserland, met laatste woonplaats in Tresa/Zwitserland, overleden te Tresa op 16 november 2024, gehuwd, wordt verzocht zich te melden bij de Pretura van Lugano, Sectie 4, 6900 Lugano/Zwitserland, binnen een termijn van zes maanden vanaf de eerste publicatie van deze oproep, met overlegging van de documenten die de verwantschap aantonen. Na het verstrijken van deze termijn zal de nalatenschap uitsluitend worden toegewezen aan de vastgestelde erfgenamen, onverminderd het recht op het instellen van een vordering tot erfopvolging.

Een Japanse kwartel is binnen een paar maanden geslachtsrijp en kan zo'n vier jaar worden. FOTO'S GETTY IMAGES

BIOLOGIE

Japanse kwartels die grote eieren leggen leven korter

Voortplanting kost energie, blijkt ook uit onderzoek van ecologen in Zürich naar Japanse kwartels.

Ellen de Bruin

AMSTERDAM

Volgens een populaire theorie in de levensloopbiologie moeten levende wezens voortplanting en zelfbehoud tegen elkaar afwegen, dus hoe meer energie en middelen ze in voortplanting steken, des te korter ze zelf leven. En dat klinkt heel logisch, maar bewijs het maar eens. Het is wel duidelijk dat verschillende diersoorten er verschillende strategieën op nahouden: het killivisje *Nothobranchius furzeri* leeft maar een paar maanden en is al na twee weken geslachtsrijp, terwijl de Groenlandse haai er anderhalve eeuw over doet om geslachtsrijp te worden en bijna vierhonderd jaar oud kan worden.

Maar binnen één diersoort is de variatie veel kleiner, en gezondere individuele dieren hebben meer kans om zich voort te planten én om langer te leven, wat de boel vertroebelt. Dat maakt de afweging tussen voortplanting en zelfbehoud binnen een soort moeilijk aan te tonen. Toch heeft een team van Europese ecologen het voor elkaar gekregen, schrijven ze in *Proceedings of the Royal Society B*. Ze hebben het experimenteel aangepakt en er zes generaties Japanse kwartels (*Coturnix japonica*) op gezet, nestvlinders die binnen een paar maanden geslachtsrijp zijn en een jaar of vier kunnen worden.

Het experiment liep van 2011 tot 2017 in een volière in Zürich. De on-

derzoekers selecteerden aan het begin de 25 procent kwartels die de grootste en de kleinste eieren legden ten opzichte van hun eigen lichaamsgewicht: dat was de maat voor energie in voortplanting steken. Bij elke nieuwe generatie selecteerden ze weer de kwartels met relatief de kleinste en

Onderzoekers toonden eerder aan dat wilde Groningse kauwtjes met twee extra kuikens korter leefden

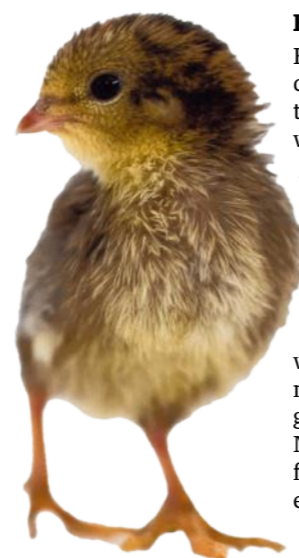
de grootste eieren. Er was geen verschil in het aantal eieren dat verschillende diersoorten er verschillende strategieën op nahouden: het killivisje *Nothobranchius furzeri* leeft maar een paar maanden en is al na twee weken geslachtsrijp, terwijl de Groenlandse haai er anderhalve eeuw over doet om geslachtsrijp te worden en bijna vierhonderd jaar oud kan worden.

In generatie vijf en zes, toen de

twee groepen kwartels duidelijk verschilden in de grootte van de eieren die ze legden, bleek dat vogels uit de groep die de grootste eieren legden ten opzichte van hun lichaamsgewicht korter leefden dan de vogels met de kleinste eieren. Binnen de twee groepen leefden de vrouwtjes die de grootste eieren legden trouwens langer; dat waren waarschijnlijk de gezondere, fittere vogels. Het was onduidelijk of ook de mannetjes uit de grote-eierengroep korter leefden dan die uit de kleine-eierengroep, omdat de mannetjes een stuk ouder werden dan de vrouwtjes.

Fruitleggers

Het is niet helemaal voor het eerst dat de afweging tussen voortplanting en zelfbehoud experimenteel wordt aangetoond. Ruim tien jaar geleden lieten Nederlandse onderzoekers bijvoorbeeld al zien dat wilde Groningse kauwtjes die na een paar dagen twee extra kuikens in hun nest kregen gemiddeld korter leefden dan kauwtjes bij wie twee kuikens uit hun nest waren weggehaald, maar dat was maar één generatie. En dertig jaar geleden selecteerden en kweekten Nederlandse onderzoekers gericht fruitvliegjes met een relatief lang en met een relatief kort leven; die eerste groep bleek minder nakomelingen te krijgen.

Tok Ulang (65), een dorpshef van de Senoi, een groep van de Maleisische Orang Asli (oorspronkelijke bewoners) die naast jacht en verzamelen ook aan landbouw doen. FOTO GETTY IMAGES

BIOLOGIE

Maleisisch onderzoek: betere geurgenen bij jager-verzamelaars

Hoe mensen geuren waarnemen, is beïnvloed door sociale veranderingen, blijkt uit onderzoek in Maleisië.

Hendrik Spiering

AMSTERDAM

Er zijn genetische verschillen in reukvermogen tussen bevolkingen met verschillende levenswijze. Dat blijkt tenminste uit genetisch onderzoek naar reukgenen onder verschillende oorspronkelijke bevolkingsgroepen in Maleisië en andere gebieden in Zuidoost-Azië.

Vooral bij de jager-verzamelaars in Maleisië (de Bateq- en Mendriq- 'negrito's') bleek het functieverlies van de reukreceptor-genen veel minder sterk te zijn dan bij de algemene bevolking. Het onderzoek naar variatie in geurgenen is deze week gepubliceerd in *Cell Reports* door een Chinees-Maleisisch team onder leiding van Yueyang Ma en Lian Deng, beide van de Fudan Universiteit in Shanghai.

Bij de Bateq en Mendriq werden ook een aantal reukgenen gevonden die duidelijke tekenen vertoonden van positieve selectie. Die 'versterkte' genen zijn voor zover bekend allemaal betrokken bij geuren die belangrijk lijken voor overleving in het woud waar de negrito's leven. Het gaat bijvoorbeeld om de geuren van 'aarde en schimmel', van 'houtig fruit, harsig', van 'boterig-zoet', van 'zurig', van 'zweterig-dierlijk', van 'kruidnagel-visig', enzovoorts.

Een andere interessante vondst is dat een aantal belangrijke en functionerende varianten in geurgenen bij de Bateq en Mendriq afkomstig zijn van neanderthalers en denisoviërs. Van de neanderthalers is bijvoorbeeld een genvariant voor een receptor (OR7D4) voor de zwerterige geur van ongecastreerde varkens. Ook een genoomregio die betrokken is bij fruit- en bloemgeuren heeft een sterke neanderthaler-invloed. Maar het behoud van dergelijke 'archaische' geurgenen is zeker niet algemeen, integendeel. Want behalve een klein aantal kenmerkend wél nuttige archaische genen zijn juist opvallend veel neanderthaler- en denisoviërvarianten bij de negrito's weggeëleerd. In het niet-geurgedeelte van het genoom zijn die archaische sporen beter bewaard.

Maar hoe slecht is de menselijke reuk eigenlijk? Ook met relatief weinig genen en ongeveer 400 geurreceptoren (die ook combinaties kunnen vormen) kan je goed ruiken, zo berekenen en testen ruim tien jaar geleden Amerikaanse onderzoekers. Als je rekening houdt met de mogelijke combinaties van alle functionerende menselijke geurreceptoren zou je zo minstens een miljoen verschillende geuren moeten kunnen ruiken, meer dan je kleurverschillen kunt zien. Ook blijken proefpersonen onverwacht goed geursporen in het gras te kunnen volgen, en met oefening gaat die prestatie ook flink omhoog. Mensen kunnen ook heel goed een weg terugvinden in een ruimte, op basis van geur alleen.

Het belang van kleuren

Het onderzoek past in een al wat langer durende opleving van het wetenschappelijk onderzoek naar het geurvermogen van de mens. Altijd werd dat als vrij slecht beschouwd, vergeleken met dat van andere zoogdieren. Want wie kan zo goed ruiken als een hond? Het algemene (en ouderde) geurgenepakket van zoogdieren, circa duizend genen groot, is bij de mens ook voor maar liefst 60 procent niet

functioneel, door mutaties en andere schade. Bij muizen is dat maar voor 20 procent. Dat onmiskenbare 'geurverval' is mede een gevolg van het grote belang dat kleurenzicht in de primatenfamilie kreeg, om vruchten te zoeken in het bos.

Maar hoe slecht is de menselijke reuk eigenlijk? Ook met relatief weinig genen en ongeveer 400 geurreceptoren (die ook combinaties kunnen vormen) kan je goed ruiken, zo berekenen en testen ruim tien jaar geleden Amerikaanse onderzoekers. Als je rekening houdt met de mogelijke combinaties van alle functionerende menselijke geurreceptoren zou je zo minstens een miljoen verschillende geuren moeten kunnen ruiken, meer dan je kleurverschillen kunt zien. Ook blijken proefpersonen onverwacht goed geursporen in het gras te kunnen volgen, en met oefening gaat die prestatie ook flink omhoog. Mensen kunnen ook heel goed een weg terugvinden in een ruimte, op basis van geur alleen.

Dit soort onderzoeken leidde tot het idee dat mensen dus eigenlijk prima kunnen ruiken maar dat vermogen door de grote invloed van

visuele informatie meestal niet nodig hebben. En die gedachte wordt versterkt door onderzoeken onder jager-verzamelaars die hun reukzin juist wel veel meer nodig hebben dan landbouwers of bewoners van een industriële samenleving.

Maar hoe slecht is de menselijke reuk eigenlijk? Ook met relatief weinig genen en ongeveer 400 geurreceptoren (die ook combinaties kunnen vormen) kan je goed ruiken, zo berekenen en testen ruim tien jaar geleden Amerikaanse onderzoekers. Als je rekening houdt met de mogelijke combinaties van alle functionerende menselijke geurreceptoren zou je zo minstens een miljoen verschillende geuren moeten kunnen ruiken, meer dan je kleurverschillen kunt zien. Ook blijken proefpersonen onverwacht goed geursporen in het gras te kunnen volgen, en met oefening gaat die prestatie ook flink omhoog. Mensen kunnen ook heel goed een weg terugvinden in een ruimte, op basis van geur alleen.

De Seri, jager-verzamelaars uit Mexico, kennen een bijzonder groot vocabulaire voor stank

brande bonen, enzovoorts. En een paar jaar geleden bleek bij vijf verschillende bevolkingen de waardering voor verschillende geuren relatief gelijk over de hele wereld, maar de verschillen in waardering die overblijven zijn wel sterk cultureel bepaald. De Yali uit Papoea waarde-

ren bijvoorbeeld uiengeur hoger dan alle anderen, de Tsimane uit Bolivia waarden juist leergeur opvallend hoog, maar zij hebben weer een ongewone hekel aan koffiegeur, die juist weer wel zeer aangenaam is voor mensen uit Polen en Maleisië.

Dimensies van geuren

In een grotere vergelijking werden mensen uit 16 verschillende gebieden op de wereld getest op 12 verschillende dimensies van geuren (niet alleen of ze aangenaam zijn, maar ook of ze intens zijn, eetbaar, verontrustend, vrouwelijk, mondgeur-achtig, medisch enzovoorts). Daaruit bleken ook grote overeenkomsten. Ook tussen geslachten en leeftijdsgroepen was weinig verschil. De 10 procent variatie bleek vooral samen te hangen met regio en cultuur.

Het huidige onderzoek uit Maleisië bevestigt de invloed van de culturele verschillen, maar voegt daar een genetische dimensie aan toe. De Chinese onderzoekers benadrukken het belang van de coëvolutie van cultuur en genetica. Zoals ze in hun conclusie schrijven: „Onze studie laat zien dat verschillen in geurgenen op bevolkingsni-

veau nauw samenhangen met verschillen in leefwijzen en toont aan hoe culturele veranderingen de evolutie van waarneming bepalen, door de interactie tussen genetica, omgeving en ecologie.”

Het onderzoek onder *Orang Asli* (de verzamelnaam voor alle oorspronkelijke bewoners in Maleisië) maakt ook duidelijk hoe complex deze genetica is. Want uitgebreid wordt beschreven hoe de onderzochte geurgenen niet alleen actief zijn in de aanmaak van geurreceptoren in de neus, maar ook dat ze betrokken zijn bij allerlei andere belangrijke lichamelijke functies. Bij de groepen die aan landbouw doen lijken veranderingen in geurgenen mede te zijn behouden, omdat die genen ook een belangrijke rol spelen in de verwerking van suiker en andere koolhydraten, die bij landbouwers een veel groter onderdeel van het dieet zijn.

Bij negrito's lijkt de evolutie van bepaalde geurgenen mede beïnvloed door het feit dat ze ook betrokken zijn bij longfunctie en astma (niet onbelangrijk in een vochtig woud) en bij neurologische functies (zoals een mogelijk verband met autisme).

Liberalen kunnen beter niet juichen

om Orbáns nederlaag

FOTO LISI NIESNER/REUTERS

W e zijn goed op weg met onze contrarevolutie”, appte Eric Hendriks me een jaar geleden vanuit Boedapest, toen nog opgewekt. „Maar we moeten niet ‘illiberaal’ zijn”, voegde hij eraan toe. Dat klonk te negatief. ‘Romantisch conservatisme’ was een betere benaming. Hendriks, als socioloog gepromoveerd aan de universiteit van Mannheim, is verbonden aan het Danube Institute. Dit is parel in de kroon van het conservatieve ecosysteem dat Viktor Orbán de afgelopen jaren in Boedapest optuigde.

Dat ecosysteem was geen bijzaak, maar een wezenlijk onderdeel van Orbáns project. Om een idee te geven: het Mathias Corvinus Collegium, dat internationale conferenties organiseert rond thema's als ‘genderideologie’ en migratie - en hoe die het Westen zouden ondermijnen - kreeg in 2020 zo'n anderhalf miljard euro van de Hongaarse overheid. Boedapest groeide zo uit tot een magneet voor rechts-conservatieve denkers, politici en fellow travellers uit Europa en de Verenigde Staten.

Voor een boek over de opkomst van radicaal rechts in Europa was ik de afgelopen jaren regelmatig in de Hongaarse hoofdstad. Ik sprak er met Hendriks en andere buitenlandse gasten, maar ook met adviseurs en ministers van Orbán. Ik leerde er veel, over Orbáns ‘illiberale staat’, maar ook over mezelf. Als progressief-liberaal had ik mijn overtuigingen lange tijd min of meer als vanzelfsprekend beschouwd. In Orbáns Boedapest golden ze juist als bron van verval. Dat was confronterend en zette me aan het denken.

Vaak is beschreven hoe Orbán de Hongaarse rechtsstaat ondermijnde, de media knechtte, de oppositie afkneep en een systeem optuigde waarin

Als progressief-liberaal vond *Marijn Kruk* zijn overtuigingen lang vanzelfsprekend. Het conservatieve project van Orbán, dat in zwaar weer verkeert, nodigt hem uit tot herbezinning.

publieke middelen op grote schaal weglekten. Hongarije gold als afschrikwekkend voorbeeld van hoe je een liberale democratie om zeep helpt. Maar in diezelfde jaren groeide het land uit tot symbool van nog iets anders: een illiberale contrarevolutie die in brede delen van het Westen weerklank vond.

Progressieve duisternis

Onder Orbáns toezien oog transformeerde Boedapest zich tot kloppend hart van die beweging. Het was een intellectuele safe haven, een politiek laboratorium en een model ineem. ‘*Le soleil se lève à l’Est*’, kopte een rechtstidentitair blaadje dat ik ooit in Parijs in handen kreeg: de zon komt op in het oosten. Na jaren van progressieve duisternis stelde Orbáns Hongarije een conservatieve dageraad in het vooruitzicht.

In de weken voor de verkiezingen kwamen radicaal-rechtse leiders uit heel Europa naar Boedapest in een geografische poging Orbán aan de overwinning te helpen. Donald Trump sprak zijn steun uit per videoverbinding, en later reisde ook diens vicepresident JD Vance af naar de stad. „Hij was onze beste vechter”, zei de in deze kringen immens populaire Nederlandse influencer Eva Vlaardingerbroek kort na Orbáns nederlaag.

Het zegt iets over de symbolische betekenis van Orbáns Hongarije. Voor radicaal rechts belichaamde het een belofte. Hongarije was geen gewoon land meer, maar een projectie - een droom zelfs: die van een reactionaire heilstaat, waarin de witte volksgemeenschap, de christelijke traditie en de mannelijke autoriteit hersteld zouden worden.

Dat verklaart ook waarom de klap

van Orbáns verlies zo hard aankwam. In een bruin café in Boedapest hield de bekende Amerikaanse rechtschristelijke blogger Rod Dreher me een paar weken voor de verkiezingen voor dat zelfs de aanwezigheid van Trump in het Witte Huis zo'n nederlaag niet zou kunnen compenseren. Te ongedisciplineerd, ideologisch te diffuus, te zeer op zichzelf gericht. Voor Dreher en anderen bleef Orbán *the real deal*.

Het is altijd verleidelijk geweest om het contrarevolutionaire experiment in Hongarije af te doen als een vlag op een modderschuit. Kijk naar de kwakkelende economie, de verschraalde publieke sector, de staat van de democratie. Maar daarmee zou je de aantrekkingskracht ervan onderschatten. De ambitie om een alternatief te formuleren voor de dominante geachte liberaal-progressieve orde was echt, en werd internationaal serieus genomen.

Volgens Orbáns ideologen ging het mis na het revolutiejaar 1968. Gemeenschap maakte plaats voor individualisering en secularisering. Elites raakten in de ban van een radicaal gelijkheidsdenken. Noties van goed en kwaad, van waar en onwaar, van mooi en lelijk, kwamen op losse schroeven te staan. Grenzen werden achteloos geopend, en instellingen - van universiteiten tot media - vielen ten prooi aan wat eerst ‘politieke correctheid’ heette, later ‘cultuurmarxisme’ en uiteindelijk simpelweg ‘woke’. Het is een geluid dat de afgelopen jaren in veel Europese landen weerklonk, maar waar geen overtuigend antwoord op kwam.

De strijd waar Orbán voor stond is niet nieuw, maar een reprise van een oudere spanning - tussen Verlichting en Romantiek, tussen moderniteit en reactie. Zoals de bekende Bulgaarse

politicooloog Ivan Krastev deze week opmerkte: voor radicaal rechts was Orbán wat Fidel Castro ooit voor het communisme was. De leider van een betrekkelijk onbeduidend land, maar met mondiale aspiraties.

Wat er na Orbáns nederlaag overblijft van diens conservatieve ecosysteem, is onzeker. Verkiezingswinnaar Péter Magyar heeft al laten doorschemeren er geen geld meer in te willen steken. De paniek is groot. Hendriks spreekt desgevraagd van een „apocalyptische stemming”.

Maar of de illiberale contrarevolutie dankzij de nederlaag van Orbán ook tot stilstand komt, is zeer de vraag. In zowel Europa als de Verenigde Staten blijft radicaal rechts electoraal sterk.

Hulpeloosheid

Beter dan te juichen over Orbáns val zouden progressieven en liberalen de kans aangrijpen om nog eens goed na te denken over de eigen fundamenten. Hoe maken we die weer overtuigend? Want als er de afgelopen jaren iets duidelijk werd, dan is het wel de hulpeloosheid van het establishment in het aanschijn van radicaal rechts.

Ik merkte het eerder ook bij mezelf: als je zo lang niet in je overtuigingen wordt uitgedaagd, ga je tenslotte geloven dat ze een vanzelfsprekende waarheid vormen. Dat ze geen uitleg meer behoeven, geen verdediging - en misschien zelfs geen tegenspraak verdragen.

Als student las ik graag de liberale Britse ideeënhistoricus Isaiah Berlin en de denkers die hij opvoerde. Critici van het verlichtingsdenken, die de zwakke plekken ervan blootlegden. In zekere zin nodigt ook het conservatieve project in Boedapest uit tot zo'n herbezinning. Hoe stevig zijn onze progressieve en liberale overtuigingen werkelijk? Waar rusten ze op? Waarin schuilt hun kracht, en hoe maak je die weer zichtbaar?

Dat zijn niet per se gemakkelijke vragen; wel noodzakelijke.

COLUMN
ROSANNE HERTZBERGER

Autocratisch maar toch weggestemd

B ij Orbáns vertrek is het een goed idee om zijn werkwijze nog eens te bestuderen. Hoe breek je in het volle daglicht in de 21ste eeuw een rechtsstaat af? Hoe maak je van een overheidsapparaat een machtsmachine en van Hongarije een verrijkmachine?

Hoe pak je de rechterlijke macht aan bijvoorbeeld? Die moet jouw misdrijven negeren en die van de oppositie juist streng bestraffen. Orbán kon dankzij zijn twee derde meerderheid de grondwet wijzigen. Daarmee kon het constitutioneel hof worden uitgebreid zodat Fidesz vier rechters kon aanwijzen. De pensioenleeftijd voor rechters werd verlaagd zodat een stevig aantal kon worden vervangen. Een nieuw nationaal bureau voor de rechtspraak was voortaan verantwoordelijk voor het benoemen en ontslaan van rechters onder leiding van een Fidesz-loyalist.

Maar er was meer nodig dan alleen het hervormen van de rechterlijke macht, het overheidsapparaat en de grondwet. Alles in het land moest helpen om Orbán aan de macht te houden en zijn vrienden te verrijken, van tekstboekenschrijvers tot pensioenfondsen. Dat leren we van Hongarije: er zijn heel veel mensen die een rol spelen of kunnen spelen in het behoud van een vrije samenleving zonder dat ze het zich misschien zelf realiseren. Het zijn wetenschappers, dichters, dokters, journalisten, cabaretiers, influencers, onderwijzers, accountants, dominees, zakenmannen, verslaggevers en uitgevers. Elke sector kan worden gepolitiseerd en als instrument voor machtsbehoud en zelfverrijking worden gebruikt.

Maar er gebeurde iets vreemds deze week. Ook al had Orbán 16 jaar lang elk aspect van Hongarije hervormd, en was tijdens deze verkiezingscampagne elke billboard en ongeveer alle zentijd voor Fidesz, toch waren Hongaren tijdens deze verkiezingen vrij en veilig genoeg om hem met overweldigende cijfers weg te stemmen. Hij annuleerde de verkiezingen niet, stelde ze niet uit, riep geen noodtoestand uit. Er volgde geen Hongaarse capitoolbestorming. Het leger pleegde geen staatsgreep. Hij accepteerde zijn verlies.

Ik geef toe dat ik lang heb gedacht dat onze democratische rechtsstaten zwakker zouden zijn dan dat, gemakkelijker te onttakelen. Ik dacht dat de systemen die we optuigen om macht te spreiden, ook volledig afhankelijk zouden zijn van machthebbers die het belang ervan in zien. En dat als er iemand zou aantreden die wél alle macht in het land naar zich toe wil trekken, die dan

alles in een mum van tijd zou kunnen afschaffen, inclusief de verkiezingen.

Ik denk dat meer mensen die overtuiging hebben in Nederland en dat de Tweede Wereldoorlog daar een centrale rol in speelt. Want toen ging het zo. Vanaf dag één van de oorlog controleerde de bezetter de media. En 10 mei 1940, de dag van de inval, was de laatste dag dat de Tweede Kamer vergaderde. In 1941 waren alle politieke partijen verboden op de NSB na. Zo eenvoudig was het.

Het is uiteraard niet te vergelijken, dat is het nooit. Toch denk ik dat het zinvol is om je in deze tijden bewust te zijn van het historisch kader waar je mee bent grootgebracht, welke zaken je voorstelbaar acht. Ik betrap er mezelf nog steeds op dat ik de dingen bezie op schaal Auschwitz. Het is een beperkt kader dat ik heb geïnternaliseerd, terwijl ik heus ook over vele andere geschiedenissen heb geleerd.

Trump leunt met zijn volle gewicht op de instituties, het systeem piept en kraakt

Maar het is een andere tijd en de aanvallen op de vrijheid verlopen anders dan voorheen. Autocraten worden wel degelijk weggestemd door de systemen die democraten ooit optuigden. Wat er in Hongarije gebeurde, gebeurde eerder in Polen. In Roemenië werd de uitslag ongeldig verklaard, omdat er Russische inmenging was. In de Verenigde Staten deed Trump een gewelddadige poging de verkiezingsuitslag aan te vechten maar kon uiteindelijk niet anders dan uit het Witte Huis vertrekken.

En nu leunt Trump met zijn volle gewicht op de instituties, het systeem piept en kraakt. De televisienetwerken kijken angstig naar het Trumpiaanse mediatoezicht en censurieren op voorhand hun cabaretiers en talkshowhosts. De wetenschappers hebben hun taal afgezuiverd van woorden die Trump niet bevalt. De rechtsstaat is in hoog tempo aan het afbrokkelen.

Maar wat er deze week in Hongarije gebeurde is hoopvol: het laat zien dat deze generatie autocratische leiders heel ver kan gaan in de afbraak van hun rechtsstaat maar voorsnog niet onder verkiezingen uitkomt.

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC.

Commentaar

ONDERWIJS

Kind in de regio heeft minder keuzevrijheid in onderwijsloopbaan

K inderen in Nederland hebben helaas nog steeds niet allemaal dezelfde kansen in het onderwijs. Dat heeft te maken met sociaal-economische factoren, zoals de inkomenspositie van ouders. Maar de ongelijkheid heeft verrassend genoeg ook een regionale dimensie, bleek deze week uit het jaarlijkse rapport *De Staat van het Onderwijs* van de Inspectie voor het Onderwijs.

De onderwijsloopbanen van kinderen die in de Randstad opgroeien, zien er anders uit dan die van kinderen in minder stedelijk gebied, zeker in grensregio's. Dat heeft uiteindelijk ook gevolgen voor hun positie op de arbeidsmarkt. Inspecteur-generaal Alida Oppers noemt dit een „ongemakkelijke constatering waar we ons niet bij neer mogen leggen”. Tegelijk merkt zij op dat een ‘hogere’ schoolniveau niet per se ‘beter’ is, en dat iedereen nodig is, „van de vakman tot de wetenschapper”. Die uitspraken klinken tegenstrijdig, maar waar het haer om gaat, is dat elk kind op een „passende plek” terecht komt.

Waar de inspectie gelijk in heeft, is dat het wringt als talenten van kinderen niet worden herkend en daardoor niet tot hun recht komen. De inspectie ziet regionale verschillen in de manier waarop de toetsuitslagen van kinderen in groep 8 worden geïnterpreteerd. Haalt een kind bij die toets betere resultaten dan verwacht, dan moet volgens de voorschriften het advies worden bijgesteld. In het noorden en oosten gebeurt dat echter minder vaak dan in de Randstad.

Waarom dat ligt, is niet onderzocht. Het lijkt erop dat cultuurverschillen een rol spelen. Zoals een onderwijsadviseur zei over het rapport: „In het westen is het een beetje survival of the fittest: proberen eruit te halen wat erin zit.” Dat stimuleren van talent kan ook doorschieten. Terecht ziet de inspectie niet alleen onderadvisering als probleem, maar ook overadvisering. Ouders die kinderen pushen naar een zo ‘hoog’ mogelijk schooladvies doen vaak meer kwaad dan goed. Het gevolg is bijvoorbeeld te zien in het praktijkonderwijs, waar steeds meer leerlingen instrumten die het op het vmbto niet hebben gered.

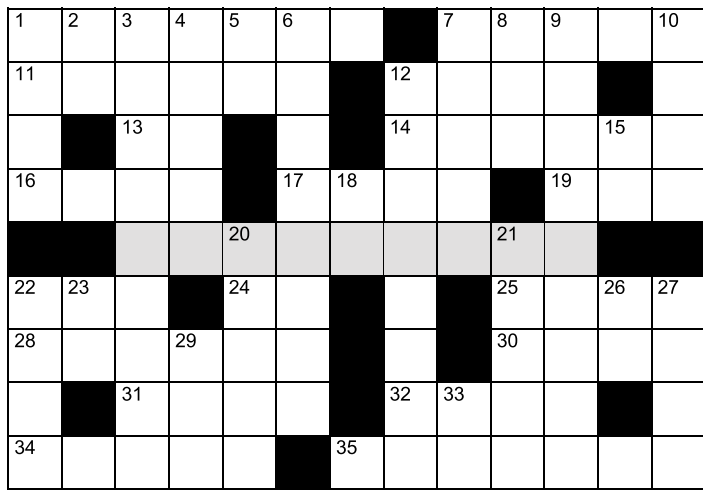
Terecht ziet de inspectie niet alleen onderadvisering als probleem, maar ook overadvisering

N aast cultuurverschillen speelt mogelijk de bereikbaarheid van onderwijsinstellingen een rol. In veel regio's moeten leerlingen ver reizen voor de middelbare school, wat hun keuzevrijheid beperkt. Dat geldt ook voor het vervolgonderwijs. Leerlingen buiten de Randstad kiezen vaker voor een beroepsgerichte opleiding in plaats van een theoretische. Daarbij zal de vraag op de regionale arbeidsmarkt ook meespelen.

Cultuurverschillen, nabijheid van onderwijsinstellingen en vraag op de arbeidsmarkt zijn factoren waar weinig aan te doen lijkt. Tegelijk is dit precies waar het rapport *Elke regio telt* uit 2023 de vinger op legde. Keuzes in het overheidsbeleid hebben geleid tot het verdwijnen van voorzieningen op het platteland, verschraling van de arbeidsmarkt en achterstand in welvaart. In dat licht moet ook de rechtszaak worden gezien die Zeeuwse scholen hebben aangespannen tegen het kabinet over het plan om in 2029 maandenlang geen treinen te laten rijden in Zeeland. Scholieren en studenten dreigen daarvan de dupe te worden.

Zolang keuzes in het onderwijs aansluiten bij de persoonlijke wensen en mogelijkheden van kinderen, verdienen ze respect. Maar hindernissen die de keuzevrijheid belemmeren, moeten worden weggenomen.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. De milieuvriendelijke zaak 7. Schreiber of 35 horizontaal 11. 'Automaat Rotterdam strooit met __, voorbijgangers laten ze liggen' 12. Wybren van __ 13. Half kleutertijdschrift 14. Grootste staat van de VS 16. Past voor aars of lijk 17. Ruimte om te luisteren 19. Past na stad of lamp 22. Evander __, oud-Ajacië 24. Do __ die 25. Is niks in Spanje 28. 'Cel voor Chinees die duizenden __ Kenia uit smokkelde' 30. Paardengang 31. *The __ Show with Stephen Colbert* 32. Stefano Keizers alias Donny Ronny alias Gover __ 34. Beschaafde vrouwen 35. 'Fransman wint

waardevolle __ met lot van 99 euro'

Verticaal: 1. Stone of Wortelboer 2. Wordt geleid door Mirjam 3. Zonder erg 4. Liturgisch gewaad 5. Dat element maakt je stem lachwekkend 6. Zonder zin 7. Archipel in Oceanië 8. Klassiek fornuis 9. Legerdokter? 10. Arabisch land 12. Cypriotische kaas 15. Paling en __, strip 18. __ kep 20. Onderzoek 21. Heeft de EU nu een handelsakkoord mee 22. Eng 23. __ Hao, Teleac-cursus 26. ____, Trio 27. Verkorte verkorting 29. Billy __ Cyrus 33. Wordt geleid door Ursula

Oplossing puzzel 16 april. Horizontaal: 1. KUDOS 4. POTVIS 9. PROUD 11. INN 12. IJSSLA 15. OREGANO 17. STEUR 18. GE 19. IT 23. MR 24. OE 25. REGGE 27. OMARMEN 30. ANGST 31. REL 32. EIKEN 33. TRIPEL 34. TONEN **Verticaal:** 1. KRIJS 2. DOSES 3. SPARE 4. PUREE 5. ODE 6. VIA 7. INNINGS 8. SNOT 10. OOGWENK 13. STARMER 14. LUIER 16. GATEN 20. L'OEIL 21. TRANT 22. EGGEN 23. MORT 26. ETEN 28. ALI 29. MEE **In het midden:** ASIELWETTEN

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

Bakfietsmoeder

Uiteraard wil ik niemand nodeloos ongerust maken, maar misschien wordt het toch hoog tijd voor de ongemakkelijke vraag: bent u een man van boven de 70 jaar en fietst u nog steeds graag, zelfs zonder helm?

Ja? Dan is het goed om te weten dat vorig jaar de meeste dodelijke slachtoffers vielen onder mannelijke fietsers van boven de 70 jaar met hoofdletsel als belangrijkste doodsoorzaak. Het zijn feiten die te denken geven, zeker als je, zoals ik, nog steeds in een druk deel van Amsterdam woont.

Het was voor mij al eerder reden om mijn fiets aan een jongere generatie af te staan, ook al zat die er niet écht op te wachten, omdat het geen elektrische fiets was - en dan tel je als fiets niet meer mee. Ook op een e-bike ben je trouwens niet erg veilig: 41 procent van de verongelukte fietsers zat op zo'n fiets.

Ik ken dappere vrouwen van 85 jaar die zich nog per fiets in het woelige Amsterdamse verkeer storten. Zoveel heldhaftigheid kon ik niet meer opbrengen. Sinds ik alleen woon ben ik te veel beducht voor praktische gevolgen van een ongeluk, want wie moet nu thuis mijn bloes dichtknopen als ik op het fietspad een pols heb gebroken?

Betekent dit dat ik sindsdien als voetganger in Amsterdam van alle zorgen ben bevrijd? Eh ... néé. Daarvoor bestaat er te veel dreiging van auto, scooter, fatbike en, jawel, de fiets. Vooral in de binnenstad moeten voetgangers vaak met alle gevaren van dien over de straat lopen omdat de stoepen worden versperd door fietsen en bloembakken. Hebben ze dat overleefd, dan belanden ze bij het gevaarlijkste domein: het zebrapad.

Daar is geen voetganger zijn leven zeker. Wat te doen? Oversteken omdat je

zogenaamd voorrang hebt? Regel dan eerst even een goede ziekteverzekering. Automobilisten willen nog wel stoppen, maar fietsers rijden in vliegende vaart door alsof de dood niet jou, maar hén op de hielen zit. De enigen die soms nog willen vertragen, zijn vrouwen van middelbare leeftijd, die misschien compassie met je hebben omdat ze toevallig zelf net op weg zijn naar hun versleten ouder(s) in het verpleeghuis.

De fatbike is niet het enige gevaar in het verkeer

In dit verband moet mij nog iets anders van het hart. Er wordt veel, en terecht, gewaarschuwd voor het gevaar van de oprukkende fatbike op het fietspad. De fatbike is het ideale voermiddel voor de luie, vette mens. Toch mogen we de fatbike niet het enige gevaar op het fietspad noemen. Wat te denken van de elektrische bakfiets, vaak bereden door toegewijde moeders met hun kraaiende kroost vóór zich in de bak? Die moeders kunnen in volle vaart en met royale bochten over de fietspaden zwieren, alsof ze zich van geen gevaar bewust zijn.

Onlangs werd ik op de zebra bijna geschept door zo'n moeder, toevallig juist op de plaats waar een bekende schrijver zijn zoon door een verkeersongeval had verloren. Met een voor mijn doen spectaculaire sprong kon ik me nog net in veiligheid brengen. In één opzicht was dat jammer. Het was zo'n aardige kop boven dit stukje geweest: 'Bakfietsmoeder doodt columnist.'

GENERATIETAAL

Daags na Pasen loop ik (63), in de supermarkt. De feestbroden zijn afgeprijsd en omdat ik de tekst op de verpakking niet goed kan lezen, spreek ik een jonge medewerker aan: „Kun jij voor mij kijken of er spijs zit in dit brood?” Hij kijkt verschrikt, kijkt naar het brood, naar mij, naar het brood en vraagt dan „Vroeg u nou spais?” „Ja, wil je even kijken?” Hij leest dan voor „Zonder spijs”. Ik bedank en leg het bood in mijn wagentje. De volgende dag vraag ik bij een jongere collega na wat spais (spice) ook al weer is. Het antwoord: synthetische cannabis.

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

Rietje v.d. Hengel

FOKKE & SUKKE
KIJKEN OP DE KALENDER

ALTIJD IS ER WAT NOU WEER DAG VAN DE HAIKU

NOOIT EEN KEERTJE RUST

RGvT

nrc > puzzels

CruX: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

9		3						
					2	3		
4			5			6		7
								8
7								
3				6	7	9		
				7	5	4		9
			6			2		
					9			

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

3	1	9	6	7	8	5	2	4
5	8	4	1	3	2	9	7	6
2	7	6	5	9	4	3	1	8
4	2	3	9	1	5	8	6	7
8	5	7	2	6	3	1	4	9
6	9	1	8	4	7	2	5	3
9	6	2	7	8	1	4	3	5
7	4	5	3	2	9	6	8	1
1	3	8	4	5	6	7	9	2

Liegen als een ooggetuige

**BRIEVEN VAN CICERO
VOOR HET EERST
INTEGRAAL IN HET
NEDERLANDS VERTAALD**

PAGINA C4-5

Cultuur

BOEKEN

IN HET NIEUWS

ZAP

Thomas van Groningen in *Nieuws van de dag*. BEELD SBS6

Nog even en meningen zijn niets meer waard

Ik zat toevallig op haar Instagram te kijken”, zei Victor Vlam. Half weggezakt in de bank krabbelde de kijker thuis nu toch een beetje overeind. Het gesprek in *Nieuws van de dag* (SBS6) was woensdagavond niet heel veelbelovend begonnen toen presentator Thomas van Groningen zich tot zijn gast wendde met de woorden: „Jij wil nog iets zeggen over de NOS.” Dat kon eigenlijk maar één kant opgaan. „Ik vind in toenemende mate dat ik me erger aan de NOS”, zei Victor Vlam, daarmee de indruk wekkend dat Victor Vlam nu, naast al zijn andere functies, ook nog Victor Vlam-watcher was geworden.

Een schoonheidslaapje op de bank leek dus een redelijke en aantrekkelijke optie, maar toen kwam die zin: toevallig op iemands Instagram kijken. Het was nooit in me opgekomen dat je dat bij toeval kon doen. Zo iets opent deuren. De keren dat je na middernacht per ongeluk een foto hebt gelijkt van dat ene kring met die wespenantenne van wie je sterk vermoedt dat ze tegenwoordig je favoriete ex aan het daten is - daar hoef je dus helemaal geen ingewikkelde verklaringen voor te bedenken. Als je ooit de vraag krijgt waarom je überhaupt naar haar Instagrampagina zat te loeren, dan antwoord je gewoon: „per toeval”.

Eindelijk had Victor Vlam goud in handen, maar hij zag het zelf niet in. Hij was alweer doorgestoomd naar wat volgens hem de pointe was van dit verhaal: Victor had ontdekt dat een nieuwslezer een Instagrampost van een *Volkskrant*-cartoonist had gelijkt. Dit betekende dat de NOS links was, en progressief, en al die vieze dingen. Er moesten actief rechts-conservatieve mensen worden geworven om te werken bij de NOS. „Ik denk dat je gelijk hebt”, zei Thomas van Groningen.

T eleurstelling in de huiskamer. Dit waren oude meningen, opgewarmd in de magnetron en geserveerd als *hot takes*. Diezelfde avond zou Mona Keijzer aanschuiven bij *Pauw & De Wit* (BNNVARA) en zij zorgde maanden geleden al voor ophef door de NOS te verwijten een propagandakanaal van Hamas te zijn. Het voelde verdrietig en een beetje wanhopig dat Victor Vlam-watcher Victor Vlam nu nog probeerde om spannende televisie te maken van deze mening, maar het moet ook moeilijk zijn om nog nieuwe controversiële meningen te bedenken. De concurrentie is moordend.

Enkele voorbeelden: op maandag- en dinsdagavond had Wierd Duk al aan de *Nieuws van de dag*-desk gezeten om opinies te recyclen over woke, islamisering en Kati Piri. Dinsdagmiddag kwam *Ongehoord nieuws* - tegenwoordig gepresenteerd door een voormalig AstroTV-presentatrice - met een item over hoe je succesvol naar Rusland emigreert, want daar is het stiekem veel beter dan hier. En Leon de Winter tweet nu soms van ellende dingen als: „Rick Nieman @WNLopZondag: je had mij moeten uitnodigen om over die beelden van de Iraanse school te praten.” Nu ben ik geen econoom, maar de conclusie lijkt me helder. Op tv is sprake van meningflatie. Nog even en die meningen zijn niets meer waard.

Valt dat nog een beetje recht te trekken? Woensdagmiddag kwam in *Tijd voor MAX* een plan aan bod waarmee de Tweede Kamer een soortgelijk probleem wilde aanpakken, maar dan online. Als dat plan doorgaat, moeten influencers die advies geven over gezondheid, voeding of geld in hun posts vermelden dat ze geen expert zijn op die gebieden. Met hashtags als #NietDeskundig, #GeenDiploma of #GeenExpert zou de stortvloed aan waardeloze meningen een beetje moeten worden gestelpt. Zo'n hashtag zou ook best onder in beeld passen als Victor Vlam, Wierd Duk of Leon de Winter aan het woord zijn. En voor een dag of twee levert dat ook weer spraakmakende televisie op - tot de kijker ook hieraan is gewend.

Amber Wiznitzer

INTERVIEW AHMED MARCOUCH BURGEMEESTER ARNHEM

‘Hoe erg je iets ook vindt, begrenzen moet via de wet’

Burgemeester Ahmed Marcouch ziet geen wettelijke basis om concerten van Kanye West te verbieden.

Ömer Tuzkapan

AMSTERDAM.

Het VK annuleerde het visum van de Amerikaanse hiphopartiest Kanye ‘Ye’ West, op basis van zijn racistische en antisemitische uitspraken. De rapper gooide zelf de handdoek in de ring door zijn concert in Marseille „tot nader order” uit te stellen, nadat de Franse Minister van Binnenlandse Zaken gezegd had „zeer gemotiveerd” te zijn een inreisverbod in te stellen. De burgemeester van Marseille had eerder al aangegeven dat West „niet welkom” was.

Yestaat geboekt voor twee shows in het Arnhemse Gelredome, op 6 en 8 juni. Een Kamermeerderheid vroeg Minister van Asiel en Migratie Bart van den Brink te onderzoeken of Nederland West de toegang kon ontzeggen. De minister ziet daar geen juridische basis voor. Ye deed tot vorig jaar nog tal van racistische en antisemitische uitspraken. Daarvoor bood hij begin dit jaar zijn excuses aan, hij wijdt het gedrag aan een bipolair stoornis.

Burgemeester Ahmed Marcouch is verantwoordelijk voor de vergunning van de concerten. Hij ziet net als de minister geen juridische gronden voor een verbod, vertelt hij telefonisch. „Kamerleden zijn bij machte om wetten te maken, dus in plaats van voortdurend allerlei berichten op X te zetten, kunnen ze ook gedragingen die ze onwettelijk vinden bij wet begrenzen.”

U noemde de uitspraken van West walgelijk. Is het optreden van deze artiest de politieke ophef waard?

„Die uitspraken die hij heeft ge-

Ahmed Marcouch. FOTO BRAM PETRAEUS

daan, doen heel veel mensen pijn en verdriet. Als hij komt optreden voelen mensen dat. Is dat het waard? Dat zou je eigenlijk aan de organisatie moeten vragen.”

Wat is uw verantwoordelijkheid als burgemeester?

„Binnen de kaders van de wet hoort de burgemeester geen oordeel te vellen over de inhoud van een culturele activiteit. Dat gaat over vrijheid van meningsuiting. Waar ik naar kan kijken zijn de vergunningsaanvragen voor de twee concerten. Die zijn *as we speak* in behandeling. Dat gaat onder andere over veiligheid en de openbare orde. Als de organisatie voldoet aan de eisen van de vergunning, dan hebben wij die vergunning gewoon te verlenen.

„Als je racistische en antisemitische uitspraken doet is dat nu al strafbaar. Maar dan moet hij ze wel eerst doen. Nu gaat het over iemand die in het verleden iets gedaan heeft, en om die reden niet naar Nederland zou mogen komen. Daarvan heeft de minister terecht gezegd: daar is geen juridische basis voor.

„Ik heb eerder een brief naar het Kabinet en de Tweede Kamer gestuurd, niet over deze specifieke casus, dat bepaalde gedragingen zouden moeten worden begrensd.”

Was dat naar aanleiding van de Koranverbranding in uw stad?

„Ja. Hoe walgelijk je een daad ook vindt, als je iets wil verbieden doen we dat door te begrenzen met de wet.”

Is er sprake van willekeur in het verzoek van Kamerleden om Ye alsnog te weren?

„Ik constateer dat Kamerleden iets willen en de minister ergens toe oproepen, terwijl de minister zegt ‘Ik heb geen wettelijke basis om die man de toegang te ontzeggen’. Als de minister na alle verontwaardiging en oproepen vanuit de Kamer tot die conclusie komt, dan moet je niet nog eens gaan roepen dat iemand niet mag komen. Dan moet je een wettelijke basis creëren zodat de minister dat soort dingen kan doen.”

Ondermijnt het uw positie als burgemeester als Kamerleden dit zeggen?

„Nee, maar het creëert wel verwachtingen in de samenleving die de uitvoerende instituties niet waar kunnen maken. Je moet uitkijken dat het geen desinformatie wordt en dat het idee ontstaat dat de burgemeester of de minister iets kan doen, wat helemaal niet kan in onze democratische rechtsorde.”

Een breed gedragen oproep tot overheidsingrijpen op een cultureel podium. Verrast u dat?

„Nee, we hebben het in het verleden natuurlijk vaker gezien. Het was ook zo bij bepaalde predikanten in het verleden, en bij een rechts-extremistische politicus die in Amsterdam zou komen spreken. Bij de Ramadan Expo in Utrecht heeft het vorige kabinet zich hard gemaakt om predikanten de toegang tot Nederland te ontzeggen. Daar was de rechter het uiteindelijk toch niet mee eens.

„Ik ben er ook content mee dat je in onze rechtsstaat als burger niet afhankelijk bent van de willekeur van een burgemeester of welke autoriteit dan ook. Dat de wet leidend is.”

Het Zilvermuseum in Doesburg wil na de kunstroof in januari graag door. Maar de Martinikerk waar het museum zit, twijfelt vanwege de veiligheidsrisico's.

Majda Ouhaji

DOESBURG

De vitrines van het Zilvermuseum in Doesburg zijn leeg, de lichten zijn uit. Tegen de muur staan wat panelen met informatie over voorwerpen die er niet meer zijn. Het museum is in januari dit jaar beroofd van bijna de gehele collectie en kan nog niet open. Direct na de roof toonde de stichting achter het kleine museum zich strijdbaar: het museum ging door, er zou een nieuwe collectie komen.

Maar dat blijkt in de praktijk niet zo makkelijk te regelen. Kan het Zilvermuseum überhaupt door op de huidige locatie, in de Grote- of Martinikerk? Zo ja, in welke vorm? En zo niet, wat dan?

Het museum bevindt zich op een verhoging in de enorme kerk in Doesburg. Een paar maanden geleden was de vloer bezaaid met glasscherven en vertoonde de deur naar de kerktoeren inbraaksporen. Nu is het toeristenseizoen begonnen, de kerk weer open en druppelen voorbijgangers binnen om het gebouw te bekijken of te luisteren naar het orgel. Maar een verdieping omhoog, om naar het zilver te kijken, kan nog niet.

Het Zilvermuseum is statutair verbonden met de protestantse gemeente Angerlo-Doesburg. Na de inbraak, toen het museum een crowdfundingactie organiseerde, werd er even een stapje teruggedaan, zegt Marian Grandia, voorzitter van de Kerkenraad. „Er is in de kerk ingebroken, dit heeft ook impact op onze kerkelijke gemeenschap. We moesten eerst kijken: wat is hier gebeurd?”

Zorgen over de veiligheid

De Martinikerk heeft zo'n tweehonderd vrijwilligers, een groot deel daarvan is al op leeftijd. Zij maakten zich na de inbraak zorgen over de veiligheid in de kerk. En dan, zegt

Bestuurslid Sietske Annevelink-Schurer (l) en Marian Grandia, voorzitter van de Kerkenraad. FOTO ERIC BRINKHORST

REPORTAGE KUNSTROOF

Het Zilvermuseum wil door, maar hoe doe je dat als de collectie gestolen is?

Grandia, vraag je je toch af of er wel goed is nagedacht over het risico van een Zilvermuseum in de kerk.

Het belangrijkste nu is dat er gekeken wordt naar de beveiliging, zowel van de kerk, de kerktoeren als van het museum. Een extern bedrijf doet op dit moment onderzoek naar de beveiligingsmogelijkheden. Grandia: „Wat moeten we doen om te zorgen dat het veilig is? En daarna kunnen we kijken naar wie daar verantwoordelijk voor is,

wie de technische maatregelen en de verzekering betaalt.”

Het Zilvermuseum wil graag door op de huidige plek, vertelt bestuurslid Sietske Annevelink-Schurer. Maar de kerk is daar wat terughoudender in. Het kan namelijk best zijn dat nieuwe plannen kostbaar zijn of veel van de vrijwilligers vragen.

Annevelink-Schurer blijft echter optimistisch. Het Zilvermuseum heeft al verschillende ideeën voor

de toekomst. De opgezette crowdfunding is bedoeld om een nieuwe collectie aan te schaffen, een die ook weer gerelateerd is aan Doesburg. Het Zilvermuseum vertoont de veel zilveren mosterdpotjes, omdat de stad bekend staat om zijn mosterd. „We zijn druk bezig om een nieuwe collectie op te bouwen. Maar we kunnen nog niet zeggen wanneer we die kunnen laten zien. Of waar. We hopen wel in de kerk, want dit is een heel fijne plek.”

op een goede organisatie. Voor de kerk is het Zilvermuseum niet per se een grote trekker. Het gebouw trekt zo'n 30.000 bezoekers per jaar. Ongeveer 2.000 daarvan gaan ook naar het museum. Grandia tegen Annevelink-Schurer: „Julie liften ook mee op de bekendheid van onze kerk.” Ze vervolgt: „Ik bedoel dat niet vervelend, maar het is niet zo dat er een massa komt speciaal voor het Zilvermuseum, waar de kerk voordeel aan heeft. Het is eerder andersom. Het Zilvermuseum kan meeliften op een ongelooflijk goede organisatie.”

Gestegen zilverprijzen

Voordat het Zilvermuseum in de kerk gevestigd was, is er ook al eens in de kerk ingebroken. Toen was er alleen schade, omdat er in het gebouw zelf weinig waardevolle spullen zijn. Door het zilver zijn die waardevolle spullen er wel, zeker met de gestegen zilverprijzen. Grandia: „En door de publiciteit na de roof staat het ook erg in de aandacht. Dus nu moeten we er met zijn allen voor zorgen dat het verantwoord blijft.”

Een andere locatie heeft het Zilvermuseum nog niet in gedachten, zegt Annevelink-Schurer. „We hoeven niet helemaal afhankelijk te zijn van de kerk, al willen we hier graag blijven. En stel dat het niet lukt, dan moeten we verder kijken.” Ideeën heeft het bestuur in ieder geval genoeg. Een pop-up in een ander museum behoort tot de mogelijkheden. En ondertussen willen ze op sociale media zichtbaar blijven, onder meer door het delen van verhalen.

Na de inbraak, en de vele media-aandacht, kwam er van verschillende kanten hulp. In mei krijgt het museum een symposium over adel en zilver aangeboden door de Werkgroep Adelsgeschiedenis. De opbrengsten daarvan gaan naar het Zilvermuseum.

Vooralsnog is er niemand aangehouden en ook zijn er geen objecten teruggevonden. Annevelink-Schurer: „Een aantal mensen heeft een lijst met wat vijf tentoongesteld hadden. Zij struiven het internet af om te kijken of ze daar wat kunnen vinden. Maar nog niks. Het is misschien goed verstoppt of ze hebben het omgesmolten. Ik ben ervoor gewaarschuwd dat het dertig jaar kan duren voor ze weer opduiken.”

Zangeres Anohni veroverd in Carré

Recensie Pop

Anohni. Gehoord: 15/4 Carré, Amsterdam. Herhaling: 16/4 aldaar. Info: carre.nl
●●●●○

Hester Carvalho

AMSTERDAM

Anderhalf uur staat Anohni bijna op bewegingloos op het podium. De zangeres heeft schouderlang blond haar, draagt een zwarte jurk met sleep. Iedere keer dat ze haar mond opent, ontstaat er een

klank die niet verwacht werd. Iedere lettergreep ontwikkelt zich organisch tot een wolk van emotie en schoonheid die boven de hoofden van het publiek blijft hangen. Tot het gemoed verzadigd is door ontroering. Als het concert stopt en Anohni vertrekt, kan het publiek niet ophouden met juichen. Nog even komt ze terug en zwaait.

Het concert van Anohni, met de titel *Wilderness*, is een uitzonderlijke ervaring. Wat zou, na optredens met het Metropole Orkest, met perfoemancekunstenaar Marina Abramovi, ook allemaal in Carré, Amsterdam, nu haar stijl zijn? Het

nieuwe hoofdstuk blijkt te worden gekleurd door jazz-accents.

Muzikanten zijn pianist Gaël Rakotondrabe, gitarist Leo Abrahams en percussionist-drummer Chris Vatalaro. Die laatste voert hier een eenpersoons guerrilla: Anohni's hemelse zang en de lieflijke piano worden geregeld doorbroken door zijn donderende knallen en klappen, of nerveuze getik.

Hij vormt steeds een dreiging, gezeten vlak voor het grote achtergronddoek waar een film wordt getoond van drijvende zwanen op donker water. Hun witte vormen zijn nagenoeg de enige lichtbron

het publiek met emotie, schoonheid en donderslagen

Anohni op het Deense Roskilde Festival in 2025. FOTO RITZAUS SCANPIX/ANP

op het podium. Voor Anohni is persoonlijke ontbeemding hetzelfde als maatschappelijke ontheemding en de verloochening van milieu en natuur. Ze vertegenwoordigt alles en iedereen die miskend wordt of zich zo voelt, van de bijen tot transmensen tot het koraalrif. Ze weet hoe het is: „*I never felt a part of this world*” zingt ze in openingsnummer ‘You Are My Enemy’. Er is ook een van tevoren opgenomen speech te horen, uitgesproken door een robotachtige stem, over creativiteit als oplossing voor ‘je afgesneden voelen’.

Dat de Brits-Amerikaanse

Anohni een speciale band heeft met Amsterdam waar ze als kind een jaar woonde, bleek al uit de samenwerking met het Holland Festival in 2023. Het prachtige ‘I Don't Love You Anymore’ sluit ze hier af met een hartgrondig ‘godverdomme’, het enige woord dat ze tegen de zaal spreekt - het maakt meer indruk dan de robotspeech.

Haar repertoirekeuze is onverwacht, het oude ‘Blood On The Door’, een samenwerking met Jamie Saft, en van het album *I Am a Bird Now* (2005) speelt ze alleen het korte ‘What Can I Do’. ‘The La-

ke’, met tekst van Edgar Allan Poe, klinkt somber; ‘Hopelessness’ ondanks het onderwerp daarentegen luchtig.

De covers zijn juist verrassend bekend: ‘Perfect Day’ van Lou Reed, ‘I Was Young When I Left Home’ van Bob Dylan en de *traditional* ‘Sometimes I Feel Like A Motherless Child’. Beschermer Lou Reed - die er ooit voor zorgde dat Anohni een platencontract kreeg - zal tevreden zijn geweest met de veelzijdige Nina Simone-achtige zang, waardoor ‘perfect’ vele interpretaties krijgt: cynisch, vreugdevol, duister.

MICHEL KRIELAARS

In 1914 was Stefan Zweig een fanatieke nationalist

In zijn wedijver met Engeland en Frankrijk snakte de Duitse keizer Wilhelm II naar overzeese koloniën en gebiedsuitbreiding in Oost-Europa. Ook vreesde hij voor een Frans-Russische omsingeling als het tot een conflict met dat bondgenootschap zou komen. Na de moord op de Habsburgse troonopvolger in Sarajevo bood zich voor Wilhelm dan ook een kans aan om een preventieve oorlog tegen zijn neef Nicolaas II te beginnen. Het was nu of nooit, want Rusland was zich steeds zwaarder gaan bewapenen en zou in de nabije toekomst mogelijk niet meer te verslaan zijn.

Vrijwel iedereen ging er in 1914 nog van uit dat die oorlog zo'n twee weken zou duren. In het kamp van de Duitsers en Oostenrijkers stond menig gezaghebbende intellectueel dan ook te juichen van patriotisme. Behalve voor Thomas Mann, die zijn lofzang op het krijgsgewoel als morele reiniging in een vuistdik essay goot, gold dat ook voor de eerder zo vredelievende Stefan Zweig.

In eerdere jaren had de wereldberoemde schrijver zich nog een ijveraar voor een verenigd Europa getoond. In zijn in Braziliaanse ballingschap geschreven en postuum uitgegeven memoires *De wereld van gisteren* (1942) zou hij dat nog eens benadrukken.

Vrijwel iedereen ging er in 1914 nog van uit dat die oorlog zo'n twee weken zou duren

Dat de waarheid een tikkeltje anders was, lees ik in Bart Slijpers *Zwijgen is nu een misdaad. Toonaangevende Europese schrijvers tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Zweig komt hieruit naar voren als een fanatieke nationalist, wat Slijper opmaakt uit diens dagboeken en krantenartikelen uit de jaren 1912-1918, waarin zelfs de Duitse oorlogsmisdaden in België worden goedgepraat. Zweigs bezoek aan een Franse bioscoop in 1913, samen met de bevriende Franse schrijver Romain Rolland, kan een rol bij zijn ultranationalisme hebben gespeeld. Toen op het filmscherm keizer Wilhelm verscheen, liet het publiek in de zaal zo'n afkeurend gefluit en stampvoeten horen, dat de francofiële Zweig zich rotschrok.

Iemand als Romain Rolland was allerminst verbaasd over die commotie: „We zijn in een tijd van massa-emoties, van massahysterie beland, waarvan we helemaal nog niet kunnen overzien hoeveel agressie er in een oorlog van kan uitgaan.” Je zou bijna denken dat het over het heden gaat.

Slijper geeft in zijn boek een beknopt college literatuurgeschiedenis over die periode van grote intellectuele verwarring. Aan de hand van Zweigs wedervaren komen bovendien veel van mijn favoriete schrijvers uit die tijd voorbij, van Joseph Roth en de gebroeders Mann tot Marcel Proust, Konstantin Paustovski en Roger Martin du Gard. Dankzij Rolland is zelfs een belangrijke rol weggelegd voor de pacifisten Frederik van Eeden en Frans Masereel.

De conclusie die Slijper trekt is dat die schrijvers, ook al zat een deel van hen aanvankelijk op het verkeerde spoor, als geen ander de waanzin hebben laten zien waarin de wereld zich in 1914 had gestort. Bovendien bewijst hij dat hun teksten nog altijd de moeite waard zijn. Al was het maar om dat er in sommige opzichten helemaal niets is veranderd.

De grote Cicero was altijd met zichzelf bezig

BRIEVEN De Romeinse politicus, filosoof en literator Cicero wordt wel gezien als groot voorbeeld voor politici en als belichaming van de rechtsstaat. Maar uit zijn brieven, nu voor het eerst integraal in het Nederlands vertaald, ontstaat een heel ander beeld.

Door **David Rijser**

De Russische componist Dmitri Sjostakovitsj citeert in zijn memoires als Russisch gezegde 'Hij liegt als een ooggetuige'. Als dat op het eerste gezicht gezicht gezicht niet van toepassing lijkt, is het wel bij de overgeleverde correspondentie van de Romeinse politicus, advocaat, filosoof en literator Cicero (106-43 voor Christus), nauw betrokken ooggetuige van de overgang van Republiek naar keizerrijk in het antieke Rome, een cruciaal breekpunt in de geschiedenis van het Westen. Cicero's overgeleverde brieven zijn enige tijd geleden met een aantal antwoorden van zijn correspondenten voor het eerst integraal in het Nederlands vertaald.

De ruim 1.200 pagina's bieden een uniek gevarieerd en levendig beeld van het reilen en zeilen van de politieke elite in de eerste eeuw voor Christus, dat de geïnteresseerde lezer wekenlang aan zijn leesfauteuil gekluisterd zal houden (met Cicero in bed is ook vanwege het gewicht van de kloekke band minder aantrekkelijk). Omdat de overlevering ook antwoorden van wereldberoemdheden als Caesar en diens moordenaars Brutus en Cassius bevat, krijg je het gevoel slechts een handdruk verwijderd te zijn van karakters en gebeurtenissen die scholieren al 2000 jaar moeten memoriseren. En natuurlijk is daar Cicero zelf, op wiens gezag niet alleen vrijwel de gehele westerse traditie van welsprekendheid, recht en staatkunde rust, maar ook onze kennis van met name de latere fases van de Griekse filosofie.

Maar bij wie gaat lezen, begint al gauw ook iets te knagen. Want de auteur die je nu van dichtbij leert kennen, lijkt moeilijk te rijmen met het unieke gezag dat zijn werk sinds de oudheid terecht heeft uitgeoefend, en met het onversneden heldendom waar Cicero zelf zijn leven lang van droomde. Hoe verder de lezer vordert, hoe meer vragen er rijzen: was Cicero werkelijk zo ijdel en zelfingenomen als het lijkt wanneer hij zijn eigen lof zingt als redder van het vaderland en meest gezaghebbend staatsman? Als hij zich in de kaart laat kijken door te debiteren dat 'geen dichter of redenaar ooit iemand beter dan zichzelf vond'? Of als hij een collega-scribent omstandig verzoekt een monografie aan hem te wijden waarin de waarheid geweld aangedaan wordt en Cicero's heroïek schromelijk over-

dreven? Was hij werkelijk zo wankelemoedig als hij lijkt wanneer hij in brief na een jojo heen en weer stuitert tussen twee om Rome vechtende magnaten? De zee op gaat bereid om zo nodig heroïsch voor het vaderland te sterven, maar dan zeeziek wordt en terugkeert? Of zijn politieke adhesie in de burgeroorlog in vier maanden vijftien keer herziet? Gaf hij zich werkelijk zo makkelijk aan zelfmedelijden over, jammerend over onuitsprekelijk diepe misère waaraan alleen de dood uitkomst kan bieden - een stemming die een etmaal later alweer omslaat in triomfantelijk gekraai? Was hij werkelijk zo'n hypocriet dat hij Marcus Antonius per brief zijn diepste en meest welgemeende affectie betuigt en één van diens gewzonden vijanden kort daarop verwijft dat hij naast Caesar niet ook nog het excrement Marcus Antonius heeft vermoord? Of zo dom dat hij ervan was overtuigd dat hij de sluwste politicus die ooit is geboren, de jongeman die later keizer Augustus zou worden, om zijn ervaren en gewichtige vinger kon winden, hij, de grote Cicero?

Triomf als advocaat

Goed: het beeld dat uit de brieven naar voren komt, wordt enigszins vertekend doordat juist van de belangrijkste momenten van Cicero's carrière vrijwel geen brieven overgeleverd zijn. Van zijn eerste triomf als advocaat, bijvoorbeeld, de verdediging van een cliënt die het slachtoffer van de dictatoriale senator Sulla was; daarmee viel hij impliciet Sulla's radicaal senatoriaal-ellitaire schrikbewind aan. De achterliggende overwegingen van dat spectaculaire debuut als 'sociale' advocaat zouden met name zo interessant zijn geweest omdat Cicero's politieke keuzes later zo uitgesproken 'senatoriaal' zouden worden.

Cicero's eerste triomfen legden de basis voor een politieke carrière

De pagina's bieden een gevarieerd en levendig beeld van de politieke elite

die hem uiteindelijk tot het hoogste ambt, het consulaat, zou brengen: Cicero's *finest hour*, omdat hij als consul een samenzwering onder leiding van een ambitieuze, ongeduldige en populistische aristocraat, Catilina, wist te ontmantelen en zo naar eigen zeggen 'de republiek reddde'.

Maar ook Cicero's politieke ondergang: juist de on-constitutionele, want zonder procesgang voltrokken executie van de samenzweerders op gezag van consul Cicero gaf zijn tegenstanders na verloop van zijn ambtstermijn het wapen in handen om Cicero politiek uit te schakelen. Ook van deze door Cicero zelf 'niet zonder reden maar zonder einde gepezen' episode (zoals een tijdgenoot het formuleerde) bevat de collectie helaas geen brieven. We kennen alleen de 'publieke' versie uit Cicero's wel overgeleverde Catilinarsche redevoeringen nog.

Vat vol tegenstrijdigheden

Als iets, betoont Cicero zich een vat vol tegenstrijdigheden: zelfingenomen maar kwetsbaar, ontroerd maar ongenaakbaar, onuitstaanbaar maar verdwaasd. Petrarca zag in de veertiende eeuw al dat Cicero zichzelf en de wereld niet scherp kon zien, omdat hij niet kon zien dat die wereld niet om hem draaide. Misschien was het allemaal overcompensatie voor provinciale onzekerheid van iemand wiens talenten even torenhoog als zijn ambities waren, geboren in de ruige bergen rond Arpinum, 100 kilometer bezuiden Rome. Misschien ook zou dr. Freud raad hebben geweten: nooit durft Cicero op zijn emotionele verleden te reflecteren. Hoe dan ook, hij was onophoudelijk met zichzelf bezig - reden waarom, zo neem ik aan, de redactie de bundel de titel *Ik en Rome* heeft gegeven.

De man die in een lofdicht op zichzelf uitroepen, „O Rome, gezegend want wedergeboren dankzij mijn consulaat!” had het zelf kunnen bedenken. Bij al die gezichten van Cicero stoort het daarbij minder dat het brievenboek hier door verschillende classicis is vertaald, wier handen duidelijk verschillen in stijl en toon, soms overigens in flagrante tegenspraak met 'mijn' Cicero ('de limi' zie ik hem bijvoorbeeld niet uit zijn pen krijgen), of onnodig 'gewoon' (Alles goed met jou en het leger?), maar vaker soepel en soeverein, lucide ingeleid en altijd voorzien van summier maar efficiënte annotatie.

Cicero: Ik en Rome. Alle brieven. Red. Piet Gerbrandy en Daan den Hengst. Vert. Jan Bloemendal, Daan den Hengst, Vincent Hunink, Jip Lemmens, John Nagelkerken, Ramon Selles en Rogier van der Wal. Van Oorschoot, 1212 blz. € 125,-

Maar het interessantste aspect aan Cicero's correspondentie is toch Sjostakovitsj's spreekwoord, dat wijst naar het gevaar van de ooggetuige. Sinds de late oudheid werd Cicero's oeuvre als redenaar en moraalfilosoof in vele opzichten de belangrijkste en in sommige opzichten de enige bron voor de loop der gebeurtenissen die van de Republiek naar de keizertijd leidden. Toen Petrarca in 1345 in Verona een manuscript van Cicero's verloren gewaande brieven aan Atticus (Cicero's hartsvriend en belangrijkste correspondent) las, vond hij ze juist zo spannend omdat ze uit het leven gegrepen waren en als het ware 'live' verslag doen van iemand die in twijfel gevangen is, zoals Petrarca zelf zich ook voelde. Geschoeid op de leest van Cicero begon hij ook zijn eigen leven in brieven vorm te geven. Zo startte hij een traditie waarin autobiografie een essentiële rol speelt in het creëren van een publieke identiteit door politici en schrijvers. Samen met Cicero's reputatie op grond van zijn filosofische dialogen over wetten, staat, redenaar en 'sociale plichten', zorgde dit ervoor dat Cicero hét boegbeeld werd van de humanisten.

Daarna werd hij lichtend voorbeeld voor de reflecterende politicus: nachtkast-gezel van leiders, van Frederik de Grote tot Churchill. Een steunpilaar van het recht en hoeksteen van de rechtsstaat, die je dankzij zijn brieven haast een hand kon geven, maar uit wiens onzekerheden en miskleunen je ook troost kon putten, of bevestiging kon krijgen dat het narcisme dat zo veel politici eigen is heel goed samenging met vaderlandsliefde.

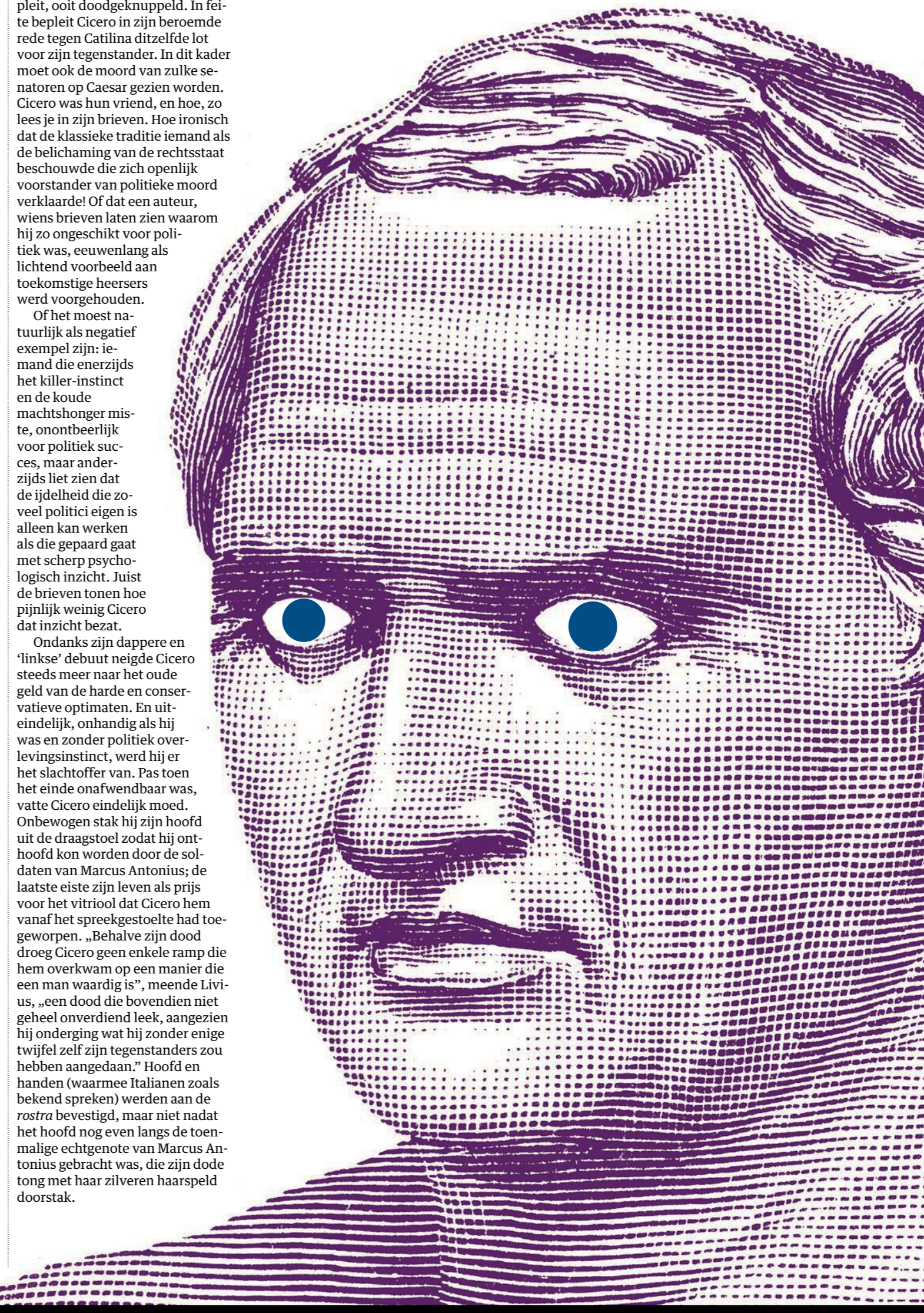
Moord om bestwil

Maar juist daar speelt het feit ons parten dat we de Romeinse geschiedenis al zo lang vrijwel uitsluitend door Cicero's ogen zien en daarom zijn visie vanzelfsprekend vinden. Want eigenlijk blijkt uit de brieven dat Cicero zelf minder gaf om de rechtsstaat waarvan hij als de ultieme kampioen wordt gezien dan je zou hopen. In toenemende mate zie je hem zich identificeren met de *boni* (in deze editie consequent wat stroef vertaald met 'loyal burgers'), de contemporaine aanduiding voor de 'gegoede', steenrijke en conservatieve grondbezitters in de senaat, die niets moesten hebben van populaire politici als Caesar, die als 'populist' op minder bedeelde Romeinen steunde, maar daarom ook rekening met ze hield. En wanneer populaire politici het te bont maakten, bediende die oude, zelfzuchtige aristocratie zich van het middel van politieke moord, zonder politiek mandaat, zonder constitutionele basis, alleen omdat men vond dat zulke politici naar 'tiranrie' streefden. Zo waren ook

de Gracchen, volkstribunen die voor landverdeling hadden gepleit, ooit doodgeknuppeld. In feite bepleit Cicero in zijn beroemde rede tegen Catilina ditzelfde lot voor zijn tegenstander. In dit kader moet ook de moord van zulke senatoren op Caesar gezien worden. Cicero was hun vriend, en hoe, zo lees je in zijn brieven. Hoe ironisch dat de klassieke traditie iemand als de belichaming van de rechtsstaat beschouwde die zich openlijk voorstander van politieke moord verklaarde! Of dat een auteur, wiens brieven laten zien waarom hij zo ongeschikt voor politiek was, eeuwenlang als lichtend voorbeeld aan toekomstige heersers werd voorgehouden.

Of het moest natuurlijk als negatief exemplaar zijn: iemand die enerzijds het killer-instinct en de koude machtshonger miste, onontbeerlijk voor politiek succes, maar anderzijds liet zien dat de ijdelheid die zoveel politici eigen is alleen kan werken als die gepaard gaat met scherp psychologisch inzicht. Juist de brieven tonen hoe pijnlijk weinig Cicero dat inzicht bezat.

Ondanks zijn dappere en 'linkse' debuut neigde Cicero steeds meer naar het oude geld van de harde en conservatieve optimaten. En uiteindelijk, onhandig als hij was en zonder politiek overlevingsinstinct, werd hij er het slachtoffer van. Pas toen het einde onafwendbaar was, vatte Cicero eindelijk moed. Onbewogen stak hij zijn hoofd uit de draagstoel zodat hij ont-hoofd kon worden door de soldaten van Marcus Antonius; de laatste eiste zijn leven als prijs voor het vitriool dat Cicero hem vanaf het spreekgestoelte had toegeworpen. „Behalve zijn dood droeg Cicero geen enkele ramp die hem overkwam op een manier die een man waardig is”, meende Livius, „een dood die bovendien niet geheel onverdiend leek, aangezien hij ondergang wat hij zonder enige twijfel zelf zijn tegenstanders zou hebben aangedaan.” Hoofd en handen (waarmee Italianen zoals bekend spreken) werden aan de *rostra* bevestigd, maar niet nadat het hoofd nog even langs de toenmalige echtgenote van Marcus Antonius gebracht was, die zijn dode tong met haar zilveren haarspeld doorstak.

Emma van Hooff: De waanzinpartituur. Atlas Contact, 222 blz. € 22,99
●●●●○

Kees van Beijnum: Hier komt de zon. De Bezige Bij, 528 blz. € 29,99
●●○○○

Debuutroman die voelt als begin van vlammend schrijverschap

EMMA VAN HOOFF In *De waanzinpartituur* word je onverbiddelijk meegenomen in de monoloog van een eigenzinnige vrouw. Van Hooff laat zien dat ze een groot taalgevoel heeft.

Door **Thomas de Veen**

Wie is er hier nou gek? Zij niet, vindt Am. Terwijl zij wel in een „gesticht“ tussen de „gestoorden“ zit, zoals ze zelf giftig opmerkt, en haar moeder doodleuk thuis. Ja, ze is misschien bijna gek gemaakt, geworden, maar haar moeder is het probleem, de aanstichter, de kwade genius die haar tot waanzin heeft gedreven. Met haar beschermdrang, de benauwende, bezitterige greep die ze altijd op haar dochter hield. Zij hield Am binnen, in het huis in de duinen waar hun voormoeders nog rondwaren, ver van de buitenwereld, van het leven.

Dat wil de 31-jarige Am duidelijk maken. Ze richt zich tot ons in een monoloog, waaruit de roman *De waanzinpartituur* van Emma van Hooff (1997) bestaat. „De waarheid is dat ik wil verklaren waarom ik hier zit, waarom ik hier mijn tijd verdoe door te luisteren naar het gezwam van die andere gestoorden. Hun woorden vlammen niet, er zit geen geheim in, er zit geen verbond met hun geest in“, aldus Am. Om geloofd te worden haalt zij in haar vertelling wél alles uit de kast: „Ik moet dieper afdalen, zie je, niet het sprookjesbos in zoals de andere gestoorden, niet Holle Bolle Gijs, niet mammië dit en pappie dat, maar de geest uit de verrotte boomstam trekken, het lijk leren liplezen.“

Zo hoog is ook de inzet van Emma van Hooff, die eerder van zich liet horen met de dichtbundel *Placebomans* (2022) en nu indruk maakt met een buitengewoon soevereine debuutroman. Ze laat met *De waanzinpartituur* zien dat ze precies weet wat ze doet, groot taalgevoel heeft, dat ze het vele dat ze te berde brengt heel goed kan doseren. Zo weet ze van Ams relaas iets te maken waarvan de hoofdpersoon geloofd dat ze ons ermee kan overtuigen, dat het niet onspoort, terwijl je als lezer er ook door uitgedaagd blijft worden: je kunt met evenveel

reden erin meegaan als eraan twijfelen.

Ligt het misschien toch aan Am zelf? Zo'n boomstamgeest of liplezend lijk staat niet op zichzelf: ze heeft de neiging zich te laten meevoren in haar eigen associaties, in het gothic sfeertje rond het duinhuis (na bij kliffen waar zelfmoordenaars zich af storten) of in vergelijkingen van zichzelf met Jezus - daardoor kun je haar een onbetrouwbare verteller gaan vinden. Maar het is niet alleen gekte die je leest: Am komt ook hooggevoelig en intelligent over, ze heeft nu eenmaal een eigenzinnig hoofd, en is het verboden dat haar verbeelding tot in hogere sferen opwiekt?

Slim en doortastend

En trouwens: wordt het niet eigenlijk *victim blaming* als je haar wantrouwt? De feiten, die door het relaas heen schemeren, lijken niet bepaald voor haar moeder te spreken. En slim en doortastend lijkt Am ook, met haar verteltempo dat meesleurt en vasthoudt, ze is er alert op als ze in haar grilligheid de regie dreigt te verliezen. In haar vertelling mag alles dan door elkaar lopen - herinneringen, een groepstherapieessie, associaties en dialogen, realisme en verbeelding, waan wellicht - maar toch duurt de verwarring nooit lang en houdt Am je in haar greep. Waardoor je ook steeds meer van haar gaat houden, of dat nu verstandig is of niet.

Van Hooffs trefzekerheid plaatst haar meteen naast illustere voorgangers, naast romans waarin je ook al zo onverbiddelijk in iemands mogelijk gemankeerde bewustzijn gezogel werd (*Clément E. Busken, Confrontaties, Mijn lieve gunsteling*). Bovendien maakt Van Hooff indruk met haar eigenheid: met de geesten die ze uit verrotte boomstammen trekt en de lijken die ze laat liplezen, met haar lef, haar (nét genoeg betuigelde) wildheid. *De waanzinpartituur* voelt als het begin van een vlammend schrijverschap.

Kees van Beijnum lijkt echt alles op te diepen wat hij zich herinnert

KEES VAN BEIJNUM Als zijn vader overlijdt, moet hij voor zijn moeder zorgen. Vijfhonderd pagina's lang geeft Van Beijnum nauwgezet weer wat hem overkomt.

Door **Judith Eiselin**

Leine Kees zat graag op schoot bij zijn moeder. Maar dat mag niet meer, dat kan niet meer, dat gaat niet langer sinds zijn vader plotsklaps is gestorven. Hij „moet nu groot en sterk zijn, vanaf nu komt de zorg voor haar leven en welzijn op hem aan. Datzelfde geldt voor haar eer.“ Een zware taak voor een achtjarige. Het blijkt hem, ook als hij ouder en nog ouder wordt, tot volwassen aan toe, geheel te verlammen. Deze Kees wil niets, behalve dus dat zijn moeder, die hij naar de ogen kijkt, weer gelukkig wordt. Hij kan daar actief eigenlijk niets aan doen, en zelf doet hij er niet toe.

„Onverbloemd autobiografisch“ is *Hier komt de zon*, de nieuwe, vuistdikke roman van Kees van Beijnum (1954), volgens de achterflap. Onverbloemd, vast wel, maar helaas ook oeverloos. Je krijgt de indruk dat Van Beijnum alles opdiepte wat hij zich herinnert, alles wilde vertellen en het wilde bewaren, veiligstellen tussen deze twee kanten. De hoofdpersoon, de jonge Kees zelf, is en blijft onmachtig. Natuurlijk is een kind gedwongen de enige ouder die hij heeft te volgen, maar in deze roman wringt het kleurloos-blijven. Hij hobbelt mee, als een soort aanhangwagentje, hij kijkt toe, ondergaat, verdraagt. Vijfhonderd pagina's lang geeft Van Beijnum weer wat hem overkomt. Dat is wel van alles, maar het zit niet of nauwelijks in de hoofdpersoon zelf. Er is geen ontwikkeling, geen spanningsboog. Het is een opsomming die te veel vergt van de lezer.

Er wordt wel een nauwgezet tijdsbeeld geschetst, van de jaren vijftig tot en met de jaren zeventig en van allerlei buurten in Amsterdam, maar ook dat komt je haast allemaal zo bekend voor dat het saai is, het leeft en sprankelt niet, maar kabbelt. O ja: ooit noemden kinderen vrienden van hun ouders 'oom' en 'tante', ook al was het geen familie. En Cruijff leek eerst een schriel jochie op het voetbalveld, en ach, hadden de Beatles toen en toen die en die hit en aha, aten kinderen toen zus en zo'n soort snoep of ijsje.

De moeder van de hoofdpersoon,

dochter van een kroegbazin, vrouw die in niets op doorsnee vrouwen lijkt, heeft sinds haar dertiende overigens wel een duidelijk doel. Haar „hardnekkig voor-nemen“ is „zich op een dag [...] uit de achterlijkheid [te] bevrijden, uit de armoede, uit de vulgariteit.“ Het lukk haar na veel omzwervingen, en nadat ze noodgedwongen alsnog in de voetsporen van haar moeder treedt en een hotel annex kroeg in de Warmoesstraat runt, daadwerkelijk om in Landsmeer een vrijstaande bungalow te betrekken met een zwembad en een Mercedes op de oprit. Het is een lange en dikwijls ego-centrische weg, vooral door haar keuze keer op keer voor foute mannen die haar onderuithalen. Waarna ze weer opkrabbelt. Kees staat erbij en kijkt ernaar, hij ziet het met lede ogen aan.

Geluksmomenten

Als hij eenmaal op de gymnasiumafdeling van een scholengemeenschap belandt, komt er een pietse meer spanning in zijn eigen verhaal. Zijn klasgenoten komen uit een heel ander milieu dan hij. Hij slaat algauw aan het spijbelen, ha, denk je, nu raakt hij op drift. Maar nee. Ook daar komt toch geen verdere ontwikkeling van.

Merkwaardig is het, hoe Kees op afstand blijft, terwijl je zijn leven zo nauwgezet volgt. De registrerende stijl is daar debet aan, het gebrek aan keuzes (alles wat voorvalt is even belangrijk), het vertelperspectief (de roman is in de hij-vorm geschreven), net als de tegenwoordige tijd waarin alles gesteld wordt. Kees „blijft weinig toeschietelijk“ staat er bijvoorbeeld, hij „trekt [zich] terug, [hem] rest weinig dan zich [...] te verzoenen.“ Ook geluksmomenten worden dat in woorden gevat: „Op woensdag, als hij moet trainen en op zaterdag, als hij thuis speelt, rijdt hij op zijn nieuwe fiets met drie versnellingen naar het sportpark. Een ongekende vrijheid, als hij met de draagriem van zijn sporttas in zijn eentje onderweg is, ervaart hij de ruimte [...]“ Je ervaart die vrijheid en die ruimte niet met hem, het blijft allemaal op afstand. En het gaat maar door.

Vergassing van ganzen. FOTO OLIVIER MIDDENDORP/ANP

Wat als je drie dagen lang niets hebt gegeten en je drijft langs een „deken van dode eenden“? „Ik breng de kale eend naar mijn mond, lijk aan de vochtige huid en moet meteen kokhalzen.“ In de tweede verhalenbundel van Michelle van der Kind, *Weertij*, komt heel wat absurds langs. Je kunt de bundel beschrijven als een collage verhalen over ogenschijnlijk normale mensen (een docent, een conducteur, een dochter, een geliefde, een moeder) die iets verontrustends voor de voeten geworpen krijgen en daar dan het beste van proberen te maken. Soms duikt de een op in het verhaal van de ander in een bijrol, maar de rode draad in alle vertellingen is het dreigende decor: er is een verouderd pension in de duinen en er is een gevaarlijk stijgende waterspiegel.

Weertij begint met het verhaal 'Toen het gebeurde was'. Aan het woord is een jonge vrouw die voor de grote overstroming treinconducteur was en nu door een ondergelopen wereld vaart. Honger en angst harden haar razendsnel: dit is de vrouw die aan de dode eend likt. Eerder stal ze een bootje onder de handen van de eigenaar vandaan, verzoop de parkieten die nog aan boord waren en besloot om een vrouw met een vijfjarig kind toch maar niet van een dak te redden, want er zouden zich meer mensen schuil kunnen houden. Tijdens deze post-apocalyptische tocht komt telkens haar oude werk als conducteur terug: je moet weerbaar zijn („vooral tijdens nachtdiensten reageren mensen agressief“), het is fijn om altijd een eindpunt te hebben en stiptheid is van groot belang.

Veel verhalen hebben als een sociaal experiment: wat gebeurt er met een mens wanneer er iets ingrijpends voorvalt? In het geval van de conducteur: wat doet iemand in een catastrofale

Voor de grote overstroming was ze treinconducteur

MICHELE VAN DER KIND De verhalen in haar tweede bundel voelen als een sociaal experiment: wat gebeurt er met een mens wanneer er iets ingrijpends voorvalt?

Door **Femke Brockhus**

chaos wiens handelen normaliter door een strakke spoorwegdienstregeling wordt bepaald? Zij blijft in beweging en begint te zingen. Dan nadert er een zinkende sloep met schreeuwende mensen (waaronder een baby). „Nu kan ik het goedmaken: de familie op het dak van de snackbar, mijn moeder, mijn zus, mijn neefjes. De parkieten.“ Maar haar overlevingsdrang blijkt heel gedegen: ze neemt geen risico. Het verhaal laat je achter met de vraag: mag je dat mensen kwalijk nemen? Is er empathie te voelen voor iemand zelf die geen empathie toont?

Groot insect

In *Weertij* worden allerlei typen ongemak opgevoerd: schaamte, schuld, twijfel, een verwachting niet of wel inlossen, bedrogen worden. Zo is er het verhaal waarin een jong meisje op weg is naar haar ontmoeting in de duinen achter het pension. Tijdens de fietstocht kruipt een windvlaag onder haar jurk en wordt haar weezin voelbaar, door alleen al de wind die haar onwenselijk aanraakt: ze is hier duidelijk nog niet aan toe.

In een ander verhaal is een vrouw erachter gekomen dat haar partner haar bedriegt. Ze ligt met migraine op bed in het pension, wanneer ze een groot insect op de muur gewaarwordt („ze weet niet zeker of deze soort wel bestaat“), die zich bovendien razendsnel vermeerderd („ze klitten samen tot een vlek“). Uiteindelijk wordt ze - o, horror - helemaal door de beesten overgenomen. De symboliek is hier interessant, die zorgt voor gelaagdheid: de omstandigheden, klein als de wind of groot als een insectenplaag, verbeelden op hun eigen manier een ondraaglijk ongemak.

Van der Kind is op haar sterkst wanneer de verhalen absurd zijn en er niet te veel wordt weggegeven. Zo lezen we in de 'De pas gearriveerden' over een zich haastende moeder en zoon, ze racen in hun Audi naar de haven om aldaar een „pas gearriveerde“ die in een bootje is aangekomen (mogelijk een klimaatvluchteling?) te confisqueren (ja, echt) en mee te nemen naar huis. „Leuk voor de katten“, dacht de zoon. Ze zijn net te laat: de laatste gearriveerde stapt met een stokbrood in zijn tas in een andere auto. Je kunt er

gemakkelijk een kritisch geluid in lezen, op de westerse, kapitalistische houding tegenover vluchtelingen (wat hebben wij eraan?), maar Van der Kind laat dat interessant genoeg impliciet.

De vorm van de verhalenbundel heeft een eigen dynamiek: je kunt het zien als sprintjestrekken. Er is weinig tijd om een verhaal op te tuigen, weinig ruimte om de lezer aan je te binden. De verhalen die het extreme opzoeken, zoals het absurdistische of post-apocalyptische, werken daarin goed. Het is jammer dat er ook verhalen tussen zitten die lauwtjes voortkabbelen en snel wegzakken; die bekijken niet zo. Wellicht komt dit omdat Van der Kind zich voornamelijk in de inhoud wil onderscheiden: ze kan interessante ideeën en sensaties in een verhaal van een paar bladzijden blootleggen, maar de stijl is wat afgemeten, hier en daar flets en niet zo spannend. Verhalen waarin niets groots of opzienbarends gebeurt, worden dan ook niet overeind gehouden door de stijl.

Wat een verhalenbundel óók tot een interessante leeservaring maakt, is dat je de afzonderlijke verhalen tegen elkaar gaat afzetten, en juist de overeenkomsten bij elkaar puzzelt. *Weertij* heeft een ambitieuze opzet, door het decor in alle verhalen een rol te laten spelen, bezien vanuit verschillende perspectieven, op verschillende momenten. De keuze om de verhalen in dit grotere geheel te laten passen, suggereert een samenhang. Maar dat werkt tegelijkertijd als een keurslijf: de ruimte dicteert de mogelijkheden en beperkt die. Wat precies de samenhang is, hoe het complete plaatje eruitziet, blijft in *Weertij* jammer genoeg vaag. Maar wanneer de chaos compleet is en het extreme decor een overtuigende, actieve rol aanneemt, toont Van der Kind zich vrij en komt er iets echt bijzonders op papier.

Michelle van der Kind: Weertij. Van Oorschot, 152 blz. € 22,50
●●●○○

Advertentie

Atman!

Bart Moeyaert
& Mark Janssen

‘Moeyaert bewijst met *Atman!* zijn meesterschap. Janssen kleurt het verhaal in met prenten vol verbeelding.’

Jury Woutertje Pieterse Prijs

WINNAAR

Koninklijk Concertgebouworkest

Een bijzonder nieuw seizoen

Kies nu voor een abonnement
2026/2027

Booking.com

MAGNUM
ICE CREAM COMPANY

ING

Global Partners Koninklijk Concertgebouworkest

Höganäs, Sweden. FOTO GETTY IMAGES

Claire Kilroy: Soldaat, Matroos. (Soldier Sailor) Vert. Lidwien Biekman. Nijgh & Van Ditmar, 254 blz. € 22,99

De baby in deze roman is een volwaardig personage

CLAIRE KILROY In fenomenaal pijnlijke passages beschrijft de Ierse schrijfster Claire Kilroy hoe een moeder voor een moeilijk kind zorgt terwijl de vader het af laat weten onder mom van „jij bent gewoon beter in die dingen“.

Door Roos van Rijswijk

bereiden terwijl Matroos, in de kamikazefase, de halve keuken en zichzelf afbreekt (echtgenoot: „hoe kun je nu rijst aan laten branden?“). Het is vreselijk en bij momenten (lucht!) ook geslaagde slapstick, bijvoorbeeld in een Mr. Bean-achtige passage waarin Soldaat iets met een wiebelend kind, een buggy, een regenzeitje en een paraplu moet doen. Of wanneer ze met hem op een wip zit en denkt: „Als ik mijn volle gewicht had ingezet, zou ik je de ruimte in hebben gelanceerd“ - je weet dat ze het wil.

Matroos is natuurlijk ook maar een kind. We volgen hem tot hij vier is. Soms apt Soldaat haar echtgenoot een foto van een lief moment. Ze krijgt altijd een smiley terug. Ze is moe. Ze is zó moe dat haar zware lijf, haar wanhoop, haar verwondering over het verlies van zichzelf, bijna overslaat op de lezer. Ze is zo moe dat ze haar kind achterlaat in een bos, om hem vervolgens,

Baby Matroos is wat men tegenwoordig een 'temperamentvol kind' zou noemen: een kind met driftaanvallen, dat niks lust en niks wil

blinde paniek, weer te moeten zoeken. Ze is zo moe dat ze waan niet van werkelijkheid kan onderscheiden - net zonde dat ze de lezer wel uitlegt hoe het eigenlijk zit. En tot overmaat van ramp, of juist verlichting, ontmoet de doodmoe Soldaat een oude vriend: een vader die, in tegenstelling tot haar echtgenoot, wél voor zijn kinderen zorgt: oeh lala. De loopgraven in, zullen wel!

Nederpopsong

Is de roman daarmee een jammerklacht over het moederschap, een aanval op een nutteloze vader? Niet helemaal; door de lullige ruzies tussen Soldaat en haar echtgenoot precies zo lullig op te tekenen, in bijvoorbeeld een fenomeenlijk pijnlijke Ikea-passage, is het ook een blik op haar eigen rol in de dynamiek. Wat ergens de zaak voor de lezer tamelijk frustrerend maakt. Waarom veranderen ze niet? Waarom

zitten ze zo vast in die clichématige rollen? Die frustratie is dan weer een kundig opgeroepen echo van Soldaats frustratie, die van haar echtgenoot tot (het zal eens niet) het patriërchaat reikt. Ze bijt haar kind toe: „Kleine meisjes zijn veel verbaalder dan hun mannelijke tegenhangers. Maar maak je geen zorgen, Matroos: jij gaat later meer verdienen dan die meiden.“

Het is jammer dat - zonder te veel te verklappen - haar snedigheid aan het eind van het boek ineens plaatsmaakt voor lyriek die ook op z'n plek zou zijn in een cheesy Nederpopsong: „Als de wind door de takken golft/ Maar de boom niet langer waakt over de kinderen/ al die schilderachtige kinderen...“

Als je die laatste paar pagina's buiten beschouwing laat is Soldaat, Matroos een mooi geschreven liefdesverklaring aan Matroos. Zij vertelt het verhaal van hun wording aan hem, spreekt hem direct aan. „Nou Matroos“, schrijft ze in de eerste alinea van de roman, „Daar zijn we dan weer, jij en ik in elkaars armen.“ Vaak spreekt ze tegen hem over „de baby“, alsof hij uit twee delen bestaat: het deel dat van haar is en het deel dat ze niet begrijpt, zijn onbereikbare drift. Matroos is door Kilroy's geweldige vermogen te vertellen een onvergetelijk en volwaardig personage - iets wat je niet vaak over boekenbaby's kunt zeggen. Je zou van hem gaan houden, net als Soldaat dat doet: „De aarde draait onder ons en alles is goed“, gaat de eerste alinea verder, „...voorlopig. Jij weet nog niet dat wat wij samen hebben tijdelijk is. Maar ik wel. Ik sluit mijn ogen en ik weet het.“ O, die verdorpe vergankelijkheid. Niet alleen zij verandert in iemand anders, maar ook Matroos verandert iedere dag weer, en allebei veranderen ze richting een onontkoombaar eindpunt, waarvan Soldaat alleen maar kan hopen dat zij daar eerder is dan hij.

Driftige pelgrims op weg naar het graf van Mozes

JITSCHAK SHAMI De enige roman van deze Arabisch-Joodse schrijver verscheen in 1927. Het is een uniek literair verslag van de jaarlijkse islamitische pelgrimage naar het graf van de profeet Mozes nabij de stad Jericho, een tocht die Shami zelf eens met Arabische vrienden ondernam.

Door **Lucia Admiraal**

Advertentie

'Die de confrontaties aangaat met zichzelf, kan de confrontaties aan met de wereld.'
Lees het in

WAARACHTIGHEID Een uitnodiging tot zelfbeleid

Essay over de kracht van eerlijkheid. Gebaseerd op de psychologie van C.G. Jung

Van Helen Gerretsen. Te verkrijgen via de boekhandel

Zie ook: www.helengerretsen.nl

Het bescheiden oeuvre van Jitschak Shami (1888-1949) neemt een opmerkelijke plaats in binnen de moderne Hebreeuwse literatuur. Als een in Palestina geboren, Arabischsprekende en in het Hebreeuws schrijvende jood, is Shami een buitenbeentje in de Hebreeuwse literaire canon.

Tegelijkertijd was hij een pionier van de vroege Hebreeuwse literatuur in Palestina, waar het moderne Hebreeuws als gesproken en literaire taal toen volop in ontwikkeling was. In 2004 werd hij door de Palestijnse Academische Vereniging erkend als een van de belangrijkste Palestijnse schrijvers van de twintigste eeuw. Daarom is het goed dat zijn boek nu voor het eerst in het Nederlands vertaald is.

Dat Shami zowel tot de Hebreeuwse als Palestijnse canon wordt gerekend, komt door zijn levensloop. Hij werd in de zuidelijke Palestijnse stad Hebron (al-Khalil) geboren als Jitschak Sarwi, zoon van een Arabischsprekende joodse zijdehandelaar uit Damascus en een Sefardisch-joodse, Ladino (Judeo-Spaans) sprekende moeder. De Arabische bijnaam van zijn vader, al-Shami (de Damascener of Syriër), koos hij later als schrijversnaam.

Rond Shami's geboortjaar woonden er in Ottomaans Palestina circa 17.000 joden, met name in de steden Jeruzalem, Hebron, Safad en Tiberias. De zionistische beweging die in Europa opkwam stond nog in de kinderschoenen.

In Hebron waar Shami religieus Hebreeuwstalig onderwijs volgde, joeg hij de

Islamitische pelgrims in Jeruzalem, onderweg naar het graf van Nabi Moesa. Foto gemaakt begin jaren twintig. FOTO COLLECTIE FRANK SCHOLTEN/UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK LEIDEN

rabbijnen tegen zich in het harnas met wereldse vragen. Op zijn zeventiende week hij uit naar Jeruzalem om een docentenopleiding te volgen. Hier maakte hij via vriendschappen met onder meer de schrijver Shmuel Yosef Agnon kennis met ideeën van de joodse verlichting en het zionisme. En hij begon proza te schrijven.

Als docent Hebreeuws en Arabisch maakte hij vervolgens een rondgang: hij werkte in de zionistische kolonies van baron Edmond de Rothschild, aan de joodse school van de Alliance Israélite Universelle in Damascus en in het Bulgaarse Plovdiv. Na de Eerste Wereldoorlog keerde hij terug naar Palestina, dat een Brits mandaatgebied was geworden.

Pelgrimage

Shami schreef zijn enige roman *De wraak van de vaderen* (1927) vanuit een samenleving waarin de strijd tussen zionisten en Palestijnen, onder de koloniale paraplu van het Britse mandaat, zich steeds gewelddadiger manifesteerde. Maar zionistische immigratie en de toen al asymmetrische strijd in Palestina speelt in zijn roman geen rol van betekenis.

De wraak is een uniek literair verslag van de jaarlijkse islamitische pelgrimage naar het graf van Nabi Moesa (de profeet Mozes) nabij de stad Jericho - een tocht die Shami zelf eens met Arabische vrienden ondernam. De vrome, vrijgeve en opvliegende protagonist Nimr Aboe as-Sjawarib krijgt de eervolle taak om vlagdrager te worden van de stoet uit de noordelijke stad Nablus. Shami schetst de voorbereidingen en het verloop van de pelgrimage, met aandacht voor de grootste en kleinste deelnemers. De tocht is een kakofonie van trotse mannelijke aanvoerders, derwisjen, jonge vrouwen, bedelaars, klinkende zwaarden, gezangen en wapperende vaandels.

Wanneer de verschillende stoeten uit Nablus, Jeruzalem en Hebron elkaar treffen, zorgen eerezucht en rivaliteit tussen de drie Palestijnse vlaggendragers tot een gewelddadige uitbarsting: Aboe as-Sjawarib doodt de aanvoerder van de Hebronieten. Vrezend voor wraak vlucht hij naar Cairo. Na een mislukte poging als straatverkoper brengt hij in Cairo zijn dagen door in armoede, hasjesj rokend en backgammon spelend, en steeds sterker hallucinerend.

Shami's beschrijving van de pelgrimage - die ruim de helft van het boek beslaat - ontvouwt zich alsof hij langzaam de natuur aanschouwt met beperkte dialogen en lange zinnen. Vertaler Ruben Verhasselt legt in het nawoord uit dat Shami's Hebreeuws heel zuiver is, zonder de voor die tijd gebruikelijke leenwoorden uit Europese talen (op één na: *haloetsinsiot*, „hallucinaties“).

Shami vergelijkt de menigte pelgrims, soms tot vervelens toe, met het dierenrijk. Ze zijn „als dringende schapen in een onweersbui“. Tijdens de lunchpauze klinkt het geluid van hun malende kaken „als het geruis van sprinkhanen in korenvelden“. Een „gebochelde verkoper van lupine en tuinbonen“ ziet eruit „als een aangeklede schildpad die op twee poten liep“. En derwisjen draaien rond „als zwermen bijen die met rook uit hun nest waren gejaagd“.

De archaische stijl en veelvuldige beeldspraak maken de eerste helft van de roman tot een trage leeservaring. Maar die past wel bij Shami's beschrijving van eeuwenoude tradities. Dit deel is met name boeiend in zijn historische context en vanwege de rijkdom van Shami's taalgebruik, maar vraagt ook veel van de lezer. De vaart komt er pas in met As-Sjawarib's sociale val en vlucht naar metropool Cairo, waar rijtuigen en auto's door de stad zoeven terwijl hij stoned en in zichzelf gekeerd wegwijnt op een schamel matrasje.

Shami lijkt niet alleen geïnspireerd te zijn

Jitschak Shami: De wraak van de vaderen. Vert. Ruben Verhasselt. Jurgen Maas, 191 blz. € 21,90

door West-Europese naturalistische literatuur, zoals de boeken van Émile Zola en Honoré de Balzac. Zijn werk heeft ook de dramatiek en actie uit de populaire historische romans van Jurji Zaydan (1861-1914), een in Beiroet geboren christen en pionier van de moderne Arabische literatuur en Arabisch nationalisme, die hij als scholier las.

De wraak van de vaderen is „een verhaal uit het leven van de Arabieren“ - zo luidt de ondertitel - en wordt verteld door een Palestijnse moslim voor een externe toehoorder: de lezers van het Hebreeuws. Deze etnografische, zo niet exotiserende blik blijkt al uit de eerste zin, waarin de verteller uitlegt dat de jaarlijkse pelgrimage in de lente en de bloesempriode valt. Ook maakt Shami gebruik van Arabische woorden en uitdrukkingen, en voegt her en der verklarende woorden en voetnoten toe.

De lezer blijft een buitenstaander: de sociale codes en rivaliteit tijdens de pelgrimage worden geobserveerd, maar de subtiliteiten daarvan niet uitgelegd. Al bij hun eerste ontmoeting waren de vlaggendragers „met een keten van traditie en allerlei gewoonteregels“ aan elkaar vastgeklonken en „behoorden hun persoonlijke gevoelens te verhullen en te verbergen“.

Het spanningsveld tussen Shami's afstand en nabijheid tot zijn onderwerp heeft de afgelopen eeuw tot uiteenlopende kritieken geleid. Volgens de Sefardisch-joodse schrijver Yehuda Burla kon Shami „lagen van het Arabische bestaan weergeven als een man die een handvol wei of room opschept.“ Maar de prominente Asjkenazische schrijver Joseph Haim Brenner bestempelde Shami's verhalen laatdunkend als folkloristische etnografieën; de Hebreeuwse literatuur moest zich volgens hem toeleggen op universele menselijke normen en het innerlijke leven.

Decennia later zou de Palestijnse schrijver Anton Shammas - die de roman *Arabesken* (1986) in het Hebreeuws schreef - *De wraak van de vaderen* omschrijven als de enige roman in de moderne Hebreeuwse literatuur waarvan de personages, landschappen en vertelstem allemaal Palestijns zijn. Maar hij dichtte het werk ook een oriëntalistisch karakter toe.

Scheidslijnen

Shami laat zich nog altijd moeilijk categoriseren. Hybride is hij alleen in het kader van de door de historische strijd in Palestina gecreëerde nationale tegenstelling tussen de Arabier en de Jood. *De wraak van de vaderen*, gesitueerd in Ottomaans Palestina, is een glimp uit een andere tijd, waarin die scheidslijnen nog niet zo scherp getekend zijn.

Dat de dagtocht naar het graf van Nabi Moesa voor veel Palestijnen in de huidige tijd schier onmogelijk is, door de Israëlische bezetting van de Westelijke Jordaanoever en de aldaar circa duizend opgeworpen checkpoints en wegversperringen, heeft Shami niet kunnen bevroeden. Noch dat zijn geboortestad Hebron zou verworpen tot het toonbeeld van apartheidspolitiek: honderden Israëlische kolonisten leven er momenteel onder bescherming van het leger tussen honderdduizenden Palestijnen, de laatste onder een keiharde militaire bezetting.

In 1929, Shami woonde inmiddels in Tiberias, braken er rellen uit in Hebron waarbij tientallen joodse Palestijnen werden gedood. Rond diezelfde tijd zakte hij weg in een terugkerende depressie. Hij week uit naar de noordelijke stad Haifa, waar hij in 1936 definitief zijn pen neerlegde. Door het toenemende geweld in Palestina was er volgens hem geen plaats meer voor een Arabisch-joodse schrijver: hij was een anachronisme geworden. Dat het geweld een eeuw later een genocidiaal dieptepunt heeft bereikt, maakt de Nederlandse publicatie van zijn gemarginaliseerde werk bitterzoet.

Anna Krijger: Geen mens meer in Gaza, gesprekken over waardigheid en troost. Querido, 224 blz., €22,99

Zoektocht naar menselijkheid in Israël en daarbuiten

NON-FICTIE Met *Geen mens meer in Gaza* biedt journalist en politicus Anna Krijger aan de hand van gesprekken met betrokkenen en waarnemers een andere blik op het conflict tussen Israël en Palestina.

Door **Dirk Vandenberghe**

Morele verwonding. Het constant sluimerend gevoel van onbehagen over wat er in Israël en Gaza gebeurt, en hoe de wereld zo iets kan toelaten. Anna Krijger zal wel niet de enige zijn die kampt met deze vorm van stress en frustratie over de eigen onmacht om iets te doen waarvan je denkt dat het meer uithaalt dan de zoveelste demonstratie tegen de oorlog. Krijger, in het vorige decennium enkele jaren freelancecorrespondent in Tel Aviv en Oost-Jeruzalem, wilde iets constructiefs doen.

Het resultaat is een boek dat grotendeels bestaat uit gesprekken over het Israëlisch-Palestijns conflict. Krijger ging op zoek naar stemmen die iets toevoegen aan wat we iedere dag lezen en zien in de media. Rode draad in de gesprekken is hoe we er toe kunnen komen om 'de ander' opnieuw als mens te zien, als een gelijke in plaats van als een vijand die erop uit is jou en je landgenoten te vermoorden. Het zijn gesprekken die troost moeten bieden, en een sprankeltje hoop op een waardiger toekomst.

Uiteraard volgen er geen pakkende antwoorden, maar de inzichten zijn vaak relevant. Zo is er een pakkend gesprek met Yonatan Zeigen, zoon van de vredesactiviste Vivian Silver die tijdens de Hamas-aanval van 7 oktober 2023 omkwam in haar woning in de kibboets Be'eri op vijfhonderd

meter van de Gazastrook. Hij wijst op de systematische, sluipende dehumanisering van alle Palestijnen door het Israëlisch bewind. Dat systeem zorgde volgens hem mede voor de monsterlijke aanval van 7 oktober, én voor de vergelding achteraf. „Wij hebben de omstandigheden gecreëerd die ervoor hebben gezorgd dat het monster naar buiten is gekomen. Dat was geen gegeven. Het is een systeem en het systeem moet goed werken om ook het goede in elkaar te kunnen zien.“

Geen alternatief

Zeigens opvattingen lijken vreselijk naïef in de nasleep van 7 oktober, maar hij ziet geen alternatief. Integendeel, als een systeem niet meer werkt, dan komt een leider op een bepaald moment wel tot het besef dat er een ander systeem moet komen, meent hij.

Maar op dit moment hebben Israël's en Palestijnen het vermogen om elkaar als mens te zien verloren, is evengoed een pijnlijke rode draad in het boek. Krijger ontmoet in Tel Aviv iemand die ze omschrijft als 'Vriendin van Vroeger', een jonge vrouw waarmee ze samenwerkte in een dierenasiel. „Ik vertrouw het leger en de Mossad. Wie ben ik om aan hen te twijfelen“, vraagt ze zich af. Zij verwijt Europa naïef te zijn. „Wij beschermen jullie tegen terrorisme. Terwijl jullie Israël allemaal haten.“ Krijger beseft maar al te goed dat deze voormalige vriendin is geher-

senspoeld door Israëlische propaganda, ze leeft ook mee als ze vertelt over de aanslagen van Hamas, ondervindt tijdens een bezoek aan Tel Aviv aan den lijve hoe het is om in een schuilkelder te moeten wachten tot een nieuwe aanval voorbij is, maar het besef groeit ook dat haar vroegere vriendin in een andere wereld leeft.

In een boek over zo'n actueel en beladen thema zitten onvermijdelijk passages die herhalen wat elders al eens werd geschreven of gezegd, zoals de discussies over (anti)zionisme en antisemitisme, over de rol van massamedia of het gebrek aan kennis van Europeanen over de geschiedenis en de achtergrond van het conflict. En de verwijzingen naar Krijgers werk voor de Partij voor de Dieren lopen hier toch een beetje verloren. Maar net zoals *Hipsters, baarden, martelaren* uit 2017 is dit een vlot geschreven boek dat zoekt naar waardigheid en verbinding in een wereld die bol staat van haat en geweld.

Verdienselijk is ook hoe Krijger meer dan eens de link legt naar ontmenselijking van bepaalde bevolkingsgroepen in Europa. Wij zijn niet vrij van vooroordelen die kunnen onttaarden in sluipende dehumanisering. Het is een waarschuwing tussen de lijnen. Wie iets wil doen met zijn moreel ongemak over gewelddadige conflicten ergens in de wereld, kan er ook beter voor zorgen dat het (verbale) geweld in eigen land niet escaleert.

Het 'vredesdorp' 'Wahat as-Salam/Neve Shalom, een dorp in Israël waar Joodse Israëliërs en Palestijnen uit vrije wil samenleven. FOTO MICHAL FATTAL

Petra Alkema: De Soldaat van Oranje ontmaskerd.
Leugens, slachtoffers en geheim. Bertram+deLeeuw, 352 blz. € 24,95
●●●○○

Van het heldendom van de 'Soldaat van Oranje' blijft in dit boek weinig over

WO II Oud-rechercheur Petra Alkema schetst in haar boek over Erik Hazelhoff Roelfzema, de 'Soldaat van Oranje', een ontluisterend portret van een opschepper en een avonturier die het niet zo nauw nam met de principes van de democratische rechtsstaat.

Door **Jeroen van der Kris**

Samen met Anne Frank en de leden van het koninklijk huis is hij zo'n beetje de bekendste Nederlander uit de Tweede Wereldoorlog: Erik Hazelhoff Roelfzema of te wel de 'Soldaat van Oranje'. Een boek, een film en een musical met die titel bereiken een miljoenenpubliek.

En nu is er *De Soldaat van Oranje ontmaskerd*, dat het beeld van Hazelhoff Roelfzema als oorlogsheld stevig onderuit haalt. *Leugens, slachtoffers en geheimen* luidt de ondertitel van het boek, geschreven door oud-rechercheur en privé-detective Petra Alkema. Jarenlang heeft zij zich vastgebeten in de 'zaak'. Als de forensisch onderzoeker die zij is, ontleedt ze het levensverhaal van Hazelhoff Roelfzema.

Om te beginnen op dinsdag 26 november 1940, als Rudolph Cleveringa, hoogleraar en decaan van de Universiteit Leiden, zijn beroemde rede houdt waarin hij protesteert tegen het ontslag van Joodse collega's. Volgens zijn autobiografie staat Hazelhoff Roelfzema die ochtend op het balkon van zijn studentenhuis, aan de overkant van het universiteitsgebouw. Gekleed in

een ochtendjas, een glas sherry in de hand, voelt hij dat er iets aan de hand is. Dan hoort hij gezang van de overkant: het 'Wilhelmus'. Hij zet zijn glas weg en gaat, twee coupletten lang, in de houding staan.

Zou het echt zo zijn gegaan, vraagt Petra Alkema zich af. En als Hazelhoff Roelfzema echt zo begaan was met het lot van de Joden, waarom was de rechtstudent dan niet zelf aanwezig bij de rede, zoals veel van zijn studiegenoten? „Een geantidateerde geloofsbrief?“, noemt ze de balkonscène, omdat ze denkt dat Hazelhoff Roelfzema het verhaal mooier gemaakt heeft dan het in werkelijkheid was. Want dat deed hij vaker.

Neem bijvoorbeeld het 'Leids manifest', zijn belangrijkste verzetsdaad. Na de rede van Cleveringa, en de studentenstakingen die daarop volgden, hebben de Duitsers de Leidse universiteit gesloten. Een paar maanden later, vroeg in de ochtend, plakt Hazelhoff Roelfzema met medestudenten posters aan in de binnenstad van Leiden met daarop een door hem geschreven tekst: „De Leidse Studenten, hunne tradities getrouw, na onderling over-

In de *fog of war* waren geruchten en roddels niet altijd van feiten te scheiden

Erik Hazelhoff Roelfzema (rechtsboven, kijkt omhoog in de camera) zit met vrienden en bekenden in de tuin van Morschingel 11 in Leiden, omstreeks 2 juli 1940. FOTO PRIVÉCOLLECTIE RUDOLF COUTINHO

leg, stellen hierbij hunne voorwaarden waaronder zij de heropening hunner Universiteit kunnen steunen en instaan voor het herleven eener ordelijke studentengemeenschap...“ Die voorwaarden zijn onder meer „hervatting der colleges geheel op ouden voet“.

Maar in het archief van de Gemeentepolitie Leiden vond Petra Alkema een proces-verbaal waaruit blijkt dat een economiestudent, Rudolf van

Weel, een week eerder al een pamflet verspreidde met een tekst die veel verder ging. Anders dan Hazelhoff Roelfzema noemt hij de Joden expliciet: „Nederlanders dulden geen pogroms en haten anti-semitisme. De Joden moeten zijn en blijven volle en gelijk-berechtigde staatsburgers!“ En: „Het fascisme gaat niet ten gronde, er moet actie tegen worden gevoerd.“ Van Weel verspreidde zijn pamflet ook aan het Rapenburg, waar Hazelhoff Roelfzema

woonde. Het ligt dus voor de hand dat hij zich door de economiestudent liet inspireren.

Het 'Oranjehotel' in Scheveningen

Enkele maanden later wordt Hazelhoff Roelfzema opgepakt als hij afscheid wil nemen van vrienden die op het punt staan Nederland te ontvluchten. Hij belandt in de gevangenis van Scheveningen, ook wel bekend als het Oranjehotel. Het Oranjehotel geldt als een soort keurmerk voor het verzet, omdat er nogal wat verzetsstrijders ziten. In *Het hol van de ratel slang*, een bundeling van verhalen van Hazelhoff Roelfzema die in 1969 in de *Nieuwe Revu* verschenen, schrijft hij dat hij na een maand wegens gebrek aan bewijs wordt vrijgelaten uit het Oranjehotel. In de drie versies van *Soldaat van Oranje*, die daarna verschijnen, is het nog maar 'een week' of 'zeven dagen'.

Op basis van getuigenissen na de oorlog concludeert Petra Alkema dat het hooguit drie dagen kan zijn geweest. Na zijn vrijlating ontvlucht Hazelhoff Roelfzema Nederland met een Zwitsers schip. In Londen komt hij terecht in een kliek rond koningin Wilhelmina en weet hij steun te vinden voor Contact Holland, het plan om met een snelle 'motor gun boat' spionnen en zendapparatuur af te zetten op het strand van Scheveningen. Doel is de communicatie te verbeteren tussen geallieerden en verzet. Het is dit wapenfeit waarop een groot deel van zijn

roem berust: in 1941 en 1942 vaart hij verschillende keren heen en weer.

Volgens Alkema stal Hazelhoff Roelfzema het plan voor Contact Holland van een andere Engelandvaarder, Bob van der Stok. Ze baseert zich daarvoor onder meer op verhoren voor een parlementaire enquêtecommissie na de oorlog. Helemaal nieuw is dit niet: ook op Wikipedia is te lezen dat Van der Stok het plan voor Contact Holland bedacht.

Petra Alkema beschrijft vervolgens gedetailleerd hoe zich rond koningin Wilhelmina een 'kongsij' vormt die de regering buitenspel zet bij de besluitvorming over Contact Holland. Wilhelmina zorgt er ook eigenhandig voor dat Hazelhoff Roelfzema de Militaire Wilhelms-Orde krijgt, ook al besluit de commissie die daarover gaat negatief. Overigens is Contact Holland een fiasco. Zo mislukt een poging om de sociaal-democratische voorman Wiardi Beckman naar Engeland te halen, wat deze uiteindelijk met de dood moet bekopen.

Mislukte staatsgreep

Fraai is het niet, het beeld dat oprijst uit *Soldaat van Oranje ontmaskerd*. Na de oorlog, in 1947, was Hazelhoff Roelfzema ook nog eens betrokken bij een mislukte staatsgreep van conservatieve figuren die het kabinet-Beel I ten val moest brengen, uit onvrede over het akkoord van Linggadjati waarin Nederland de republiek Indonesië erkende.

Onderdeel van dat (mislukte) plan was de moord op PvdA-voorman Koos Vorrink. Sytze van der Zee schreef hier al over in *Harer Majesteits loyaalste onderdaan* (2015).

En dan zijn er ook nog Hazelhoff Roelfzema's activiteiten voor de CIA. Waarschijnlijk was hij betrokken bij wapensmokkel voor de Republiek der Zuid-Molukken. En hij speelde een officiële rol bij Intertel, een tv-bedrijf dat in de jaren zestig Amerikaanse programma's in Europa verspreidde. Je zou dat propaganda kunnen noemen, en dat doet Alkema dan ook.

Wat houd je over als je het allemaal op een zeef legt?

Erik Hazelhoff Roelfzema was een opschepper en een avonturier. Iemand die zijn pr goed op orde had en de principes van de democratische rechtsstaat opzij zette wanneer dat zo uitkwam. Heel erg verrassend is dat laatste niet. Het is bekend dat de kring rond koningin Wilhelmina droomde van een nieuw Nederland met een kleinere rol voor het parlement en een grotere rol voor de vorstin met om haar heen verzetstensen als een soort nieuwe adel.

Op het oog wel spannend is een vondst waaruit blijkt dat er al tijdens de oorlog in verzetskringen twijfels waren over Hazelhoff Roelfzema. In 1942 verklaarde een andere Engelandvaarder, Jan Kist, die in Nederland contact had met de bekende verzetsgroep rond Gerit van der Veen, dat Hazelhoff Roelfzema naar Engeland was gevlucht „with the knowledge and consent of the Germans“. Er werd niks mee gedaan. Een bewijs dat Hazelhoff Roelfzema heulde met de vijand is het natuurlijk niet. In de *fog of war* waren geruchten en roddels niet altijd van feiten te scheiden.

Petra Alkema verdient lof voor het materiaal dat ze heeft verzameld, genoeg voor een goede biografie. Helaas is haar boek dat niet. Daarvoor slaat ze te veel zijpaden in, zoals in een lang hoofdstuk over het Engandspiel. Interessant, maar het leidt te veel af van het hoofdonderwerp.

En wat me al snel begon te storen was de verwijtende toon in haar verhaal. Dit is geen geschiedenisboek, maar een aanklacht. Als Hazelhoff Roelfzema's gevangenschap in het Oranjehotel na verloop van tijd opnieuw ter sprake komt, merkt ze op dat het slechts „drie daagjes“ waren - alsof het een schoolreisje was. En als zijn verrichtingen als oorlogspiloot ter sprake komen - hij vloog zogeheten *pathfinder*-missies met een Havilland Mosquito - merkt ze op dat dat toestel sneller was dan de Duitse jachtvliegtuigen en nauwelijks werd opgemerkt door de Duitse radars. Ze haalt er zelfs berekeningen bij waaruit zou blijken dat zijn kans om te worden neergeschoten tijdens 68 missies niet veel groter was dan de gemiddelde kans per jaar op een auto-ongeluk. Tsjja. Persoonlijk stap ik toch liever anno 2026 in een auto dan dat ik tijdens WOII een bombardementsmissie boven Duitsland moet uitvoeren.

Wie geïnteresseerd is in de persoon Erik Hazelhoff Roelfzema moet dit boek zeker lezen. Maar wie vooral zin heeft in een goed geschreven boek over de Tweede Wereldoorlog kan beter iets anders kiezen uit het ruime aanbod dat deze dagen in de boekhandel ligt.

Alkema denkt dat Hazelhoff Roelfzema het verhaal mooier gemaakt heeft dan het in werkelijkheid was. Want dat deed hij vaker

Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET MAARTEN VAN ROSSEM

De brombeer blijkt een optimist

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur - elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister elke vrijdag een nieuwe aflevering bij NRC en in alle podcast-apps

nrc

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV levert van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU AFLEVERING 3
IN JE FAVORIETE PODCAST-APP

FOTOGRAFIE JIMMY KETS

Terwijl de problemen met cocaïnesmokkel in België steeds groter worden, bouwt Flor Bressers een netwerk dat reikt tot de top van de internationale drugswereld. Hij werkt samen met de Braziliaanse drugsmakelaar Sergio Roberto de Carvalho en 'Bolle Jos' Leijdekkers, de meest gezochte Nederlandse smokkelaar. Maar dankzij de kraak van EncroChat krijgt de politie de organisatie in beeld en wordt een grootschalige operatie opgezet.

Luister nu aflevering 3 in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocaineakoorts voor meer over de podcast

nrc > **DS**